

VIGILIA

46. évf. 2. szám

1981. február hó

Olasz Ferenc felvétele

Pázmány és Bethlen

Sinkó Ferenc, Büky Béla, Mészáros István és Barcza József írásai

Bárdosi Németh János: Elfeledett dunántúli irodalom

A Vigilia beszélgetése Pénzes Balduinnal — Nagy Kázmér: Milyen a „Spectator”? — Révész György — Hegyi Béla: A párduc és a gödölye

Surányi Dezső: Hegyfok Kabos — a nagy meteorológus

Mócsy Imre: Az engesztelés — Takáts Gyula és Vasadi Péter versei

Précis: français, deutsch, English

* *	Pázmány és Bethlen — — — — —	73
SINKÓ FERENC	A Predikációk Pázmánya — — — — —	73
BÜKY BÉLA	Milyen magyar Bibliát használt Pázmány Péter? — —	81
MESZÁROS ISTVÁN	Iskolaügy Bethlen Gábor korában — — — — —	85
BARCZA JÓZSEF	Bethlen és a vallási türelem — — — — —	89
VASADI PÉTER	Szavak és énekek, János fejévétele, Beszéd a hegyen, A csönd szavai (versek) — — — — —	93
KAZINCZY FERENC	Utazásim — — — — —	102
TAKÁTS GYULA	Magunk biztatása, Hálója itt lobog, Egy üzenet (versek) —	106
BÁRDOSI		
NÉMETH JÁNOS	Virágos temető. Elfeledett dunántúli irodalom — —	107
DUNANTÚLI KÖLTŐK	Ősz Iván, Finta Sándor, Kocsis László, Bárdosi Németh János versei — — — — —	112
NAGY KÁZMÉR	Milyen a „Spectator”? — — — — —	114
MÓCSY IMRE	Az engesztelés — — — — —	117
RÉVÉSZ GYÖRGY—		
HEGYI BÉLA	A párdúc és a gödölye (Filmforgatókönyv) — — —	120
TÓTH FERENC	A Nereida (elbeszélés) — — — — —	125
	A VIGILIA BESZÉLGETÉSE	
	Pénzes Balduinnal — — — — —	95

NAPLÓ

Surányi Dezső: Hegyfok Kabos —
a nagy meteorológus — — — — 131
IRODALOM Rónay László: Takáts Gyula:
A semmi árnyéka — 133;
ZENE R. L.: Ferencsik János Mozart-so-
rozata — 134; *Váczi Tamás:* Korunk Ze-
néje, 1980 (II.) — 135;

SZINHAZ Balogh Tibor: Az Emigránsok
Budapesten és Krakkóban — 137;
TUDOMÁNY Köhegyi Mihály: Szer mo-
nistorától Ópusztaszerig — 139;
KEPZŐMŰVESZET Andrási Gábor: Egy
kiállítás története — 140.
Idegen nyelvű tartalomjegyzék — 143.
Tájékoztató lapunk hátsó belső borítóján.

Főszerkesztő: HEGYI BÉLA

Felelős kiadó: VARKONYI IMRE

Laptulajdonos: Actio Catholica

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 173-933, 177-246. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Terjeszti, előfizetést és templomi árusítás: Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekszámla száma: OTP 37.343—VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V., József Nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Kúkereskedelmi Vállalat, H-1389 Bpest, Pf. 149. Nyugat országokban az évi előfizetési ár: 16,50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekk számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 20.— Ft. Előfizetés: negyedévre: 60.— Ft, félévre: 120.— Ft, egy évre: 240.— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921 HU ISSN 0042—6024.

PÁZMÁNY ÉS BETHLEN

Számunk néhány cikke a XVII. századi magyar történelem, irodalom és egyháztörténet két kiemelkedő személyiségével és korával foglalkozik. Tudjuk, hogy Pázmányt és Bethlent még ma is éppolyan ellentétpárként szokták emlegetni, mint mondjuk Kossuth és Széchenyi nevét. Jóllehet, történelmünk e két, kétségtelenül ellentétes alapállású és sok tekintetben ellentétes nézeteket valló alakját mindig aszerint értékelték, hogy ki honnan és főleg milyen érdekből tette mérlegre tevékenységüket és felfogásukat, — mindkettőjük érdemei, tévedései és tanulságai egyformán világosak számunkra. Természetesen a Vigília sem kíván valamiféle erőszakolt párhuzamot vonni köztük, még kevésbé egyfajta vélt azonosság alapján összebékíteni őket egymással: vitathatatlan ellenfelek voltak, de ugyancsak vitathatatlanul összekapcsolta szellemüket, alkotó életüket a kor, összes problémáival, hitvitáival, nemzeti létkérdéseivel, s ha ellentétes oldalon álltak is, mindketten vitathatatlan értékeket és tartalmakat képviseltek és közvetítettek az egész magyarságnak.

Nem véletlen tehát, hogy élete vége felé Pázmány Péter egynemely kijelentései — mint azt Kemény János erdélyi fejedelem önéletrajzából is tudjuk — a tisztelet és elismerés hangján szólnak Bethlen fejedelmi magatartásáról, függetlenségi politikájáról. A katolikus főúr, Gál Péter így jellemzi az erdélyi helyzetet Eszterházy Miklós nádornak küldött soraiban: „A pápisták most ott bent jó állapotban vannak. Templomuk rakva hallgatókkal. Maga a fejedelem is, most pünkösdre odaadta minden muzsikását a nagymisékre. Azt mondja: »En megesküdttem ide bejöttömben a fejedelemségre, hogy mindenkinek szabad religiója legyen.«”

Bethlen Gábor pedig, az 1626. november 30-án kelt, Pázmány Péternek Körömbányára címzett levelében ezeket írja: „Szónknak hamisságát és igazságát ítélje az Úristen meg. Az szent békességnék tökéletesen való elvégzésére, annak szentül való megtartására mi igen készek vagyunk, nincsen is semmire nagyobb kívánságunk az életben, mint arra.”

SINKÓ FERENC

A PREDIKÁCIÓK PÁZMÁNYA

Pázmányban sokáig — főként a publicisztika és a népszerű ismeretterjesztés — elsősorban a politikust és a hitvitázót magasztalta, vagy bírálta. Jellemző jelképe lehet ennek a meglehetősen egyoldalú felfogásnak az a freskó, amelyet Lotz Károly festett róla a Magyar Tudományos Akadémia székházában. Egyik régebbi — a triumfalizálást nem nélkülöző — katolikus leírás szerint itt: Pázmány Káldinak magyaráz, Telegdi elégedetten hallgatja őt, míg Károli Gáspár „búsan üldögél bibliafordításának hatalmas kötete előtt”, az erkélyről pedig „csüggedten tekint alá” Bethlen Gábor, Kemény János és Lórántffy Zsuzsanna.

Eszerint értékelték és rangsorolták munkáit is. Ebben a felfogásban a Kalauz Pázmány legfontosabb és legjobb műve, stílusa, egyénisége hitvitázó írásaiban bontakozott ki legteljesebben. A Predikációk-kal szemben viszont többnyire némileg idegenül álltak Pázmány életiról. „Bizonyos bágyadság, mérsékletes tartóz-

kodás vonul rajtuk végig — mondja egy századvégi irodalmi ismeretterjesztő füzet. — ...Nem oly szikrázó elmésségűek e predikációk, mint polemikus iratai, nem is hatnak oly mértékben a kedélyre, az érzületre, noha azért irány tekintetében mindig kiválóak" (Áldásy Antal: Pázmány Péter. Budapest, 1898. Magyar Könyvtár).

A „bíboros Ciceró” egyéniségének és életművének ártértékelése a századforduló után indult meg nagyobb lendülettel, miután 1895—1903 között napvilágot látott a Budapesti Tudományegyetem Hittudományi Kara gondozásában Pázmány Összes Műveinek tizenhárom és leveleinek két főlírkötete, s így munkái szélesebb körben is hozzáférhetőbbekké lettek. Az összkiadás nyomán a Pázmánnyal foglalkozó irodalomnak valóságos új hulláma bontakozott ki, amely négy évtizedet ívelt át. A *Nyugat* íróinak és közönségének figyelmét Kosztolányi Dezső fordította Pázmány felé, a modern magyar próza atyját és megteremtőjét méltatva benne (Nyugat, 1920. évf.). Megkezdődött Pázmány ártértékelése katolikus vonalon is: „A Kalauz mutatja ereje teljében. Legegyenletesebb, legnumerózusabb s egyúttal legbensőségesebb is, valahogy még az Imádságos könyvnél is inkább — a Predikációiban” — állapítja meg a Szent István Akadémia 1920. december 3-i Pázmány emlékülésén Várdai Béla, a Katolikus Szemle szerkesztője.

Az említett négy évtizedet átívelő hullám befejezése és summája Sik Sándor alapvető jelentőségű monográfiája: *Pázmány, az ember és az író* (Budapest, 1939). A korabeli irodalomtörténet módszereivel elemezve Pázmány munkáit, mintegy eligazító térképet adott mind az utána következő kutatók, mind a magyar közönség kezébe a modern magyar irodalmi nyelv és próza megteremtőjének világáról, e nagy magyar szellem hegyvonulatairól, folyamairól és medencéiről. Anélkül, hogy vitáirait figyelmen kívül hagyta vagy jelentőségüket háttérbe szorította volna, az író határozottan fölébe emelte a politikusnak, a prédikátort a hitvitázónak.

Az általa mutatott úton haladt tovább a felszabadulás utáni, mai magyar irodalomtörténetírás is. A Habsburgokat támogató politikust és a hitvitázó jezsuitát erősen bírálják történéseink és irodalomtörténéseink, de az író Pázmány jelentőségének felismerése egyre tisztább és maradéktalanabb. A Magyar Tudományos Akadémia összefoglaló Magyar Irodalom Történetében Bán Imre, rámutatva, hogy Pázmány politikai szerepének értékelése problematikus, leszögezi: „Műveinek; teológiai kötöttségük ellenére lényeges szerepük volt a magyarnyelvűség diadalában, művészi értékeikkel pedig jelentékeny hagyományt alkottak még a XVIII—XIX. század magyar irodalma (Faludi, Batsányi, Kazinczy) számára is. Századunk nem egy nagy magyar írója (Móricz, Kosztolányi) szintén tanulni járt a magyar nyelv és stílus e valóságos kincsesbányájához.” A *Predikációkról* pedig megállapítja: „Pázmány írói—művészi szempontból legjelentékenyebb alkotása...”

A Bán Imre által aposztrofált kincsesbányát korántsem merítette még ki az eddigi Pázmány-kutatás. Pázmány életében, gesztusainak megítélésében, ezek okainak pontos feltárásában is maradtak még tisztázni való kérdések, amelyek megválaszolása módosíthatja e hatalmas egyéniség emberi, politikai, írói arcképét. Munkáiból nemcsak az író és általában minden olvasója tanulhat magyar nyelvet, hanem az egyes szaktudományok kutatói is találhatnak azokban még bányászni valót (ld. például Holl Béla: Anyanyelvünk, imádságunk című tanulmányát a Vigilia 1957. évfolyamában; Schram Ferenc: Népköltészeti töredékek a XVI—XVII. századból, P. P. predikáció néprajzi vonásainak kérdése. Ethnográfia, 1963. évf.). S nemcsak új levelei kerülnek elő (például Kovács Sándor Iván—Kulcsár Péter: Régi magyar írók és prédikátorok kiadatlan levelei. Szeged, 1967), hanem napvilágot látott első latin nyelvű műve is, amely hiányzott az összes művek századfordulói kiadásában (Diatriba Theologica De Visibili Christi in Terris Ecclesia. Bevezetéssel kiadta Öry Miklós. Eisenstadt, 1975). Említeni kell azokat a tanulmányokat is, amelyek Pázmány szlovák vonatkozásait tárják fel (Lepáček C.: Benčičov preklad Pázmányovho Hodegusa — Pázmány Hodegusának Bencsics-féle fordítása. Túrócszentmárton, 1944 és Käfer István: Az Isteni igazságra ve-

zető kalauz 1634-es szlovák fordításának kézírata, 1959). Íróink nem csökkenő érdeklődésének legújabb példái Kolozsvári-Grandpierre Ernő elismeréssel fogadott esszéje (a Herder árnyékában című kötetében. Magvető, 1979. Gyorsuló idő sorozat) és Sumonyi Zoltán érdekes kísérlete, drámája (Pázmány, Magvető, 1979).

A Pázmány-kép további alakulása szempontjából két tanulmány érdemel külön figyelmet: Öry Miklós: Pázmány Péter tanulmányi évei (Eisenstadt, Prugg Verlag, 1970) és Bitskey István: Humanista erudíció és barokk világkép (Akadémiai Kiadó, 1979. Humanizmus és reformáció című sorozat 8. kötete). Az előbbi tanulmány Pázmány egyéniségének kibontakozását, szelleme, felfogása kialakulásának történetét követi nyomon s mutatja be egészen részletesen és alaposan. Elgondolkasztó, élményt adó könyv az ismereteket kereső átlagolvasónak, forrásmű a kutatónak. A század elején sajnálkozott azon a fentebb idézett Várdai Béla, hogy nem született még Pázmányról szóló szépirodalmi alkotás. Öry tanulmánya valóságos életregény, sors-regény anyagának vázlata, szűzsége. Az alapgondolat, amely minduntalan elővillan a fiatal magyar jezsuita életének újabb és újabb fejezeteiből: a nagy tettekre hivatott egyéniség életét a látszólagos kiterések és a valóságos akadályok is vállalt feladata, küldetése felé viszik. Egyenes irányító elv működik a külső eseményekben és a bontakozó egyéniség azokra adott válaszaiban, hogy végső eredményként nélkülözhetetlen összetevővé válik fejlődésében az is, ami a pillanat mécsesfényeiben kudarnak, zsákutcának látszik. Persze ahhoz, hogy azzá váljék, nélkülözhetetlen, hogy az emberben legyen mindaz, amivel Pázmányt jellemezték előjárói: éles elme, jó ítélőképesség, prudencia, „cholericus és submelancholicus” alkat, tanító és tanuló készség.

Öry tanulmánya mégsem elvont, általánosságban mozgó esszé, hanem évtizedes, fél Európára kiterjedő kutatómunka eredményeit közlő tudományos értékű monográfia. Ezért tesz érdektelökké Pázmány életében és írásaiban oly jelenségeket, amelyekre a régebbi kutatók és elemzők nem adtak végleges választ. Például arra, hogy mivel magyarázható a „Bibliának feltűnően nagy szerepe a szónok és író Pázmány gyakorlatában”, amely töprengésre késztette Sík Sándort is. „Katolikus, sőt protestáns prédikátor kortársaival összevetve is a Biblia feltűnően nagyobb helyet foglal el műveiben sőt egész gondolatvilágában, mint azok közül bárkiében” — írja Sík Sándor. Ő a gyermekkor protestáns környezetének és a jezsuita teológiai képzésnek tudja be Pázmány bibliásságát. Kétségtelen: mindkettő tényezője volt Pázmány Szentírás-ismeretének. Öry tanulmányából egészen érthetővé válik: a Biblia Pázmány lelke lobogásának tápláló és szító olajává, szemének fényévé, látásának módjává nehéz ifjúsága élményeiben, népével, más nemzetek fiaival, a kor mozgó erőivel és egyéniségeivel való találkozásában érlelődött. Ezek nevelték magyar íróvá is, az ótestamentumi próféták rokonává. A serdülő Pázmány életének ismeretében értjük meg, mily súlyos élmények, belső vívódások párlódtak azzá a tömör, közmondáshoz hasonló szentenciává, amilyen a sokszor idézett szövege: „Szoptató dajkája életünknek az ifjúság. Amit ifjúságunkban szopunk, nem lágy húsba, de a kemény csontba avik...” A kollégiumokban és egyetemeken tanult, gyűjtött, de írónak Erdély, Lengyelország és a Felvidék városaiban, falvaiban, úttalan útján, testi gyengeségeivel küzdve készült, itt alakult ki látomása a magyar kozmoszról, amelyet *Predikációi*-ban vetített nemzete elé, a haza képe, amelyben az erkölcs kormányozza a társadalmat: az ifjak, leányok, házások, feljebbvalók és vitézek, urak és szolgák, fejedelmek és főpapok életét és szolgálatát, és amelynek központjában misztikus oltáron a „Tellyes Szent Háromság Egy Bizony Isten” trónol — miként *Alázatos Ajánló Írásá*-ban mondja — „amely tengerből vagyon eredete minden jó folyamnak” s amely tengerbe kell, hogy minden „mint határos végbe, visszatérjen”.

A másik külön figyelmet érdemlő könyv a legújabb Pázmány-irodalomból: Bitskey István *Humanista erudíció és barokk világkép* című műve, a *Predikációk* minden eddigi Pázmány-tanulmánynál modernebb módszerekkel készült és alaposabb monográfiája. A hitvitázó és politikus Pázmány szerepével Bitskey az előzőleg megjelent *Hitviták tüze*-ben című művében foglalkozott (Gondolat, 1978. Magyar História sorozat), amelyben átfogó és összefoglaló képet ad a XVI—XVII. század magyar ideológiai és művelődéstörténeti mozgalmairól, a protestáns és katolikus reformáció eseményeiről és alakjairól.

A *Predikációk*-ról szóló — mint a szerző nevezi — részletes vizsgálatával két célt próbál szolgálni: egyrészt „Pázmány sokat vitatott és számos szélsőséges vélekedést kiváltó életművének alaposabb ismeretéhez kívánunk hozzájárulni, másrészt a barokk egyházi próza kialakulási körülményeinek és első formáinak elemzésével XVII. századi irodalmunk történetét kívánjuk árnyalni és gazdagítani.” Az így megfogalmazott célkitűzéseknek megfelelően széles történeti és földrajzi távlatokba helyezve tárgyalja Pázmány prédikatori működését; a középkori magyarországi prédikációtól, Temesvári Pelbárttól kiindulva a protestáns prédikáción, majd az újjáéledő tridentinum magyar katolicizmus prédikátorain, Tegledi Miklóson és Káldi Györgyön át közelíti meg Pázmányt. Külön fejezetet szentel a jezsuita retorika célkitűzéseinek, módszereinek, a rend keretében folyó retorikai nevelésnek, s ezen át kapcsolja a korszak európai prédikációs gyakorlatához Pázmányt. Igen alaposan elemzi a *Predikációk* forrásvidékeit. Számadatokkal és százalékarányokkal meghatározott pontos képet kapunk az idézet-tömeg megoszlásáról, amit Pázmány beszédeiben felhalmoz: például 6300 alkalommal idézi az Ószövetséget, 4623 alkalommal az újszövetségi iratokat, a Pázmány által idézett különböző szerzők megoszlása alapján ugyanilyen módon dokumentálja azt a tényt, amiben az előtte járó kutatók és elemzők — ha egyáltalán felismerték — megelégedtek általános megállapításokkal: hogy Pázmány műveltsége humanista, reneszánsz, hogy a „pogány bölcséket”, az ókori autorokat többször idézi, mint akár az ókori szentatyákat s a középkor vagy a saját korának szerzőit.

A *Predikációk* szerzőjének mondanivalóját, a beszédek tartalmát, a bennük foglalt intelmeket, etikai felfogást és társadalomszemléletet Bitskey a kutató és az irodalomtörténész szigorú és hűvös tárgyilagosságával elemzi és teszi mérlegre, ellenőrizve és, ahol szükségesnek látja, kiegészítve vagy éppen helyesbítve a korábbi Pázmány-kutatók és elemzők megállapításait. Felsorolva a bűnöket, amelyeket Pázmány nemzetében ostromoz, az erényeket, amelyeknek követésére inti, megállapítja: „Beszédeinek konstruktív tartalma, polémiákat mellőző egyetemessége, hallgatóihoz és a korigényekhez történő kitűnő alkalmazkodása, széles tematikai skálája miatt messze kimagaslik a kor magyar prédikáció szerzői közül”. Politikai, társadalmi szemléletét taglalva legújabb történelemszempontokat osztja: „Az érsek a konszolidáció, a hierarchikus társadalmi rend híve, indokolja a nemesség kiváltságos helyzetét...”, de azt is észreveszi Pázmánynál, hogy „több részletkérdésben a reneszánsz és a reformáció eredményei nyomán olyan álláspontot foglal el, mely a polgárosodás irányába mutat”, s hogy Pázmány etikája, mely „a középkorias és misztikus elemek” összegyűréséből kialakult „barokk istenkép”, a „mindenkit mérlegre tevő és mindenki felett ítélkező transzcendens lény köré rendeződik”, „a polémiákat kerüli és a hazai adottságokat figyelembe veszi...”, jezsuita indíttatásán túllépve „az egész magyar barokk világképet másfél századra meghatározta, erkölcsi rendjének alapjait megvetette...”

Mind a pázmányi etikát és társadalomszemléletet, mind esztétikáját és az európai prédikációs irodalomban elfoglalt helyét elemző és meghatározó fejezetekben olyan eredményekhez jut Bitskey, amelyek sok pontban lezárják a Pázmány körül folyó évszázados vitát: Pázmányban a legfontosabb és legjelentősebb számunkra — a prédikátor. E tekintetben kiemelkedik az „Alpokon túli területek”, azaz a korabeli közép-európai katolikus hitszónokok (Canisius, Scherer, Skarga) sorából is prédikációinak töretlen retorikus megismerésével, mértéktartó, de markáns képalkotásával és tematikájának egyetemességével.

A végső tanulság, ahová Bitskey elér: „...látnunk kell, hogy beszédeiben nemcsak a jezsuita, az érsek, vagy az író szól népéhez, hanem egy magyar politikus is. A Habsburg-pártiság általa képviselt politikai irányvonala a későbbiekben történelmünk alakulására végzetes következményekkel járt, hisz nyugati szomszédunk sohasem törekedett Magyarország függetlenségének biztosítására. Pázmány azonban úgy haladt ezen a történelmileg szükségszerű, a királyi Magyarországon szinte egyetlen realitásként kínáló úton, hogy közben a magyar szellemi életet a kultúra új elemeivel gazdagította, anyanyelvünket pedig előtte nem járt csúcsokra, századok fejlődését bevilágító magaslatokra vezette.”

Pázmány politikai magatartása, a Habsburgokhoz való viszonyulása egyike azoknak a kérdéseknek, amelyek még további elemzéseket, pontos mérlegelést kívánnak. Pontosan meg kellene vizsgálni, hogy a pázmányi szóhasználatban mit

jelentenek az ilyen szavak: fejedelem, úr és szolga, azonosak-e a mi fogalmainkkal és képzeleteinkkel. Levelei, állásfoglalásai arra engednek következtetni, hogy ő is látta, amit nevelt fia, Zrínyi látott: két pogány közt vergődik a magyarság, s a német maszlag nem mérgezi kevésbé, mint a török áfium. A mohamedanizmusról írott munkája azt bizonyítja, hogy a törökben a nemzet halálát ismerte föl. Sok mindent megérezett dilemmájából említett drámájában Sumonyi Zoltán, kár, hogy protestáns prédikátort faragott belőle.

Bitskey Istvánnak Pázmány politikai magatartására vonatkozó megjegyzésével kapcsolatos észrevételünk azonban nem jelenti azt, hogy kisebbíteni a *Predikációk*-ról szóló munkája értékét. Csak a hasonlóan pontos és alapos feltáró és elemző munkák útján lehet továbbhaladni a valóban nem egyszerű és nem problémamentes Pázmány helyének és jelentőségének tisztázásában.

Idéztük Bitskey megállapítását: Pázmány túllépett jezsuita indíttatásain. Fraknói Vilmos már a múlt században megállapította: Pázmány nem lett magyar Richelieu. Több volt, mint politikus, túllépett politikai szerepén is. A *Predikációk*-ban minduntalan elárulja: nincs jó véleménnyel kora hatalmasairól, „fejedelmeiről”, még urairól, főpapjairól se, bármennyire is értékeli a rendezett társadalom vezetőinek szerepét.

Magasabb tehát a hitvitázónál, a reverendás hatalmasságnál, de az irodalomban is megvetette az öncélút, a hiú gyönyörködtetést, a hivatkozást. Vátesz volt. A *Predikációk* sem csupán a korabeli erkölcsi irányzatok tanainak ismertetése. A vátesz szenvedélyes kiáltása nemzetéhez, amelynek újjászületését akarja egy embertelen korban.

*

A *Predikációk* sokarcú mű. A nemzete újjászületéséért lángoló vátesz, próféta üzenete, végrendelete — nemhiába utolsó műve időrendben —, *predikációkba* tördelt népszerű magyar erkölctan, ugyanakkor — *predikációs segédkönyv*, mintakönyv is. A mű előszavában ezt meg is mondja: „A papok szűk voltáért nem adhatunk mindenüvé egyházi embereket, hanem licentiatusokra kell bízna sok helyeket, hogy postilát olvassanak. Néhult azok sem lévén, világi böcsülletes fő emberek vagy magok olvasnak vagy másokkal olvastatnak cselédgyek előtt nyomtatott postillákat... Az is szemem előtt forog, hogy a plebánosok sem egyaránt tudósok, nem is egyaránt bévesek könyvekkel és így a predikáció csináláshoz sem egyaránt érkeznek...” Tehát papoknak, papokat pótló előimádkozó — diakónus-féléknek (ezek voltak a licentiatusok) és világiaknak akart segédkönyvet adni, akik „cselédgyek” — családjuk erkölcsi műveléséért felelősséget éreztek. (Ez mutatja, hogy Pázmány az egész nemzetet nevelő könyvnek szánta a *Predikációk*-at.)

Ezt, hogy tudniillik kézikönyv, mintakönyv a *Predikációk*, nemigen hangsúlyozza a vele foglalkozó irodalom. Talán azért nem, mert Pázmány imént idézett megjegyzését valamiféle mentegetődző indokolásnak látják: miért is adja ki beszédeit. Más barokk és újabb kori papi szerző tollából is olvashatunk ilyen indokolást. De Pázmány munkája valóban segédeszköz, kézikönyv. Nemcsak a saját gondolatait és elmefuttatásait közli benne, hanem a beszédek keretébe illesztve bőséges példatárat is nyújt, mégpedig ugyanabban a sokrétű értelmezésben és csoportosíthatóság szerint, ahogy az összes predikációs példatáraink osztják fel anyagukat: 1. szentírási idézetek, 2. keresztény bölcsek és nagy emberek jeles mondásai, 3. a pogány bölcsek jeles mondásai, 4. megtörtént esetek a világ és az egyház történetéből, valamint a szentek életéből, 5. a természetből vett példák. Ezt a beosztást követi az első nagyobb lélegzetű magyar reneszánsz-barokk példatár, Vátsárhelyi Gergely 1623-ban megjelent műve — *Világ kezdetitől fogva jószágos és gonosz cselekedeteknek példáinak Summái*, de a XIX. század legjobb ilyen nemű segédkönyve is: Nagy Antal *Hitelemzés példákban*, I—III. című műve (Győr, 1876—87). Barokk predikáció-gyűjtemény sok van, de idézet és exemplumanyagot közlő, mint amilyen Káldi György — *Az Vásárnapokra való Predikációknak első része*, Pozsony, 1631; Pázmány 1636-ban megjelent *Predikációi* vagy Telek József *Tizenkét csillagú Korona* című 1769—1772-ben Budán és Vácott kiadott máriás beszédgyűjteménye — igen kevés. (Ez utóbbiról tévesen állapították meg, hogy Temesvári Pelbárt *Stelláriumá*-nak fordítása, illetve átdolgozása. Sem ez, sem az, viszont igaz, hogy jól merít belőle.)

Az irodalomtörténész, aki egy régi auktor irodalmi jelentőségét mérlegeli, forrásait kutatja és mutatja fel, szellemi elődeit, társait és hatásait vizsgálja és ezek alapján mondja ki ítéletét arról, hogy az író és a mű mennyiben maradandó és egyetemes értékű az egész magyar szellem alakulása és fejlődése tekintetében, a használat gyakorlati szempontjait kutatási területén kívül eső, mellékes tényeknek tekintheti. Pedig nem azok, különösen nem az új kiadások, főként pedig a válogatások szempontjából.

Többször merült fel az igény, hogy mivel a régebbi válogatások — Fraknói Vilmosé, Brisits Frigyesé, Sík Sándoré, Rónay Györgyé — rég elfogytak, újabb válogatásokat, szemelvényeket kellene kiadni. (Bitskey könyvének egyik bírálója is hiányolja, hogy ritkán bocsátkozik Pázmány-idézetek elemzésébe és sürgeti a modern Pázmány-válogatást.) Valóban szükséges volna kiadni Pázmány teljes *Predikációi*-t. Nemcsak azért, mert nélkülözhetetlen a XVII. század magyar életének ismeretéhez, hanem azért, mert a tíz legnagyobb magyar könyv között ott van a helye.

Emellett érdekes olvasmányt és nélkülözhetetlen segítő könyvet lehetne összeállítani a benne felhalmozott példaanyagból nemcsak papok, hanem szülők, nevelők és publicisták számára is. Nem is egy könyvet, de négyet. Talán az alábbi megfontolások alapján.

1. *Pázmány bibliai idézetei*, amelyek számát Bitskey 10.923-ban állapítja meg, nem átvételek Káldiból vagy éppen Károliból. Pázmány maga fordítja le azokat — nemegyszer igen szabadon. Sík Sándor egy evangéliumi szakaszt hasonlított össze Pázmány, Káldi és Károl fordításában — a pünkösdsnapit. Akárhány szakaszt és idézetet hasonlítunk össze, mindenütt ugyanarra az eredményre jutunk, mindhárom fordítás más. Legtöbbször Pázmányé a legszebb. Pázmány szabadon, de művészi virtuozitással bánik a szent szövegekkel. Panaszodik is a *Predikációk* 1903-as kiadásában Kanyurszky György, aki sajtó alá rendezte: „Legtöbbször bajlódtam a citátumokkal”. Érdemes néhány példát bemutatni citátumaiból.

Az advent első vasárnapi első beszédében az Apokalipszis 10. versének félelmetes képét idézi a népek világvégi rettegéséről: *commanducant linguas*. Károlinál ez így hangzik: és rágják vala az ő nyelvöket az bánatnak miatta; Káldinál: és nyelvüket harapdálták fájdalomukban; Pázmánynál: apróra rágják nyelveket. Ugyanitt olvasható a 75. zsoltár 9. verséből: *de caelo auditum fecit iudicium*. Károl szerint: a mennyből jelentetted ki ítéletedet; Káldi szerint: a mennyből hallattad ítéletedet. Pázmány fordításából a korabeli magyar városok és katonai táborok hangulata, légköre csap felénk: az égből megkiáltotta, hogy ítélet léssen.

A böjt negyedik vasárnapi első prédikációban Izaiás 14.11-ből idézi a tobzódókra: *subter te sternetur tineae, et operimentum tuum erunt vermes*. Károl így adja vissza: az te ágyad féreg léssen, lepled is féreg léssen; Káldi: mely terítetik alád és lepled férgek lesznek; Pázmány: mind lepleink mind derékalaink férgek lesznek. A nagypénteki prédikációban a 118. zsoltár szavaival sóhajt fel: *funes peccatorum circumplexi sunt me*. Károl: az gonoszoknak seregi megfosztanak engem; Káldi: a bűnösök köteléki körülfogtak engem; Pázmány: a bűnösök istrángi megkötöztek engem.

Pázmány korának zord magyar életét a Szentírással átítatva élte meg, a Szentírásba pedig nemcsak beleelmélkedte — de beleélte kora magyar mindennapjainak szenvedéseit: a fogságba hurcoltak, gályarabok, megkínzottak nyelvet harapdáló gyötrelmeit; az istrángokat, amelyekkel lovat és foglyot kötöttek az éppen hatalmon levők martalócai; a fűtetlen házak nyirkos „derékaljait”, ahová a fiatal novíciusnak, járvány elől menekülve, beteg, lázasan kocsizva, szánkózza át zord téli napokat, a lengyel hegyek között le kellett feküdnie. Bitskey felveti a kérdést: eredeti művekből idéz-e Pázmány vagy florilegiumokból? A Szentírást illetően a lelkében hordozta florilegiumát.

Nemcsak azért volna érdemes Pázmány szentírási idézetgyűjteményét a *Predikációk*-ból kiemelve kiadni, mert töredékekben egy figyelemre nem méltott, szépséges magyar bibliafordítás tündöklök bennük, hanem példamutatásnak is: hogyan lehet és kell a Szentírást tanításban, igehirdetésben használni. Pázmány nem egyszerűen fordítja a szent szövegeket, amikor idézi azokat, hanem a szentírási helyek értelmét magyarázza, hozzá közel hallgatójához és olvasójához.

hoz, vagy a maga tanításának ad azokkal mély értelmet, a természetfölöttibe nyúló távlatot, bűnöket, erényeket, szenvedéseket emel csodálatos megvilágításba, amelytől tanításai ma is feledhetetlenül emlékezetünkbe ívódnak.

2. A pogány bölcsek és keresztény tanítók Pázmány idézte szavaiból ugyancsak hasznos kis zsebkönyv kerekednék ki. Bitskey statisztikát állít össze, de végösszeget nem ad róluk. Legtöbbet, mint már említettük, ókori szerzőktől és reneszánsz íróktól idéz Pázmány. Legszívesebben merít — sorrendbe szedve őket — Agostontól (352), Senecától (312), Plutarkhosztól (201), Jeromostól (116), Szent Bernáttól (102 esetben). A leglényegesebb azonban Bitskey azon megállapítása, hogy „Pázmány mindig magát fejezi ki, még akkor is, ha másnak a szavaival szól”. Valóban, Pázmány nyelvén és tolla alatt izes magyar szólásokká párlódnak az ókori auktorok csakúgy, mint ahogy a szentatyák is:

Valaki írásában valami jót talállok, enyim. (Seneca)

Mennyországban vagyon annak prédikáló széke, aki taníttya a szíveket. (Agoston)

Amint ember embert, barom barmot nemz, úgy a jó atyák nevelnek jó fiakat. (Arisztotelész)

Alattad valókkal úgy bányál, mint akarnád, hogy bánnék veled, aki nálladnál felyebb való. (Seneca)

Várákó az Isten. (Plutarkhosz)

A tudatlan új gazda, ha oly földet lát, melyben a gazok és vad füvek buján nőnek, semmire becsüli; szántani nem akarja, mivel haszonra valót nem lát benne; de a régi tudós major a rossz füvek temérdekségéből észébe vészi a föld sirosságát, ezért örömesben feltöri és béveti jó maggal, hogysem a tiszta kopár mezőt. (Plutarkhosz)

3. Az elbeszélő Pázmánnyal foglalkoztak legkevesebbet irodalomtörténészeink. A históriamondó Pázmány stílusa, hanghordozása közvetlen, személyes, szemléletes, előde ebben is az utána következő legjobb elbeszélőinknek. Csak egyet hozunk fel mustrának a száz egynéhány Pázmány idézte exemplumból. (Rövid utaló példát rengeteget hoz.) A vízkereszt utáni első vasárnap második prédikációjából való, amely az atyák és anyák tiszteletéről szól:

Diodorus Siculus írja, hogy ő idejében egy királynak három fia marada és mikor az országon nem alkothatának, Arioarnes nevű szomszéd királyra bízák dolgokat. Arioarnes nem tudván, melyik ezek közül alkalmasab a méltóságra: végre az Isten, kinek kezében vagyon a királyok szüve és aki irgalmason szokta vezérteni a fejedelmek tanácsát, mikor tekéletes szándékkal igyekeznek az alattvalók javára, csudálatos és szokatlan tanácsot önte Arioarnes szüvébe.

Kiását a megholt király testét koporsójából és egy kőfal mellé felállatá. A királyfiakat előszóllítván, mindenik kezébe íjat, nyilat ada és azt mondá, hogy renddel löjenek. Aki atyának szívét talállya, az lészen a király.

Az öregbik és a középső fia, az uralkodásnak édességétől megcsalván, bátran és nagy merészen szagatni kezdék nyilakkal megholt attyok testét, mintha onnan kellene kiadni az uraságot és birodalmot. És noha a régi rómaiaknál megvala tiltva, hogy csak ne is fürödgyenek a fiak együtt szüléjekkel, hogy amely testtől születtek, azt, nagyobb becsületnek okáért, meztelen ne látnák, de ezek az istentelen fiak nemcsak rá nézének, hanem meglövöldözék attyok testét.

Átkozott kéz, amely ezt merte próbálni. Istentelen szem és méltó, hogy varjaktul vájassék ki, mert a gonosz fiaknak egyik átka az, hogy amely szem attyát hunyorgatással csúfollya, hollóktul kívájassék (l. Péld. 30 v. 17). És ha az Isten törvénye szerént halált érdemel, aki attyát vagy anyját szavával szaggattya és átkozza, mentül inkább megérdemli ezt az atyai hideg testnek lövöldözése és gyalázattya? Mire nem viszi embert az uraságnak átkozott kívánsága? Hol vagyon oly fiú, aki attyát ismérje és böcsüllje, mikor pénzrül vagyon közbevetése? Kicsoda oly atyafi, aki el ne feledkezzék a vérrül, mikor jószágban jár a dolga? Kicsoda oly háládó vagy oly igasságszerető, ki minden kötelességet fel ne bontson, el ne szagasson a birodalomért? Nincs sem a szeretetnek, sem a vérnek,

sem a jövőendő ítéletnek annyi ereje, hogy megtartóztassa a gazdagságban és uraságban telhetetlen szívét. Azért mondgya Szent Pál, hogy a telhetetlen kívánság gyökere minden gonoszságnak.

De amivel országot akarnak nyerni a kegyetlen fiak, azzal veszítik a királyságot. Mert mikor a kisebbik fiúra került volna a szer és néki kellene lőnie a holt testhez, látván, hogy bátyjai, mint egy fene vadat, úgy megispékeltek a nyilakkal attyokat, bétellyesíté a Bölcs hagyását és nem akará holt attyát kisebbíteni. Azért földhöz üté kéz íjját, elveté nyilát:

— Tudom — úgy mond — mivel tartozom ennek a testnek, mellytől származott az én testem. Távul légyen, hogy ezt meggyalázzam. Azé légyen az ország, aki kívánnya. Én inkább nélkülül lészek, hogysem ily méltatlan dolgot cselekedgyem.

Lásd az Isten cselekedetét! Méltán írja Filo, hogy valaki szüléit nem tiszteli, nemcsak Isten előtt kárhoztatik, de embereknel is gyűlölségbe esik, mert ki bízik ahhoz és ki tégyen jót azzal, aki nem böcsüllí jótéví szüléit? Azért Arioφανης méltatlanoknak ítélé a két kegyetlen fiakat a birodalomra: és meggondolván mind ő s mind az ország, mit kell azoktul várni, kik attyokon ily szörnyű kegyetlenséget cselekedtek, az ifjut választák királlyá. Melyből kitetszék, mely igazán mondotta bölcs Salamon, hogy aki szüléit tiszteli, kincset gyójt magának...

Exemplumai — amint ő nevezi, históriái — válogatásában különösképpen érvényesül valóságsszeretete, hű marad elvéhez, amely szerint elítélendő az olyan prédikátor, aki fülgyönyörködtető fabulákkal, „somnia, fabulis”, álmokkal gyönyörködteti hallgatóit, mert „az okos embernek nem a himes szók, hanem az erős valóságok tetczenek”. A középkori prédikátorok mirákulumaitól — régi szóval: csudatörténeiteitől — éppúgy idegenkedik, ahogyan a Bornemissza-féle ördögi históriáktól. A Szentírásból vagy az ókori auktoroktól veszi elbeszélő példáit, elvéte az ókeresztény íróktól, főként Ágostontól.

4. Pázmány szentenciáiból, régiek szavával: saját jeles mondásaiból, lehet azonban a legvaskosabb breviáriumot összeállítani. Sajnálatos, hogy az egyébként tucatnyi szemelvényes kiadás sorában kevés ilyenmő válogatás jelent meg műveiből. A legrégibb egy évszázada (Gyöngyök Pázmány Péter összes műveiből. Gyűjtötte Vargyas Endre. Győr, 1867). A témakörök szerint összeállított (Isten — vallás — erény — bűn — szenvedés — élet — család) zsebkönyv remek segédeszköze lehet prédikáló papnak, újságírónak és nevelőnek ma is, ha valahol antikváriumban rábukkan.

Témák szerint csoportosítja a legújabb Pázmány-breviárium szerkesztője, Örv Miklós is Pázmány Péter *lelkisége* című válogatását (Klagenfurt, 1975), de nagyobb terjedelmű szövegrészletekből állnak össze szemelvényei, Pázmány magyarázatai a hitigazságokról, papságról, lelki életéről, emberről. Szemelvényeit egy csokorra való Pázmány-mondással fejezi be. Ez a szóláscsokor dokumentum lehet arra nézve is, milyen kincsek rejlenek még Pázmány műveiben, amelyeket az olvasó kezébe kellene adni, hogy tanuljon magyar módon gondolkozni és szólni. Íme néhány:

Szél hátón jár a világ boldogsága.

Jó ebédet ád a világ, de halálos a vacsorája.

A nyelv a szívnek csapja.

A szók szárnyasak, mint az elbocsájtott madár.

Szép szónak szárnya nem szegik.

A fiak gonoszsága bizonyysága a szülék latorságának.

A tanításnak szárnya a jó példa.

Királyi korona nem veszi el a főfáját.

A bársony sólya (cipő) nem enyhíti a köszvény fájdalmát.

Sokat ad, aki szeret és minden adománynál többre kell becsülni a szeretést, mivel a szívét adja, aki szeret.

A szeretet gyémánttá teszi az ember szívét, hogy semmi keserves ütésekkel meg ne romoljon.

MILYEN MAGYAR BIBLIÁT HASZNÁLT PÁZMÁNY PÉTER?

1. A ma embere sokszor beleesik abba a hibába, hogy a jelenleg fennálló és kényelmünket szolgáló körülményeket, berendezéseket természetesnek veszi, és nem gondol arra, milyen nehéz volt e körülmények megteremtése. Valahogy így áll a helyzet a magyar nyelvű Bibliával is: nehéz elképzelni, hogy volt idő, amikor a Bibliának magyarul csak a töredékeit találhattuk meg nyomtatásban, például Szent Pál leveleit, de ez is — legalábbis megyére szóló — ritkaság volt. E nyomtatott kötetek sorába kell felvinnünk a Pázmány húszéves korában, Vizsolyban nyomtatott Károli-féle Bibliát. Ez már teljes volt ugyan, de kérdés, hogy a protestantizmussal a maga korában szembenálló Pázmány milyen mértékben használta. Ha ezt nem akarta használni vagy idézni, vagy ha a Károli-féle szöveget egy másik szöveggel állította párhuzamba ellenpéldaként, akkor — ha nem volt megfelelő nyomtatott forrás — feltehetően kézíratos Biblia-részeket is igénybe vehetett. Minden rendnek voltak bibliai részeket tartalmazó kódexei, így a jezsuita rend is bizonyára rendelkezett velük. Egy csapásra megváltozott a helyzet 1626-ban. Ekkor jelent meg ugyanis Káldi György teljes bibliafordítása, amely már hivatalos katolikus szövegnek minősült. Ezt Pázmány — 1637-ben bekövetkezett haláláig — mintegy tíz évig használhatta. De vajon használta-e?

2. Pázmánynak egymás után jelentek meg művei magyar nyelven. Egy részük elveszett ugyan, de többségük megvan, és átlapozva ezeket, bőségesen találunk Bibliából vett idézeteket. A jelen sorok írója jó néhány ilyen idézetet próbált nyomon követni, s bárki, aki ezt a kutatást megismételné, észreveheti, hogy *Pázmány nyomtatott műveiben a bibliai idézetek egy része* — de igen sok latin teológiai (Szent Agoston, Szent Jeromos stb.), vagy akár történeti (Bonfini stb.) és filozófiai (Arisztotelész, Seneca stb.) műből vett idézet is — *kizárólag latinul* szerepel. Ezzel Pázmány eleget tett a pontos szövegidézés filológiai követelményeinek.

3. Pázmány mindamellett ritkán ad pusztán latin idézetet anélkül, hogy az idézet tartalmát magyarul valamelyest ne tolmácsolná. Ma a tudományos irodalomban inkább a betű szerinti fordítás szokásos az idegenből vett bizonyító erejű idézetek esetén, Pázmánynál azonban, akár 40—50 százalékban is, a tartalom rövid, lényegre törő magyar nyelvű összefoglalásának gyakorlatát figyelhetjük meg. A *Kalauz* 5—6. oldalán például így ír: „...a mi lelkünk az egy Istenen kívül semmiben meg nem nyugszik. Azért szól Sz. David imígyen Istennek: Quid mihi est in coelo, et a te quid volui super terram? Deus cordis mei, et pars mea Deus in aeternum.” A magyar szöveg részint megelőzi, részint követi az értelmezett idézetet. A latin nyelvű idézetekkel gazdagon tarkított szöveg olyan sajátos „fonadékot” alkot, hogy ha belőle a latin idézeteket elhagynánk, a művet, annak részletes gondolatmenetét, úgy is tökéletesen megértenénk. Ezért nevezhette Pázmány *Kalauz*-át, valamint F. Balduinusnak adott válaszirátát „magyar könyveknek”.

4. Az eddig említettek mellett találunk Pázmány írásaiban néha olyan latin Biblia-idézeteket is, amelyek mellett eléggé pontos magyar fordítás áll. Ezek számunkra most a legérdekesebbek. A *Kalauz* 48. lapján latinul olvassuk a 114. zsoltár 7. versét: „Convertere anima mea in requiem tuam, quia Dominus bene fecit tibi”, s nyomban ezután áll a magyar fordítás: „Térj a te nyugodalmodra, oh én lelkem, mert az Úr jól cselekedet te-veled”. — A *Kalauz* 47. lapján Pázmány Mózes II. könyvéből veszi a latin idézetet: „Digitus Dei est hic (8,19)”, majd az alábbi fordítást adja: „Az Isten ujjának és hatalmas kezeinek ereje tündöklék ittgyen”. — Sirák fiának könyvéből vesz idézetet a *Kalauz* 223. lapján: „De propitiatio peccato, noli esse securus (sic!) (Eccl. 5,5)”, majd a következő fordítást adja: „Az meg bocsátott vétekrül sem bátorságos, hogy meg ne ostoroztassék érte”. — Mindezt a *Kalauz* eredeti, 1613. évi kiadásából idéztük, de az 1637. évi harmadik kiadás ugyanígy adja a szövegeket.

Nézzünk most néhány bibliai részletet Pázmány *Predikációk* című művéből. (Itt azonban már Pázmány Összegyűjtött Művei szerint adjuk a lapszámokat.) A *Predikációk* első kötetében találjuk a 23. lapon: „Quid mihi est in coelo et a te quid volui super terram; Sem meny-országban, sem a föld színén nincs egyéb jóm náladnál (Zsolt 72,25)”. — A 86. oldalon áll a Makkabeusok könyvéből: „Ex nihilo fecit coelum et terram, et hominum genus; semmiből teremtette az eget, földet és az emberi nemzetet (2 Makk 7,28)”. — A 349. oldalon újszövetségi részlet: „Prout vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis similiter; a mit kívánunk, hogy egyebek cselekedjenek velünk, azt cselekedjünk másokkal (Luk 6,31)”. — Az 549. oldalon áll: „Accipite Spiritum Sanctum; Vegyetek Szent Lelket (Jn 20,22)”. Majd — mint ismeretes — így folytatódik a bibliai szöveg, amit Pázmány is idéz néhány sorral lejjebb: „Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; Quorum retinueritis, retenta sunt; valakiknek megbocsátjátok bűnöket, megbocsátatnak; valakiknek megtartjátok, tartva lesznek (Jn 20,23)”. Végül a 612. lapon ezt olvassuk: „Et regni eius non erit finis: és az ő országának soha sem lesz vége (Lk 1,33)”. —

Mondanunk sem kell, százával idézhetnénk még további részleteket, nemcsak a *Predikációk*-ból, hanem egyéb műveiből is, például a *Bizonyos okok*, vagy a *Szentírásról* című kötetekből; de ahhoz, hogy eldönthessük: milyen magyar Bibliát használt Pázmány Péter — elegendő a fenti példákra hivatkoznunk.

5. Miként vehetők össze, szövegeket tekintve a fenti idézetek a Károli Gáspár-féle vizsolyi Biblia szövegével? Ennek 1590. évi első kiadásában a következő fordítás-megoldásokat találjuk, a Pázmányból vett idézetek sorrendjét követve: „Térj meg én lelkem az te nyugalmadba: Mert az ÚR jól tölt te veled (588b) — Isteni hatalom ez (55a) — Az megbotsátással el ne hidgyed magadat, hogy a bűnöket egy másra (ti. egymásra) raktad (652a) — Kizoda volna nékem, menyekben...? és te náladnál egyébben nem gyönyörködöm ez földön (569a) — Isten azokat (ti. az eget és a földet) semmiből csinálta, és ugyan azonképpen teremtette az emberi nemzetet is (255b) — És a mint akariatoc hogy az emberec ti veletoc czelekedgyenec, tiis azonképpen czelekedgyetec azockal (újszövetségi rész, 56a) — Vegyetec szent lelket (újszövetségi rész, 102b) — Valakikne meg bortsáttyátok bűnöket, meg bortsáttnac nékiec, az kinec meg tarttyátoc, meg tartatnac (ugyanott) — és az ő országának vége nem lészen (újszövetségi rész, 50a)”. —

A fenti idézetek összehasonlítása alapján látható, hogy Pázmány nemigen merített a vizsolyi Bibliából. De bizonyára ismerte szövegét, hiszen a *Kalauz* 3. kiadásában elemzi és bírálja is bizonyos részeinek fordítás-megoldásait; ám nem vette át, sőt talán kifejezetten ügyelt arra, hogy az általa adott szöveg ne egyezzen a Károliéval. Néha már-már egyezést fedeznénk fel, mint a „Valakiknek megbocsátjátok bűnöket, megbocsátatnak” szövegrész esetén, de a mondat befejezése merőben más Pázmánynál és Károlinál; Pázmány többes számban folytatja, Károli egyes számra tér át. Károli közbeilleszti a „nékiek” nyomósító szócskát. A Pázmány által adott szöveg néha ott is nagyon eltér, ahol csak egyetlen ékezet az eltérés: Károliban „Vegyetek Szentlelket”, Pázmánynál „Vegyetek Szentlelket”.

Lehet, hogy Pázmány nem a nagyalakú vizsolyi Bibliát forgatta, hanem annak Molnár Alberttől származó kiadását (1608), de szövegét tekintve ez sem mutat egyezést a Pázmány-féle változattal.

6. Hátha szerencsésebben járunk, ha a Pázmány-féle bibliai részleteket rendtársa, Káldi György bibliafordításának (1626) szövegével vetjük egybe. Itt persze csak az 1626 utáni Pázmány-művek idézeteit foghatjuk vallatónak. A *Predikációk* első kötetéből való idézeteket vesszük tehát csak számba; íme ezek a szövegek Káldi fordításában: „Mert mim vagyon nékem az égben? és te-kívüled mit akartam a földön?” (528) — Semmiből teremtette azokat (ti. az eget és a földet) az Isten, és az emberi nemzetet-is (888) — És a mint akarjátok hogy czelekedgyenec veletek az emberek, ti-is hasonlóképpen czelekedgyetec vélek (958) — Vegyetek a Szent Lelket (1008) — a' kiknek bűnöket meg-bocháttyátok, meg-bocháttnak nékik: és a' kiknek meg-tarttyátok meg vannak tartva (ugyanott) — és az ő országának nem lészen vége (951)”. —

Jöllehet Pázmány *Kalauz*-a harmadik kiadásában — ahol a bibliafordítással kapcsolatos vádakra felel — említi a „mi bibliánkat”, mégis meglepő módon, Pázmány nem Károlyiból veszi az idézeteket. Akkor hát honnan merítette?

7. Már alig marad hátra valami más lehetőség. Egybevetettük a fenti idézetek újszövetségi részeit a Sylvester János-féle újszigei Bibliával is, de ez merőben eltérőnek mutatkozott. Az erasmista Sylvester sajátos egyéni fordítása idegen lehetett a szintén egyénisége érvényesítésére törekvő Pázmány számára. Leginkább arra lehetne gondolni, hogy Pázmány ifjúkora és tanulóévei során kézirat-s bibliafordítások szövegét tanulhatta meg s később prédikációinak és lendületes fogalmazásainak alkalmával ezek az egykor emlékezetébe vésett szövegek jutottak az eszébe. Vajon így volt-e? Aligha tudjuk biztosan megállapítani, mivel számos kézirat-s bibliafordítás vagy -részlet elveszett. A fennmaradt kódexek szövegével — próbaképpen — vessünk össze mégis egy Pázmányból vett zsolnárt, a 110. (korábbi számozás szerint 109.) zsolnárt harmadik versének szövegét. Ez így hangzik Pázmánynál: „Te-veled a kezdet a te hatalmasságod napján, a szentek fényességében, méhemből születtek tégedet, a hajnalcsillag előtt” (*Kalauz*, 3. kiadás).

Az 1416—1439 között keletkezett Huszita Biblia zsolnáros részének egyik másolatában, az Apor Kódex-ben így hangzik ez a vers: „Te veled kezdet te tehet-ségednek napiban: zenteknek fénsségeiben: méhtől lucifernek (ti. a hajnalcsillag-nak) előttő zültelek tégedet.”

A *Döbrentei Kódex* szövegében ezt a változatot találjuk: „Eleb te veled, te erődnek napian: világ viselő előtt: en mehemből: zenteknek fenessegebe zülélek tedeg” (így hibásan).

A Batthyány kódex-ben a következő szöveget olvassuk: „Mikoron hatalmassá-godnac jeleit meg mutatod: Jelen leszen te neked az te neped. Oerörmest es vi-gan aldózik te neked: Nem fogatkozik el de inkab meg sokasul mint a hainali harmat.”

A *Kultsár Kódex*-ben a következő szöveg áll: „The veled kezdet és the erwdnek napyan zenteknek fenyessegebe een mechembewl wylaag vyselenek eletthe zywlelek tegedeth.”

A *Keszthelyi Kódex* az alábbi fordítást adja: „Te veled kezdet, ees the erwdnek napyan zenteknek fenessegebe, een mehembewl wylaag vyselenek elette zywlelek tegedeth” (vagyis: Te veled kezdet és te erődnek napján szenteknek fényességébe, én méhemből világ viselésnek elette zülélek tégedet).

A *Festetich-kódex*-ben ilyen szövegváltozat található: „Te weled kezdet the erwdnek napyan: zenteknek fenessegyben een mehembewl haynal hughnak elette zyleelek thegedeth.”

A *Károli-féle Bibliában*: „Az te néped szabad akarattya szerint az te sere-gednec (mustrálásánac) napian (ietén leszen te néked) szentséges öltözeteckel: Az ő méhétől fogva, haynaltól fogva (ielen leszen néked) az te ifiaidnac harmattya (587a).”

A *Káldi-féle* 1626-i kiadás viszont az alábbi változatot adja: „Te-veled az elsőség a' te erődnek napján, a' szentek fényességiben: méhemből a' hajnali chillag-előtt születtek téged” (548. lap).

Nos, melyik kézirat-s fordításmélt szövegével egyezik a Pázmány-féle? Pontosan egyikével sem. A Pázmány fordította „te hatalmasságod napján” szöveg-rész a korábbi mintákban nem található. A „hajnalcsillag előtt” hátrakerülése is csak nála tűnik fel, ugyanakkor számos egyezés is van: a „Te veled kezdet” több helyen — köztük az *Apor Kódex*-ben — is szerepel, és az elbeszélő múlt (születek) helyett több változatban — csakúgy, mint Pázmánynál — egyszerű múlt időt találunk.

Mire utalnak az egyezések? Arra, hogy esetleg létezhetett egy olyan változat, ami a Pázmány-féle szövegszerűen egybeesett; a fordított mondat Pázmánynál a többi változatokkal rokonságot mutat, ez nem lehet pusztá véletlen.

Szerintünk Pázmány a perikópák Szentírás-részeit, valamint a zsoltárok és a közismert egyéb egyházi (kereszteleskor és más szentségek kiszolgáltatásakor mondott) szövegek, imák és egyházi énekek magyar változatát az ősi egyházi hagyományokban kikristályosodott formában használta, még ha ezeknek nem is találjuk meg a betű szerinti forrását (hiszen korabeli nyomtatott könyvek is elvesztek, nemhogy kéziratok!). De a kevésbé ismert és az egyházi gyakorlatban csak ritkábban előforduló, ám a teológiai vitákban és a prédikációkban hivatkozásként nagyon is fontos bibliai részek esetében — mint már korábban is sejtettük — Pázmány maga adott megfelelő magyar fordítást. Hogy ez biztosan így volt, azt Pázmány fordításának itt-ott előforduló hibái is tanúsítják. A fenti szövegek között is van ilyen. A Sirák fiának könyvéből vett rész latin szövegét Pázmány félreértette: *secursus*-t olvas *securus* helyett, s így a „meg ne ostoroztassék érette” fordítást kapjuk, amit másutt sehol sem olvashatott.

Lassan körvonalazódik számunkra a tény: Pázmány bibliai idézeteinek nemigen találjuk határozott, egy korábbi szövegre következetesen visszamutató forrását. Az esetek nagy százalékában — véleményünk szerint — nem is létezett ilyen forrás. Az a legmeglepőbb, hogy 1626-ot — a Káldi-féle fordítás megjelenését — követően sem találjuk biztos nyomát az új katolikus Biblia használatának. Ennyire hajszolt élete lett volna Pázmánynak, hogy az általa bizonyára latinul, sőt magyarul fejből ismert szövegeket időhiány miatt ne tudta volna a Káldi-féle kötetből kikeresni?

Inkább azt lehet feltételezni Pázmány szövegidézési gyakorlatáról, hogy ő nem is törekedett még mindenképpen egy — az egész magyar katolikus egyházban egységes — magyar nyelvű bibliai szöveghasználatra; számára az volt a fontos, hogy a szöveg a valós, hamisítatlan jelentéstartalmat tükrözze. „Mert job, úgymond Sz. Ágoston, hogy a Grammaticusok csufollyanak, hogy sem homályosan fordítsuk az írást” — olvassuk a *Kalauz* első kiadásának 301. lapján. A hívek csak úgy tudják szerinte „vastagon meg tartani” (*Kalauz*, 474) az írás tanítását, ha olyan formában hallják és olvassák, ami kitörölhetetlenül a szívükbe vésődik. Ez a meggyőzési szempont volt Pázmány ideálja. A Bibliából vett idézeteket is ennek az elvnek vetette alá: fordításaiban sok esetben saját maga ültette át a szentírási verseket latinból magyarra, néha sarkítva, bővítve, grammatikailag átformálva.

Vajon *poeta natus* vagy *poeta doctus* volt-e Pázmány? Tárgyi tudásának rendkívüli gazdagsága ellenére, alapjában véve érzelmeiktől, hittől, ihletettségtől fűtött egyéniség volt. Beleillik alakja a jeles magyar ösztönös ihletésű írók (Mádách, Móricz stb.) és poéták (Balassi, Csokonai, Petőfi, Ady stb.) — tehát a különösen nagy hatású líratorok sorába. Egész működése *poeta natus* voltát bizonyítja, de egy másik írástudó-sorba is beleillik: a magyarul tudó hittérítők, a korai magyar prédikátorok, hitszónokok sorába is, olyanokéba, mint amilyen például Szent Gellért. Az ő gyakorlatuk az lehetett (a Hatotti Beszéd is erre utal), hogy a latin szövegeket saját maguk tették át magyarra tanítóbeszédük vagy prédikálásuk folyamán. Így folyamatos, meggyőzően dinamikus szöveg keletkezett, ami a hívekre szuggesztív erővel hathatott. Az a szempont, hogy minden tanító egy és ugyanazon szövegváltozatot használjon, még fel sem merült, vagy csak kis mértékben, egy-egy rendre leszűkítetten jelentkezett. És Pázmány — jöllehet egy fél évezreddel később — a korai térítőkhöz hasonló helyzetben találta magát. A protestantizmus olyan — mindenkit meghódító — erővel tolmácsolta *nemzeti nyelveken* a Szentírást, hogy mellette a főként latin kultúrájú katolikus egyház tanításának ereje — szuggesztivitását tekintve — eltörpült, s nem szólhatott méltó vetélytársként a széles népközösségre kiterjedő hatással. Mindezt egyszerre kellett behozni, s Pázmány — a maga hatalmas anyanyelvi műveltségével — képes volt erre, képes volt olyan szuggesztív kifejezési és fogalmazási formákat kialakítani, amelyek valóban széles rétegekhez — a kisgyermektől a felnőttig mindenkihez — szóltak. Az egységes fordítási norma még nem volt eszményképe, vagy ha eszményképe volt is, ezt megvalósítani már nem tudta. Csak így érthetjük meg Pázmány bibliai idézeteinek sajátos „forrásnélküliségét”, sarkitottságát, bővített-ségét, az eredetitől nemegyszer eltérő grammatikai formáját.

ISKOLAÜGY BETHLEN GÁBOR KORÁBAN

Aránylag jól ismerjük e kor — a XVII. század első harmada — hazai iskoláit. Mind a királyságban, mind a fejedelemségben számos, később nagy hírre emelkedő jeles iskola működött ekkor, s ezek története különféle minőségű régibb és újabb feldolgozásokban rendelkezésünkre áll.

E monográfiák — céljuk szerint — természetesen egy-egy iskolának a többitől elválasztott, elszigetelt képét mutatják be. Már régen megérett az idő arra, hogy ezeknek az iskoláknak *összehasonlító fejlődéstörténete* is megírásra kerüljön. Ehhez szeretnék néhány szempont megemlítésével hozzájárulni.

I.

Ennek az időszaknak uralkodó protestáns oktatási intézménymodellje a *kollégium típusú iskola* volt.

Ebben az iskolatípusban a tanulmányok központi részét a latinos tanulmány alkotta: a latin grammatika-poétika-retorika ismereteit és készségeit sajátították el a növendékek különféle tanulócsoportokra osztva, hosszú évek munkájával.

Fontos volt az ezt megelőző iskolaszervezeti tagozat is: a latinos tanulmányok előkészítése, alapvető feltétele volt az olvasás-írás (természetesen latin szövegek olvasása-írása), valamint az alapvető latin anyanyelvű szópárok és az elemi latin nyelvtani szabályok (egyelőre megértés nélküli) megtanulása.

De maga a latinos tanulmány, a latin grammatika-poétika-retorika is tulajdonképpen előkészítő, eszközjellegű funkciót töltött be, mert a rá épülő harmadik tagozat, a teológiai képzés bevezető lépcsőfokának tekintették. E teológiai stúdiumot több-kevesebb filozófiai alapozással is ellátták. (Az iskolákban oktatásra kerülő filozófia ekkor a logika-etika-fizika-metafizika tág határáú és tág tartalmú ismeretegyütteseit foglalta magában.)

Tulajdonképpen három tagozatból állt tehát a protestáns kollégium típusú iskola, de a tagozatokon belül — sőt a tagozatok között is — az egyes szintek határai meglehetősen összemosódtak. A protestáns kollégium típusú iskola lényegében egyetlen tömb volt: a belépő 5–6 éves kezdő kisdíák — végigjárva az alapismeretek, majd a latinos tanulmányok, végül a filozófiai-teológiai képzés szintjeit — mint 25–30 éves végzett öregdiák *ugyanabból* az intézményből távoztak.

Abban is megegyeztek ezek az iskolák, hogy általában egyetlen, esetleg két, nagy ritkán három felnőtt „főhivatású” pedagógus oktatott bennük. Ők azonban nem a diákság nagyobb részét kitevő alsó- és középszint tanulóit tanították, hanem kizárólagosan a filozófus—teológus öregdiákokkal foglalkoztak.

Az összes protestáns kollégium típusú iskola alapvető célja a papképzés volt. Teljes tanulmányi anyaguk elsajátítása, az egyes színtek végigjárása erre készítette elő növendékeiket. A legtöbb kollégiumi növendék valóban pap lett ebben az időben, akár rögtön, tanulmányaik befejezése után, akár néhány éves iskolarektorkodást követően.

A XVII. század első harmadában — Bethlen Gábor fejedelemsége idején is — tulajdonképpen ilyen célú, ilyen tananyagú, ilyen szerkezetű kálvinista és luteránus iskolák működtek a fejedelemségben és a királyságban egyaránt. Az 1610-es években még aligha lehet közülük valamelyiket is úgy jellemezni, mint különösen kiemelkedőt. Inkább ez a lényeges: *minden* királyságbeli és fejedelemségbeli jelentősebb protestáns lakosságú városban volt ilyen református vagy evangélikus kollégium típusú iskola.

Mi volt az az egységesítő tényező, amely olyannyira egyformává tette ezeket az iskolákat? Ma már nehéz ebbe a gondolkodásmódba belehelyezkednünk, ma ugyanis általában a felsőbb rendelkezést, a törvényt, a központi utasítást tekintjük a legfőbb — szinte kizárólagos — egységesítő hatóerőnek. Ekkortájt ezek még nem léteztek, de náluk sokkal erőteljesebb, sokkal hatékonyabb egységesítő erőnek bizonyult a *hagyomány*, a hagyományok által szentesített szokás.

A korábbi protestáns hagyomány öröklődött át az iskola említett hármas tagozódásában — minden későbbi állami törvéynél, miniszteri rendeletnél hatóságosabban és eredményesebben; de e szinteken belül is a hagyományos rend szabályozta a tanulás menetét, a tananyag egymásutánját. A hagyományos iskolaszerkezet, az öröklött tananyagfelosztás megbontása, új elem beépítése, valamelyik elavult rész kiküszöbölése nagyon nehéz volt — számtalan történeti példa tanúsítja ezt. Az intézmény teljes megváltoztatása, gyökeres átalakítása pedig szinte lehetetlen vállalkozásnak tűnt. Nem véletlen, hogy a hazai protestáns kollégium típusú iskoláink tulajdonképpen változatlan szerkezetben és tananyagrendben működtek a XVI. század végétől egészen 1849-ig.

II.

Pedig a kollégium típusú iskolák modernizálására a XVII. század első harmadában már sürgős szükség volt, a nyugat-európai országokban éppen úgy, mint a két magyar hazában.

De hát nem éppen az új társadalmi igények szolgálatára született a kollégium típusú iskola? Nem sajátosan XVII. századi új oktatási intézmény volt? — ahogyan számos régebbi és újabb szakmunkában is olvasható?

Az összehasonlító iskolatörténeti elemzés alapján ma már egyre világosabban látjuk: sajátosan hosszú, még a XV. században elinduló *alakulási-formálódási folyamat eredménye a kollégium típusú iskola szervezete, tananyagrendje.*

Jól ismertek azok a történelmi-társadalmi okok, amelyek a XV. században felszínre hozták a humanizmust. E társadalmi-történelmi okok hatására vált a XV. századi káptalani iskolák és nagyobb városi-plébániai iskolák középső szintjének laza latin nyelvtani, poétikai és retorikai tananyaga humanista szelleművé, új, humanista tankönyvek alapján oktatottá. A XVI. század elejére azután a nyugat-európai országokban és nálunk is ez a művelődési anyag a grammatika-poétika-retorika szinte széttörhetetlen tantárgyi hármasságává szerveződött.

Ez a XV. századi humanista tanügyi-pedagógiai hatás változatlanul hagyta a káptalani iskolák és nagyobb városi iskolák kezdő tagozatát, vagyis az olvasással-írással, a latin nyelv elemeivel ismerkedő gyermekek tanulócsoportjait. Hatására viszont benyomult ezeknek az iskoláknak a harmadik tagozatára a latin-görög filológia és auktorelemzés. (E harmadik szinten többféle ismeretegyüttes tanulására nyílt lehetőség, köztük egyik-másik filozófiai tankönyv tanulmányozására, jogi stúdiumokra is; alapvető funkciója mégis a papságra való elméleti és gyakorlati felkészítés volt.)

Ezekben a XV. századi iskolákban az iskolarektor és esetleges felnőtt tanártársa természetesen csak a harmadik tagozatot oktatta, a középső és alsó szint preceptorai a nagydiákok közül kerültek ki.

Ezek az iskolák a XVI. század folyamán protestáns vezetés alá kerülve a korábbi szerkezetet-tananyagrendet megtartva és továbbfejlesztve új, reformált vallásos szellemű nevelésben részesítették növendékeiket. Annál is inkább nem volt ennek semmi akadály, mivel az iskola alapvető pedagógiai célja és funkciója változatlan maradt: a papképzés.

Bethlen-kori protestáns kollégiumaink tehát a XVI. századi protestáns hagyományokat követve, bizonyos külföldi hatásokat is magukba ötvözve *lényegében a XV. századi káptalani iskolák és nagyobb városi iskolák szerkezetét és tananyagrendjét őrizték meg*, az iskola harmadik szintjét teljesen a papi képzés céljaira fordítva.

III.

Az iskolatörténet kutatói jól ismerik az iskolatörténeti fejlődés vizsgálatának egyik legalapvetőbb, legmeghatározóbb szempontját: *a pedagógiai cél, a tananyag és az intézményszerkezet egymással való megfelelésének elvét*. Ez — egészen röviden — azt jelenti, hogy abban az esetben remélhető sikeres oktatás-nevelés, akár egy országos tanügyi rendszer, akár egy iskolatípus, akár egyetlen iskola esetében is, ha a pedagógiai célnak megfelel a kiválasztott és rendszerbe foglalt tananyag; e tananyagrendszernek pedig megfelel, vagyis attól kapja formáját, abból nő ki az oktatásra-nevelésre szánt intézmény belső és külső struktúrája. Ha e három tényező egymásnak való megfelelése meglazul, az eredményes oktatás-nevelés lehetősége csökken; a hármas megfelelés megbomlása viszont a kikerülhetetlen reform szükségességét jelzi.

A XVI—XVII. század fordulója a nyugat-európai országokban a kollégium típusú iskola reformjának klasszikus pillanata. A reform főként három irányban bontakozott ki.

Az egyik: adjon az iskola a világi ifjak (nemesifjak és felsőbb rétegbeli polgárfjak) számára a világi tisztsségek ellátására alkalmassá tevő műveltséget, szakítva a felfogással, hogy minden növendék számára a teológiával válik teljessé, hitelessé a műveltség. A második: kapjon helyet az iskolában az anyanyelv (ez mind a nemességnek, mind a polgárságnak érdekében állt). A harmadik: a latin iskolától önállósult, elemi ismereteket-készségeket oktató városi és falusi népiskolák hálózatának kiépítése a polgárság, valamint a parasztság bizonyos rétegei számára.

Katolikus oldalon a jezsuiták a XVI. század közepe táján eleinte ugyancsak a kollégium típusú iskola szerkezeti-tananyagrendi keretei között kezdték el munkájukat szerte Európában. De azután — éppen az említett reformigények kielégítésére — aránylag gyökeres korszerűsítésre szánták el magukat. *Aránylag* gyökeres reformra: az alapvető szervezeti keretektől ők sem tudták magukat függetleníteni, e kereteken belül azonban jelentős modernizálást hajtottak végre. Többek között leválasztották az elemi tagozatot a latinos-gimnaziális részlegről. Ezt annál is inkább megtehették, mert az önálló anyanyelvi kisiskolák megszervezését már megkezdték a katolikus tanügyi intézői.

A jezsuita gimnázium kezdő szakaszának alapvető feladata a tanulók másutt megszerzett elemi ismereteinek-készségeinek közös szintre hozása lett.

A gimnáziumi részleget mai értelemben vett osztályokra osztották, pontosan megszabva mindegyik osztály elvégzendő tananyagát, a tanulók magasabb osztályba lépésének feltételeit. Mindegyik gimnáziumi osztály élére felnőtt főhivatású tanárokat rendeltek, akiknek tervszerű kiképzéséről is gondoskodtak.

Ugyancsak újszerű volt a harmadik tagozat kezelése. Kapcsolatban állt ugyan ez a gimnáziumi részleggel, de attól el is választották, külön szervezeti kereteket építve ki számára. Itt is pontosan meghatározták a tananyagot, a követelményeket. S e filozófiai fakultás *befejezett, teljes műveltséget* adott: a világi ifjú a gimnázium és a filozófiai fakultás tananyagának elsajátításával felkészülhetett a művelt világi emberek életére. A katolikus iskolarendszerben nem tartották szükségesnek azt, hogy világi férfi a teológiai tagozat anyagával is foglalkozzék.

A jezsuiták oktatási-nevelési rendszerében tehát önállósult a kollégium típusú iskola gimnázium-tagozata, valamint új funkciót kapott a filozófia-fakultás — ez többek között a XVI. század végi jezsuita iskolareform (amely lényegében a XVII. század első harmadában bontakozott ki) két igen lényeges, messze előre mutató, máig ható ténye.

E reform eredményeképpen a világi ifjak számára korszerű felkészülési lehetőséget nyújtó iskolamodell jött létre *ugyanabból a prototípusból*, amelyből a XVII. század eleji protestáns kollégium is kialakult. A jezsuiták is csak minimális mértékben tartották szükségesnek középszinten az anyanyelv szerepeltetését (míg például az Oratoire gimnáziumaiban az 1610-es években már intenzíven felhasználták a francia nyelvet); a falusi és városi népiskolák szervezését pedig a hagyományos módon az egyházmegyéek intézkedési körébe tartozónak vélték továbbra is.

IV.

Bethlen Gábor — akárcsak nagy elődei és kiváló kortársai — a századok óta hagyományos módokon került kapcsolatba az iskolaüggyel.

Mint uralkodónak, gondoskodnia kellett arról, hogy a fejedelmi székhelyen levő, tulajdonképpen a fejedelmi udvartartáshoz tartozó iskola méltó legyen a fejedeleme közelségéhez. Ezért látta el gyulafehérvári kollégiumát nagylelkűen hatalmas pénz- és birtokadománnyal (az utóbbiak javát a gyulafehérvári káptalan középkori enyedi birtoka alkotta), ezért erősítette meg saját nevével a nevében megszövegezett kollégiumi rendtartást, ezért tett alapítványt a kollégiumban hagyományos módon tanuló teológus „tartott diákok” részére. De ugyanezért pártfogolta jelentős anyagi segítséggel a kolozsvári és a marosvásárhelyi kollégiumot, ezért szorgalmazta és finanszírozta tehetséges erdélyi ifjak peregrinációját, ezért fogadtatott el törvényt a jobbágyaik fiait a kollégiumi tanulástól visszatartó földesurak ellen.

Mindeme gesztusok azonban lényegében a kollégium hagyományos, régi nevelési-képzési céljának irányába hatottak: a bővebben ellátott, népesebb kollégiumokból jobban képzett papok nagyobb számban kerülhettek ki. De Bethlen Gábor egető gondja nem ez volt. Országá számára — saját uralkodása és utódai regnálása idején — *elsősorban jól képzett, művelt világi tisztségviselőkre volt szüksége*, bizonyos szinteken nemesekre, más szinteken nem nemesekre. Országszervező, országát felvirágoztató terveiben elsősorban nem tudós teológusokra számított, hanem a kor világi műveltségével rendelkező, különféle posztokon eredményesen tevékenykedő világiakra, nemesekre, nem nemesekre egyaránt. Jól tudta, hogy így van ez Európa többi, kisebb-nagyobb országában, királyságában, fejedelemségében; de azt is látta, hogy ilyen — világi hivatali posztokon helytálló — világi szakemberek kibocsátását nem várhatta kora erdélyi református kollégiumaitól.

Bizonyára ezen kívánt változtatni, amikor bőkezű alapítvánnyal új professzori státusok anyagi alapját vetette meg a gyulafehérvári kollégiumban. Alapítványa 1629-től nagyívű új fejlődésre indította a már több évszázadot megért gyulafehérvári iskolát.

Mi változott meg ekkor a kollégium korábbi állapotához képest? Ettől kezdve harmadik tagozatán lehetőség nyílt a teológia mellett a filozófia korabeli — a hagyomány alapján pontosan meghatározott — rendszerének oktatására. Bár nem maradt róla írásos dokumentum, mégis feltételezhető, hogy 1629-től a kollégiumban a három tanári státus megszervezésének eredményeképpen *e filozófiai rendszer alapvető tananyagrészei* oktatásra kerültek.*

A teológia teljes rendszere mellett a filozófia teljes rendszere is elsajátíthatóvá lett — ezért nevezhetjük 1629-től a gyulafehérvári kollégiumot *akadémiának*. Szükséges az „akadémia”-minősítés e kritériumának hangsúlyozása, mert még a szakirodalom is igen könnyen osztogatja az „akadémia”, a „főiskola” címet e századok egészen különböző rendű-rangú iskoláinak.

* Csak mellékesen jegyzem meg: úgy tűnik, mintha az iskolatörténeti tanulmányokban a szerzők gyakran olyan gyenge, nem teljes értékű, felületes bizonyítással, érveléssel is beérnének, amellyel más témájú történettudományi munkáikban aligha elégednének meg. Jó példája ennek a különféle XVI–XVII. századi hazai — feltételezett, de nem bizonyított — iskolaalapítások problémaköre. A legtöbb esetben ugyanis nem új iskola alapításáról van szó, hanem a meglévő iskola új vezetés alatti továbbéléséről. Ismerve az iskolaszervezet és tananyagrend igen szívós továbbélő és megtartó, sőt megmerevítő erejét, ezért alighanem főként új vallási-ideológiai hatások alatt folyó hagyományos oktatásról-nevelésről van szó az esetek többségében, nem pedig új iskola alapításáról. (A magyar szókincsben egyébként az „újraalapítás” kifejezés is szerepel.)

A reformáció — magam az adatok és a dokumentumok elemzése alapján úgy látom — a legtöbb esetben új virágzás felé indította el a vezetése alá került, már korábban is működő jeles városi iskolákat. De miért hallgatnánk el ugyanannak az iskolának a korábbi — esetleg korábban is virágzó — életét?

Ami az európai iskolaügy korabeli másik két modernizálási tendenciáját illeti: nálunk ekkor, a XVII. század első harmadában még nem kerülhetett napirendre a közép- és felsőszintű *anyanyelvi* oktatás, ennek lehetősége hazánkban majd csak két évszázad múlva érik meg s jelenik meg első ízben a sárospataki kollégiumban a XVIII. század végén; a *népiskolákat* illetően a XVII. század első harmadában a kálvinisták még elzárkóztak a falusi és városi népiskolák szervezésétől, a katolikusok és evangélikusok viszont már megkezdték népiskola-hálózatuk kiépítését a királyságban és a fejedelemségben egyaránt.

V.

Amikor Bethlen Gábor 1629. november 15-én elköltözött az élők sorából, *a gyulafehérvári akadémia — lehetőségeit-perspektíváit tekintve — a két magyar haza egyik legjelentősebb oktatási intézménye volt*, hiszen arra, hogy a nagy fejedelem legfőbb iskolapolitikai célját megvalósítsa. (Ebben az időben hazai földön egyedül a nagyszombati evangélikus szász polgárok tartottak helyi kollégiumukban három felnőtt főhivatású tanárt, már 1598-tól.)

S a fejedelemségben és a királyságban a kisebb-nagyobb kollégiumok sokaságában oktatták az ifjúságot. Nagy jövő elé nézett a református vezetés alatt álló kolozsvári, marosvásárhelyi, váradi, sárospataki, debreceni, pápai kollégium; az evangélikus irányítású soproni, besztekercebányai, eperjesi és brassói iskola, valamint az unitáriusok kolozsvári intézete. Folyt a tanítás a jezsuiták gimnáziumaiban Nagyszombatban, Pozsonyban, Homonnán és Kolozsmonostoron.

Még messze volt a megvalósulástól, de már elérődni kezdett ekkor annak lehetősége, hogy a hazai iskolarendszer *egésze*, annak mindegyik intézmény-tagja alkalmat adjon a világi pályára készülő világi ifjak számára világi műveltség elsajátítására. Ez lebegett már Bethlen Gábor szemei előtt is — ha ezt életében nem is tudta elérni —, jól tudva, hogy mind a fejedelemségbeli, mind a királyságbeli társadalmi-gazdasági fejlődés fontos feltétele ez.

S e kiváló erdélyi uralkodó műveltségének, széles politikai látókörének, bölcsességének, jövőbe látó tekintetének, újat érvényesítő iskolapolitikájának része volt abban, hogy idők múltával itthon is lehetőség nyílt — nem is egy helyen — arra, amiért Bojti Veres Gáspárt annak idején külföldi tanulmányokra küldte.

„...Hogy pedig szándékunkat ebben jól megértsd — írta hozzá küldött levelében 1618 januárjában —, ahhoz tartsd magad, hogy ne csak a theologiai, hanem a bölcséleti tudományokat is alaposan megtanulj, hogy a mikor majd hazatérendesz, úgy az egyházi, mint a polgári dolgokban is s a külügyek igazgatásában segítségednek hasznát vehessük, magunk, nemzetünk, hazánk érdekében.”

BARCZA JÓZSEF

BETHLEN ÉS A VALLÁSI TÜRELEM

Kassán, 1606. április 25-én a magyar lelkészek kérelemmel állottak elő: legyen egy, azonos formájú vallás ugyanilyen ünnepekkel; őket ne lutheránusoknak, kálvinistáknak, katolikusoknak, hanem keresztyéneknek nevezzék; szabadságjogaikat szavatolja törvény. Rendjeink a legfontosabb pont tárgyalását békésebb időkre halasztották.

E „békésebb idő” 1606 és még 1608 után is érdemben csak Bethlen Gábor fejedelemmel választásával vehette kezdetét. Ő konkrét tapasztalások nyomán kiértelt, teoretikusan megalapozott egyházpolitikai koncepcióval foglalta el trónját. Egyházpolitikáját — korának keretei között — a vallási türelem fémjelezte és haláláig nem átmeneti jellegű műfogásként, de elvhűen képviselte azt.

A Bethlen Gábor Emlékbizottság által rendezett nemzetközi tudományos konferencián Debrecenben, 1980. október 8-án elhangzott korreferátum.

I.

1.) Toleranciája mögött állott természetesen Erdély bevált egyházpolitikája, amely alkalmazkodott a társadalmi valóság változásaihoz; a négy *recepta religio* elismerésével óvni igyekezett a belpolitikai békét, növelni a biztonságtudatot, az alkotmány iránti bizalmat. Ilyen szellemben erősített meg régi kiváltságokat — például mindjárt 1613. november 6-án a kolozsvári unitáriusokét —, orvosolt sérelmes eseteket. Így 1614. május 12-én a bethlenfalvi római katolikusokét. Megparancsolta Udvarhelyszék főtisztjeinek, hogy őket vallásgyakorlatukban ne háborgassák, sőt minden háborgatókkal szemben megvédjék. Indoklása: „Mivelhogy azért minden rendeket hűtőkben nemcsak megtartani, de oltalmazni is igyekezünk, és semminemű hatalmaskodást birodalmunkban szenvedni nem akarunk...” Magáévá tette János Zsigmond és Báthori István szempontjait: „a hit Isten ajándéka, és a lelkiismeret semmi erőszakkal nem vitethetik”, illetve „Isten hármat tartott meg magának: semmiből valamit teremteni, jövődöt tudni és a lelkiismereten uralkodni”. *Maksai Péter* szerint (1629) Bethlen „az Antikrisztus jellemzőjének” tartotta, „hogy karddal avatkozzanak be valakinek lelkiismereti ügyébe”. Végrendeletében arra kérte a rendeket: a religio felett ne veszekedjenek, „hanem annak megítélését ama nagy papra bízzák, aki lakik mennyekben és ahol kinek-kinek, amint érdemelte, megfizet. Ne legyenek papokká, ne idvezítsenek erővel senkit...”

2.) Bővítette Bethlen Gábor látókörét leszűrt élettapasztalata is: nevezetesen hogy a felekezeti hovatartozóság önmagában még nem biztosítéka az erkölcsi, politikai megbízhatóságnak. Ugyanolyan kegyetlenkedéseket láthatott református hajdúknál, mint katolikus zsoldosoknál; a főrendek konfesszióiktól függetlenül helyezték pillanatnyi önos érdekeiket a közérdek fölé, vagy fordítva: vállaltak részt Erdély aranykorának megteremtésében diplomáciai szolgálatoktól kezdve hadvezérségen át a kancellári tiszt betöltéséig. Felülemelkedve kora előítéletein, elismerte az emberi tehetséget, etikai és intellektuális értékeket, a gyakorlati érzéket, színezzék bár különböző hitbeli meggyőződések. Elfogulatlansága, a humanum tisztelete megóvta attól, hogy aszerint értékeljen, ki milyen módon fogalmazza meg hitét, gyakorolja vallását. Aligha véletlenül idézte fel *Redmetzi T. János* a fejedelem „örök emlékezetre méltó, Isten anyaszentegyházával cselekedett jótéteményeiről” írt könyvében Constantinus esetét. Probára tette ez a római császár udvara népét, hogy megtudja, kinek a hűségére számíthat. Kijelentette: csak azok maradhatnak környezetében, akik idegen isteneknek áldoznak. Félelemből, karrierizmusból a keresztények közül némelyek eleget tettek követelményének, mások nem. Ekkor „imez hitükben és isteni félelemben megmaradt keresztényeket meghagyá udvarában az ő előbbeni méltóságokban, amazokat mint hittől szakattakat kiűzeté mindenestül fogván. Mert azt mondja vala... Soha nem az, hogy az ő fejedelmének igaz és hív legyen, valaki az ő Urának Istenének nem hű.” — Bethlen is elvű, öntudatos személyiségeket igyekezett maga köré gyűjteni. Tőlük nem a református dogmák tartalmi-formai sémájához kényszerűen alkalmazkodó szolgálalkúséget, hanem effektív jószolgálatokat igényelt.

3.) Szemében a vallásszabadság és ellenállási jog szervesen összetartozott. 1612-ben írta: „Az subditus urának csak addig köteles az hívségre, amíg valóságában, böcsületiben és szabadságában meg nem sérti”. *Benda Kálmán* kimutatja: Bocskai szabadságharcának elvi alapjait az Aranybulla ellenállási záradéka mellett a vonatkozó kálvini tanok képezték. Ezt a vonalat érvényesítette és hagyta önmaga felé is érvényesülni Bethlen. A felső-magyarországi rendek 1619 decemberében leszögezték: „Mikor a subditusok is a fejedelmektől és királyoktól nagy ártatlanul szép külső szabadságokban, jó rendtartásokban, mentül inkább pedig lelkiismereteknek tiszta szabadságában megbántatnak, háborgattatnak... igaz ígyök láttatik, ha ők is az olyan előljáróknak nem kezdenek engedelmséget praestálni.” Emiatt kérték, legyen segítségükre „nem azért, hogy vagy a romai, vagy más religiokat persequaljuk, hanem hogy nekünk is, mind in exercitio religionis, mind külső előmenetekben szabadságunk restituáltassék”. Bethlen ilyen alapon tett eleget kérésüknek, sőt az ellenállás jogát az 1620-ban kötött véd- és dacszövetség okmányába is beiktattatta. Másfelől aláírta királlyá választásának feltételeit: az ágostai, helyét és római katolikus konfesszión levők szabad vallásgyakorlatának biztosításával kezdődnek, s azzal végződnek, ha ő a

rögzített kondíciókat nem tartaná, másokkal nem tartatná meg, a rendek minden hűség, engedelmesség alól felmentetnek, ellentmondásra és ellenállásra teljes szabadságuk lesz. A kortörténeti összefüggés miatt ide kívánczok: eljárásából nem szabad a rendi partikularizmus javára tett elvi engedményt kiolvasni. Bethlen „a legitimitást” az isteni-természeti törvénynek, nem pedig az egyéni-emberi törvénynek való engedelmisségben látta. Szerinte a vallásszabadság olyan isteni törvényen nyugszik, amelyből az ellenállás joga fakad.

4.) Vallási toleranciája nemcsak egy történelmi helyzet következménye lett; sajátos teológiai szemléletmód állott mögötte. Át volt ugyan itatva egyháza tanai igazának tudatával, de olyan teológiai közegben élt, amelyik figyelmeztette: tévhit kezdettől fogva létezett, sőt az eretnekséget elvégzett akaratából maga Isten tolerálja. *Szenci Csene Péter* a II. Helvét Hitvallás fordításának előszavában ilyen dolgokra emlékeztetett: „Szidalmaztatott Ő maga a Krisztus, szidalmaztatott az apostoli sereg... az ő tanítások által gyűjtetett ekklézsia: háborgatott a Fő... és az Ő tagjai: mennyi sok hazugságot szólottanak az Krisztus felől és az Ő hívei felől az hitetlenek.” *Milotai Nyilas István* pedig a fejedelem költségén kiadott *Speculum Trinitatis*-ában egyházatyáktól gyűjtött idézetekkel magyarázta, miért tűri el Isten az eretnekséget: általa lelki tunyaságból serkent fel, hogy a felelős órállók vigyázzanak Krisztus nyájára, amiből az igaz vallás szeretetének növekedése következik. A herezissel maga Isten kísérti meg híveit, hogy állhatatosak-e, „avagy ingó-bingó hitre vetemedők”? Végül azért adatik, hogy a Szentírás tanulmányozására buzdítson, „kérve alázatosan az Úr Istent, hogy az igazságnak ösvényéről ne hagyjon eltévelyednünk”. Ezek olyan legitim teológiai érvek, amelyekből hithű ember csak arra kaphat indítást, hogy önmaga és egyháza felé fordulva szigorúan ellenőrizze a tan, az élet tisztaságát, befelé legyen zárt. Ugyanakkor — kifelé — el kell viselnie az eretnek vallást, mert ellenkező esetben Isten akaratával, vagy eszközeivel fordulna szembe. Nem a felvilágosodás vallásokat relativizáló tolerancia-fogalma ez, mégis: korának keretei között elvűen következetes, valóságosan állhatatos türelem.

II.

Erdély érdeke egységet, központi irányítást kívánt. Hogyan lehet ezt összeegyeztetni a különböző reliigiók önrendelkezési jogának elismerésével, főként hogyan lehet a felekezetközi ellentétek bomlasztó hatását elkerülni?

A közöny lehetősége nem merült még fel: e kor embere vallásos kategóriákban gondolkodott; az ateizmus elképzelhetetlennek, mindenestre megengedhetetlennek tűnt. Elvileg megoldással kecsegtetett a szinkretizmus — ami Kassán is felcsillant —, de Calixtus egyetemes igényű eszméjének számottevő táborra sehol sem alakulhatott ki, hiszen még csak David Pareusnak az evangélikusok-reformátusok közös zsinatát és akcióegységét szorgalmazó terveze sem valósulhatott meg. Már korábban olyan folyamatok indultak el, amelyek következtében áthidalhatatlanná vált a római katolicizmus és protestantizmus, másfelől a reformáció egyházainak belső ellentéte.

A kérdés foglalkoztatta közvéleményünket. Református prédikátorok 1619-ben javaslatot nyújtottak be: „Magyarországon ez ideiglen közönségesen bévött, megengedettött és szabad reliigió levő minden rendeknek megparancsoltassék, hogy egymás között békességben és egységben éljenek, viszálykodások, versüggések és azoknak minden alkalmatossága eltávoztassék, hogy ennek utána csak valamely kicsiny alkalmatosság se adassék, köztök való gyűlölségre és zenebonának indítására.” Az erdélyi „nemes ország három státusai” a békétlenség-szítás okát az *ecclesiasticus ordo* magatartásában kereste. Bethlen politikai irányvonala szerves részeként oldotta meg ezt a problémát. Tendenciáját a Pozsonyban és Besztercebányán hozott artikulusok hűen tükrözik: „Azért pedig, hogy a lelkek egyetértése és összhangja a rendek lelkében mélyebb gyökeret verhessen, és a lelkek meghasonlása és elidegenedésére semmilyen ok ne adassék, az összes karok és rendek elrendelik, hogy mostantól fogva a jövőben senki a papok, igehirdetők, plébánusok közül bármely valláshoz tartozzanak is, nyilvános prédikációkban, sem pedig más esetekben, de magánbeszélgetésekben, vagy bármely cím alatt megjelent írásokban is, módnélküli, gyalázkodó vádolóssal a római katolikus, ágostai, helvét hitvallást ne illesse, a lelkeket ne háborítsa fel olyan illetlen és megveő szavakkal, amelyeket a Szentírás nem tartalmaz, jószágvesztés és száműzetés büntetése

alatt, amivel a hitvédők e törvény áthágóit az igazság kiderítése után sújtani fogják.”

A dunántúli, Dunán inneni, felső-magyarországi részekre öt-öt református, evangélikus, katolikus defensorát jelöltek ki. Feladatuk a háborítatlan vallásgyakorlat, az alkotmányosság fölötti őrködés volt. Arra kellett törekedniük, hogy kibékítsenek civódó feleket, érvényesítsék az igazságot, méltányosságot, mozdítsák elő a közbékét. Ennek megfelelően például a nagyszombati evangélikusok és katolikusok viszályának elsimítására kiküldött biztosok olyan egyezséget hoztak létre, amely szerint senkit sem szabad vallásával összeegyeztethetetlen cselekedetre kényszeríteni, továbbá: a városi tisztségeket a nemzetiség és vallás arányában kell betölteni.

A haza összekötő erejének hathatósabbnak kell lennie a belső elmentések elválasztó kihatásainál. Bethlen Erdély három nemzetének unióját úgy akarta felújítani, hogy azok ne csupán békésen éljenek egymás mellett, hanem tudjanak egymásért, egymásnak szolgálva, egymás szabadságára vigyázva élni. Ugyanezt az elvárás támogatja a religiók iránt is, továbbfejlesztve a hagyományt. Saját szavaival: „törekvésem, hogy általános szövetséget hozzak létre katolikus és kálvinista magyarok között a kölcsönös védelemre, úgy, hogy a katolikusokat a kálvinisták, sem a kálvinistákat a katolikusok vallásokban ne háborgassák, hanem végső lehelletig védjék vallásokat kölcsönösen.” Az *Approbatæ Constitutiones* (az érvényes erdélyi országgyűlések 1653-ban hivatalosan kiadott foglalat) is első helyen 1613-ra utalva közölte a nevezetes esküszöveget: „A négy recepta religiónak ez hazában való megtartására igyekezem teljes tehetséggemmel, és soha annak oppressiojával a magam religióját promoteálni nem akarom... senki személye ellen hitért, vallásért gyűlölséget, ellenkezést nem viselek...”

*

A vallási türelmetlenségnek tett kényszerű engedményként megszülettek ugyan 1618-ban, 1622-ben a szombatosok ellen hozott tiltó törvények, amelyeket azonban a fejedelem — toleranciája* folytán — nem hajtatott végre. Diplomáciai okokra visszavezetendő látszatintézkedések voltak ezek, mert nem akarta Erdélyt az ún. keresztyén Európától elszigetelni. Szüksége volt arra, hogy „külső országokban is felölünk az sokféle vallások miatt költ gyalázatos hírünk, nevünk aboleáltassék”. (Az unitáriusokkal is azért rendeztetett vitákat, mert „ezek elítélésében az anglikán és más szentháromságihívó angliai felekezetek kedvében akart járni” — írta *Maksai Péter* 1629-ben angol nyelven, Angliában megjelent munkájában.)

A jezsuiták kitiltását előíró artikulusokat sem vonta vissza, de amilyen mértékben erősödött hatalma, úgy engedett mindinkább táguló teret nekik. Iskoláik működhetek Kolozsmonostoron, Gyulafehérváron, Udvarhelyen. Misszióstelepek létesült Fogarason, Karánsebesen; szabadon közlekedhettek országában. *Angyal Dávid* találó jellemzése szerint „Bethlent nem mondhatjuk felvilágosult racionalistának, de a jezsuiták iránt méltányosabban viselkedett, mint a felvilágosultság korának katolikus fejedelmei”. Már 1618-ban — ebben az esztendőben egyébként három község tért katolikus hitre az „ariánus pestis”-ből — okkal írhatott „Szomorúságról örömré változó versek”-et *Vásárhelyi Kerekes István* katolikus lelkész:

*Gabriel az nagy Istennek szent erőssége,
Asszonyunk Szűz Máriának örömköve*

.....
*Kegyes urunkat táplálják szentek példái,
Lelki testi szent békességnek kívánsái.*

Rendkívül sokat mond a zsidók számára adott kiváltságlevelének hetedik pontja, amellyel gátat emelt az emberi méltóságot megalázó megkülönböztetés elé: „Engedtessek meg nekik, hogy a keresztyének ruházatával éljenek és ebbe öltözhessenek, nehogy sérelmekkel illetessenek, vagy bármiféle illetlen megjelöléssel”. (Csak 1650. március 20-án mondta ki a fehérvári országgyűlés 27. artikulusa, hogy „mind sidó, mind görög tartson neme szerint való köntöst”).

Bethlen Gábor vallási toleranciája konstruktív gyakorlati célokat szolgált, — elvi tisztázottsággal. Ideológiai forrását nem racionalista filozófia képezte, hanem hitvilág. Meggyőződése szerint neki — a számadásra készülő sáfár felelős hűségével — Isten gondviselő kegyelme eszközeként egész népének atyjává és pásztorává kell válnia, a nemzeti függetlenségben egyezséget, szolidáris közösséget teremtvé.

Szavak és énekek

Kezéj mellére tette.
Feje előre dült.
Hamvas magány lengett
a homlokáról,
akár egy böjti fátyol.
Széttört a szél, ahogy
sziklának ütközött.
Fehér keze körül
fehéredett a fű,
a szél szilánkjai
kéklettek vállain.
Teste világítotti
s remegett a reménység
ezüst kavicsain.

Ez a ciprus itt Illés,
Ez az áloe Mózes.
Tűztesteik lobognak,
fényszájban ég szavuk:
az újra sérthetetlen egység
sugárzó szavakat cserél,
miket nem tördel szótagokra
tévedés,
jelentésüket nem fonnyasztja
bűn.
Nem ejtődnek keményen,
sem puhán,
egyszerre szók és énekek.

Most fűre hullanak.
Süvítve, mint a félelem.
Puffanva, mint a sár.
S röptükbe metsz
a penge-értelem.

*

Távolban, mintha egy
óriási szekrény nyikorogna,
fölkiált rekedten egy számár.

János fejevétele

A világ folyosóján
mindig csörög a lánc.
Mint a szijostor,
csattan a szitok.
Bivaly alól dobtak
szalmát alája;
lucskos a fal,
szalagnyi napsugárban
alombúz párolog.

Sovány madárijesztő.
Szikkasztja Isten tűzzel,
két láng között
hogy mennybe lászon;

mennybe lát.
Betörnek ajtaján.
Kört ír a meztelen kard
s megvillan egy aranytál
szolgakézben.
Szeme előtt az idő
megreped.

Hátára föltaposnak.

s a fullasztó sötét,
mely súlyosan alábugyog,
fehér kő-ajtaját
kinyitja.

Beszéd a hegyen

A boldog a világ
nyitottan lengő ajtaja:
bedől rajta a föld
és átmegy a gonosz.

A boldog sir majd legtovább;
ki érti ezt?
Szívében a halál
halál sarkába lép.

Mi kettő benne, egy lesz.
S az egy majd semmi lesz.
S fölnyílik a hatalmas
égi kagyló, a Sémmi.

A csönd szavai

Fölszál a Lány s kicsit
pihenni gyékénytető alatt
leül a sziklakőre.
A békeség lombjai benne
összehajlanak.
Valaki jár alattuk?
Az Ismeretlen talpnyoma
besüpped a homokba,
átlátni testén,
mint esőmosta üveglapon,
amely eloldja és
kiszabadítja a vágyakat
fák, tárgyak ketrecéből;
most mintha távolodnék,
szétgyűrűzik benne a láthatár,
mégis a Lány elébe
toppan.
Fehér és leng, akár a vászon.
Hozzásimul, át-él a bőrén,
már bent tapad
egyszersmind kívül és remeg
s oly éles-rezzenékenyen,
ahogy a kavicsos meder
a tiszta vízben;
elhagyja a lánytest
belső falát és tart a szív,
e rózsakert felé,
melyet nem ér a szél
s virágait a Szerelem süti.
Megáll.

Arcán a fölfelé igyekvő lángokat
parancsoló árnyékok
rendezik;
a Lány szemében már az Ismeretlen
háta fénye villan;
a szemhéj lezárul.
Így vonja selymes vakság
a látás fókuszába titkait.
Nem látó szavak hullanak
a rózsakert földjére,
láncként csörögnek most
a mondatok.
A Lány alázatának vastag hava
fölfogja őket és
betemeti.
Az összefont karok
vitorla ívű szárnyakként
kinyílnak,
s árnyék abroncsú láng-fejét
földhöz érinti az Ismeretlen
s úgy marad.
A csönd feszes.
Titkos szavakat ejt és megfog.

*

Dél volt, ha jól emlékezem.
A szójabab megfőtt az agyagtűzhelyen,
s a Lány
óntálakat rakott ki sorban
asztalára.

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

PÉNZES BALDUINNAL

Pénzes Balduin, az Új Ember alapító főszerkesztője, hosszas betegség után 70 éves korában, 1980. november 15-én elhunyt. 1980. november 21-én temették el Pannonhalmán. Az itt következő, immár posztumusz beszélgetés pár évvel ezelőtt a Vigilia kérésére született; Pénzes Balduin élete összegezésének szánta.

Magától értetődő tárgyilagosság vezette gondolatait, cselekedeteit, amely nem ismert felszínes önmutogatást és mellébeszélést. A pózolásnak még az árnyéka is távol állt tőle. Azt a néhány lépést, amit önmaga és az emberek között fenntartott, a legtöbben bölcs józanságként emlegetik ma is. Lenyűgöző egyszerűségével, félénken visszafogott melegségével, úgy is mondhatnánk, megfontoltságával, szemérmes szeretetével kivívta munkatársai megbecsülését és bizalmát. Mindig lelkiismeretesen dolgozott, végezte feladatát több-kevesebb szigorral, nem engedte sodortatni magát a modernség nemegyszer kétes áramaival, nem hagyta magát hajszolni futó divatok után a könnyen szerzett dicsőség bűvöletében. Tevékenységét mindig nagy közéleti érdeklődés jellemezte. A publicisztika valamennyi ágában jártas, munkájában, tanácsaiban a legkevésbé sem elhamarkodott ítéletű szerkesztőnek ismertük: a rendszerességről sosem teti le. Sokan állítják róla, hogy csupán egyetlen dolog töltötte ki az életét: a lankadatlan szorgalom. A szorgalom, amely értékrendjének alapját képezte, s neki magának is személyes erénye volt.

A papi hivatásról azt tartotta, hogy a társadalomban élő pap első kötelessége a lelkek üdvösségének előmozdítása, de kötelessége a társadalom evilági jólétéért is munkálkodnia. Elsősorban azért, mert a földön nem tisztán szellemi lények, hanem valóságos emberek élnek, akik, míg örök céljukat el nem érik, a földön élnek. Nem közömbös tehát örökségünk elérése szempontjából, hogy evilági életünk milyen keretben zajlik le. Másodszorban pedig azért, mert az Isten városa és az emberek városa, bár különböző, nem egymás mellett létezik, mégis: egyik a másikával bensőleg összeolvadt. Az egyház küldetése nemcsak az, hogy minden embert megkereszteljen, aki Krisztushoz tartozik, hanem az is, hogy megszentelje az egész embert és mindazt, ami az emberben van. Küldetése minden

tekintetben általános: számára senki és semmi sem idegen ezen a földön.

A hatvanadik születésnapján tiszteletére rendezett ünnepség után azt monddta, olyasmiket hallott az elhangzott laudációkban önmagáról, amiknek eddig nem is volt tudatában. E szerénység diktálta szavaiba egy kis humor, egy csöppnyi ironia is vegyült, de egyszersmind arra is utalt, amit az „Öreg papok dicsérete” című cikkében így fogalmazott meg: „Már réges-régen túl van azon, hogy megrendítse a sikertelenség vagy elkábítsa a siker. Tudja, hogy a sikertelenség a maga gyengeségének, a siker Isten kegyelmének az eredménye.”

*

— 1910. szeptember 5-én születtem a Vas megyei Ikervárt, tíz-egynéhány holdas paraszti családból, hét gyermek közül a hatodiknak. Testvéreim egy híján meghaltak. A második és harmadik generáció zöme máig is kitart elődei foglalkozásánál, ugyanolyan szorgalommal, bár megváltozott körülmények között, részben mint szakmunkások.

A FELKÉSZÜLÉS

— Régebben, amikor egészsége engedte, sűrűn hazalátogatott — mint mondta egyszer — „övéim közé”, hogy elegendő emberséggel, szeretettel töltekezzen köriükben s az egyszerű nép bölcsességével vértessze fel magát gondjainak elviselésére. Hogyan látja a gyermekkor és a ma Ikervárát?

— A régi Ikervár patriarkális Vas megyei falu volt. Legfőbb tekintélye a plébános, de nagy tekintélynek örvendtek a tanítók és a jegyzők is. A tanítók között mindig akadtak kiemelkedő műveltség-terjesztők, akik korukat megelőzve végeztek — nem kis odaadással, eszközök nélkül — az iskolán kívüli népművelést is. A legemlékezetesebb mester számomra az igazgató-tanító és kántor Horváth György.

Falum úgynevezett mezőváros volt, ezért az egy helyiségből álló hivatalt városházának nevezték, a közös rétet városrétnek. A falut tanácsok irányították: közbirtokossági, iskolaszéki stb., az elemi iskola ugyanis egyházi és nem állami fenntartás alá tartozott. A falunak voltak közös erdei, közös legelői és öntözött rétjei. Az öntözést az tette lehetővé, hogy a Rába melletti csatornára vízművet építettek, amely két megawattos teljesítményével maig is jelentős áramfejlesztő vízimű hazánkban. Az élet folyt csendesen és rendezetten, mint a többi vidéki faluban. A földműveseken kívül még néhány iparos és nem túl nagyszámú agrárproletár élt itt. A választásokon már előre biztosnak vették a kormánypárt győzelmét. Jó és szorgalmas vidék, gazdag ember nemigen volt, de éhezni is kevés.

A felszabadulás óta az én falum is tökéletesen megváltozott. A szorgalom maradt, az igények megnöttek. Erről a faluról is elmondható minden, ami országszerte a legtöbbről. Modern lakások, sok gyári munkás, különösen amióta a szomszédos Sárvárt megtelepedett a győri Rába Vagon- és Gépgyár részlege. Nemcsak a jólét, a műveltség is emelkedett. Fiatal koromban még kivételnek számított egy-egy továbbtanuló, ez ma általános. A serény munka meglátszik a termelőségvetkezeten is.

— *Voltak-e barátai? Milyen nevezetes emlékei, történetei fűződnek a gyermekkorhoz?*

— Minden gyerek a barátom volt és maradt, amikor diák lettem. Velük ma is tegeződöm. A faluban mindenkit sajnáltak, akinek szülőhelyét el kellett hagynia; engem ez korán fenyegetett, de nem bántam. A nehéz parasztsorsot nem kívántam magaménak, de sorsukkal ma is együtt érzek. Ha szép a mező, nekem is öröm, és egy-egy jó termésnek úgy örülök, mint talán az otthoniak sem. Ha idegesen pihenni vágyom, vagy az álom kerülget, erdőre, mezőre, emlékeimre gondolok.

A falumból való távozásra lehetőség akkor nyílt, amikor egyszer, nyolcéves korom tájt, két jezsuita népmisziós, Omerovits Tamás és Jámbor László eljött Ikervárra. Ilyenkor — mint szólásmondás volt — még a lótolvajok is meggyóntak. Az atyák a gyermekeknek is tartottak a templomban katekézist. Ezen úgy kiténtem, hogy felejtethetlen plébánosom, atyai jótevőm és későbbi jó barátom, Kovács Lajos az atyákkal

együtt felkeresték otthonunkat és elmondták, hogy szívesen segítenék továbbtanulásomat. Apám, Pénzes Elek így válaszolt: „Gyenge még a gyerekek!” Gyenge voltam én a mezei munkára, s megsirattam a leölt disznót, az eladott borjút és az elpusztult tehenet. Amikor szántás közben vezetnem kellett az igás állatokat, kezemmel húztam az igát, hogy ne nyomja úgy a nyakukat. Apám a falu egyik legjobb embere volt. Kéves beszédű, tiszta szívű, segítségre mindig kész. Kiskoromtól kézen fogva vitt misére, litániára; ezeket soha el nem mulasztotta.

Érdekes emlékem az első május elseje, 1919-ben. Addig nálunk csak egyházi körmenet volt szokásos. Ott lépkedtünk mi, iskolások is a menetben. Élén Szenes Antal, aki csatorna kubi-kosként jött a faluba, és a szegénység szellemi vezetője lett. Jól ismertem őt és családját; a szerkesztő és író Szemes Piroskát, az unokát azonban nem. Mert a család a mi gabonánkkal együtt csépeeltette el azt a keveset, amit termelt, vagy részes aratásból szerzett. Hát vonultunk a grófi angolkert, az ünnepség színhelye felé vörös zászlókkal. Antal bácsi időnként elkiáltotta magát: „Éljen a világot megváltó szociáldemokrácia!” A menet „Éljen”-nel válaszolt. A plébániánál, láttuk, papunk kint áll a kiskapuban. Amikor a közelébe értünk, egy rosszmájú odaszólt Szemes bácsinak: „Most kétsé el, Anti!” Ő pedig bátran kiáltotta: „Éljen...” Mi megfeleltünk rá. Később Anti bácsi megbűnhődött vezető szerepéért, természetesen nem a falutól, hanem a faluba bevonuló fehér katonáktól.

— *Mikor határozta el, hogy pap lesz? Önkéntes volt-e választása, vagy a családi akaratnak engedelmeskedett?*

— Kicsi koromtól pap akartam lenni, buzgó ministráns voltam. Később, felnőtt koromban mesélték a környék lakói, hogy néha úgy indultak hajnali misére, biztatva egymást: „Gyorsan menjünk fel, Pénzes Jóska már elment az ablakunk alatt. Ha nem sietünk, elkésünk!” Egyetlen hajnali miséről sem hiányoztam. Különbösen abban az időben egy szegényebb parasztfiúból csak pap vagy tanító lehetett, más pálya alig nyílt számára. Azután nekem sokat jelentett Kovács plébános példája, amelyet oly vonzónak éreztem, hogy lehetetlen volt nem követnem. Mivel így olcsóbbnak bizonyult, először a sárvári polgáriba iratkoztam be. Naponta eső-

ben, hóban, jármű híján 12 kilométert gyalogoltam Sárvárra és vissza. Napközben plébánosomtól latint tanultam, rajta múlt, hogy megszereztem a papi pályát. Ő vitt el a környék legjobbnak tartott gimnáziumába, Kőszegre, különbözeti vizsgára.

— *Hol töltötte a gimnáziumi éveket? Milyen kapcsolatban volt társaival és tanáraival?*

— A vizsga sikerült, ettől kezdve az itteni bencések segítségét élveztem, és épültem példás, munkás életükön. Ha az ember idős korában a diákeveire emlékezik, természetesen szépít. Nekem erre nincs szükségem. Maga a színheji, Kőszeg — az Alpok alján sok száz éves kis ékszerdoboz. Micsoda kirándulások! S a közelben húzódó határ sem volt akadály. Nem is tudtuk, hol húzódik a fák között. At is jártunk rajta, minden irat nélkül. A határon túlról érkezett a diákok jelentős része. Az itt szerzett bizonyítványokat elismerték az osztrák hatóságok is. A tanulók nemcsak nemzetiségileg voltak különbözők: magyarok, burgenlandi németek és horvátok, hanem vallási megoszlás szerint is. A bencések iskolája nyitva állt katolikusnak, reformátusnak, zsidónak egyaránt, és mi, a tanárok példáján is, megtanultuk becsülni, tisztelni, szeretni egymást. Villongás, vita alig esett közöttünk. A tanulók összetétele társadalmi szempontból is vegyes: sok a paraszt és iparos származású, de jócskán akadtak dzsentri és katonatiszt ivadékok is. Sem a tanárok, sem mi nem tettünk különbséget. Ruhánk, cipőnk elárulta származásunkat, de a diákok egymás közt kevéssé érezték és éreztették. Kivételek voltak, de senki sem tekintette jellemzőnek. Minden tanár egy-egy szobor: a szigorú, a jóság, a kedélyesség. Együtt kitűnően ható nevelési erő. Itt meg kellett tanulni a munkát, a pontos kötelességteljesítést, a fegyelmet. A vallást és a vallásos életet nem erőltették, de természetünk részévé tették. A győnődulákat ugyan már akkor elhagyhatták volna, akárcsak a miserészvételi igazolványokat.

— *Felszentelése után kezdődött szerzetes tanári pályája...*

— Tanárkodtam Pápán, Sopronban, Komáromban. Pannonhalmán, a tanárképző főiskolán, főiskolai nyelvész tanárként. Ez utóbbinak története van.

Pannonhalmi nyelvész tanárom Klemm Antal, a későbbi pécsi, majd szegedi tanár. Nevét ismerték Finnországban is; barátság fűzte Sätälé Emilhez, aki nyelvész és politikus volt egy személyben, miniszterelnök is. Többször meglátogatta Pannonhalmát. Egy ilyen alkalommal másik nyelvész tanárom, Sámson Edgár bemutatott Sätälének. Ekkor merült fel az ötlet, hogy a rend alapítson Helsinkiben házat kettős céllal: a rend nyelvész tanárai elsajátíthatják a finn nyelvet, ugyanakkor a kis rendi közösség részt venne a pasztorációban ott, ahol alig élt katolikus és pap is kevés. Alapítónak egy idősebb rendtársamat és engem jelöltek ki. A vállalkozásból nem lett semmi, s mivel tanári beosztást nem kaptam, főapátom Pestre küldött, hogy Horváth János irodalmi szemináriumában folytassak tanulmányokat.

— *Hatása alól mindmáig nem tudta kivonni magát. „Nincs tanár és nincs tanítvány — írta egy helyütt a neves irodalomtörténész professzorral —, aki többé-kevésbé ne az ő szemével nézné a magyar irodalom múltját, kissé ne az ő szemével gyönyörködne a magyar irodalom szépségeiben.”*

— Felejtethetetlen évet töltöttem a nagy tudós közelében. Ekkor írtam *Az úgynevezett almanach-líra* című doktori disszertációm (1937), amely kis példányszámban meg is jelent és bizonyos elismerést váltott ki. A szakemberek értékes stílustörténeti munkának tartották. Az irodalomból, nyelvészetből, bölcslethez szerzett doktorátusom után Pannonhalmára kerültem a nyelvész katedrára; tanulva tanítottam olyan tanítványokat, mint Gerézy Rabán, Lévárdi Ferenc, Rezek Román. Egy évig Pápán gimnáziumi, majd egy évig főiskolai tanárként működtem a pannonhalmi tanárképző főiskolán, ezt követte a gimnáziumi tanárság Budapesten egészen 1949-ig, amikor is úgy kötődtem az Új Emberhez, hogy tanári munkát már nem végezhettem. Legfőbb élményem az a ragaszkodás, amellyel a tanulók válaszoltak a felkészült és megértő tanár igyekezetére.

ÚJ EMBER

— Írói munkásságomat Pannonhalmán kezdtem az igen nívós Pannonhalmi Szemlében cikkekkal és bírálatokkal már főiskolás koromban. Több írásom jelent meg a Magyar Szemlében, a Ka-

tolikus Szemlében és néhány más, országos folyóiratban. Fordítói munkatársa voltam e kor legnagyobb katolikus irodalmi vállalkozásának, a Keresztény Remekírók sorozatnak. Finanszírozója Beresztóczy Miklós, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium magas rangú tisztviselője, szerkesztői pedig Kühár Flóris és Radó Polikárp bencések, akikről a gondolat származott. Ezután a Stephaneum igazgatója, Takács Ernő megbízott Szent Agoston Vallomásainak fordításával, egy másik, világi kiadó igazgatója egy portugál nyelvű Szent Pál életrajz magyar tolmácsolásával. A háború miatt mindez kútba esett.

— A Vigiliának szinte kezdettől fogva munkatársa. 1950 júniusában hasábjainkon ismertette Párizs bíboros érsekének, Emanuel Suhard-nak 1949-ben közzétett híres körlevelét a pap helyzetről és szerepéről a társadalomban. Sorra jelentek meg a magyar irodalmi és történeti hagyományt idéző tanulmányai, hogy csak a jelentősebbeket említsük: Az ismeretlen Rákóczi (1959), Fáklya a sötét században — Zrínyi Miklós, a költő (1964), Nagy kor mindegyike — Czuczor Gergely (1966), Arany, az ember és a költő (1967), Harsányi Lajos ébresztése (1970), stb. — De térjünk vissza az események kronológiájához. 1945 tavaszán tárgyalás indult a kormányzat és az egyház között katolikus hetilap kiadásáról.

— Ennek mozzanatairól mit sem tudok, de azt igen, hogy főszereplője a kormány részéről Balogh István államtitkár, az egyházéről Mihalovics Zsigmond kanonok, az Actio Catholica országos igazgatója volt. Engem május — június hónap folyamán vontak be a tárgyalásba azzal a szándékkal, hogy felkérnek a megindítandó lap felelős szerkesztőjének. Miért esett rám a választás? Azért, mert olyan fiatalabb észjárátú embert kerestek, akiben bizonyos garanciát láttak a feladat elvégzésére, sakinek semmi támadható nincs a múltjában. En akkor 35 éves voltam, a Szent Benedek rend tagja, a budapesti bencés gimnázium tanára. De megválasztásomban még valami közrejátszott. Áprilisban bizottság jött létre a kártékony könyvek kiselejtezésére. Ez a bizottság körülbelül harminc főből állt, amelyben különböző pártállású és világnézetű, irodalmat, publicisztikát értő személyek foglaltak helyet. Az egyház többek közt engem delegált ide. Hetente egyszer ta-

lálkoztunk a miniszterelnökség ideiglenes helyiségében, Balogh István államtitkár felügyeletével, elnöki irányításával, és teljesen szabad okfejtéssel döntöttünk egy-egy könyv további sorsáról. Az államtitkárral való közelebbi ismeretségemnek nagy szerepe volt abban, hogy 1945 júniusában megkaptam a felelős szerkesztői kinevezést. Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát a következő magánlevélben adta meg hozzájárulását:

Kedves Balduin Úr!

Örömmel üdvözlöm, mint az Új Ember című lap felelős szerkesztőjét. Testvéri szeretettel és bizalommal kérem, hogy rendkívüli fontosságú munkakörében a szükséges óvatosságot mindig szem előtt tartsa. Személyére, munkájára a jó Isten áldásáért imádkozom.

Pannonhalma, 1945. július 2.

Szerető rendtársa

Krizosztom

A szervezés egy ideje már az én részvételemmel zajlott. Az elgondolás egyébként az volt, hogy Sík Sándor, esetleg főszerkesztői címmel, a lap első szellemi irányítója lesz, így Mihalovics Zsigmonddal együtt ők intézték az előkészületeket. Itt megjegyzem, hogy semmiféle anyagi alappal nem bírtunk, később is csak mosolyogtunk azokon a gyanúsításokon, hogy külföldi pénzek állnak rendelkezésünkre. Mihalovics csak azt tudta biztosítani, hogy a Stephaneum hitelbe vállalja a kinyomást, a később befolyt előfizetésig az eladási díjakból levonja költségeit, s a maradékkal gazdálkodhatunk. Mondanom sem kell, hogy kiadói hivatalt híján, a pengő rohamos romlása közben, a kis — 20 000 körüli — példányszámmal még a nyomdászámra sem térült meg. De a háború utáni nyomorban és lelki fellélegzésben ezzel a döntő kérdéssel vajmi keveset törődtünk. Annál többet azzal a szellemmel, amit a lapnak sugároznia kell. Sok meghívott résztvevővel az egész nyarat áttanácskoztuk, és olyan kérdéssel is, mint a lap címe, órákat, sőt üléseket töltöttünk el, mígnem Sík Sándor javaslatára az Új Emberben állapodtunk meg, a Balogh páter ajánlatát a Kereszt helyett. Abban mindannyian egyetértettünk, hogy le kell vonnunk a múlt, a katolikusok bűneinek, tévedéseinek tanulságait, a jövőt illetően pedig keresnünk kell helyünket és feladatainkat egy olyan országban, amely egészen

másként alakul, mint amilyen a régi volt. De sem a régi bírálatának mértékében, sem az új elképzelésében, nem is beszélve az új kialakításáért folytatandó munka alapelveiről, nem jutottunk megegyezésre. Ami, ha a résztvevők összetételét nézzük, nem is meglepő. Az egyik főszereplő, Mihalovics Zsigmond, bár egyáltalán nem volt németbarát, kimondottan jobboldali sem, az elmúlt korszak ismert egyházi közszereplőjének számított. Sik Sándor viszont, aki erősen támaszkodott Juhász Vilmosra és Stadler Fridára, saját magán, rokonain és barátain érezhette az úgynevezett faji törvények és a megfertőzött közgondolkodás gyötrelmeit. Bár a felfogásbeli ellentétek az értekezletek során ki-kiütköztek, sikerült megterveznünk az első számot. Ekkor robant a bomba. Hogy a kulisszák mögött mi előzte meg, nem tudom. Egy este felkeresett Mihalovics a bencés székházban a következő, neki címzett levéllel:

Kedves Barátom!

Nem ismeretlen előtted, hogy az Actio Catholica tervezett hetilapjának előkészületeit kezdet óta súlyos kétségekkel kísértem és csak hetekig tartó belső küzdelem után szántam rá magam a rám kirótt szerep vállalására, amikor remény támadt bennem, hogy talán biztosítani lehet azt a két feltételt, amely nélkül — meggyőződésem szerint — a lap inkább ártana, semmint használna. Ezek: a lap mögött az összes építő katolikus erők összefogása — és az Actio Catholica eddigi irányzatával való szívbeli, gyökeres és félreérthetetlen szakítás, illetőleg hibáink és mulasztásaink nyílt elismerése mellett egy elevenen és realisan mai és politikai megalkuvásokat és hasznossági tekinteteket kizáró, fenntartás nélküli katolikus irány, hang, pedagógia.

Az utóbbi napokban, részben a szerkesztőségi megbeszéléseken, részben azokkal a katolikus vezető szellemekkel való beszélgetéseken, akikkel meg egyezésünk szerint tárgyalnom kellett, arra a belátásra jutottam, hogy a fenti két feltétel beteljesülését a jelenlegi viszonyok mellett alig lehet remélni. Azért — súlyos és hosszú lelki küzdelem után — arra kell hogy kérjelek, ments fel az Új Embernél — egy pillanattig sem a jelzett feltételek nélkül — vállalt szerepem alól.

Minthogy a megbeszélések során a pro és contra érvek régen kimerültek, nem volna értelme a bejelentésemről való további tárgyalásoknak. Azért kérek, kegyeskedjél elhatározásomat visszavonhatatlannak tekinteni.

Mondanom sem kell, hogy ha a lap számai — amelynek sikeréért nem szűnök meg imádkozni — bebizonyítanak, hogy tévedtem, ennek belátása pillanattól boldogan ajánlom fel munkásságomat. Addig azonban nevemnek a lapon való szereplése inkább a szellemek további összezavarását szolgálná, mint az eszmék és lelkiismeretek oly égetően sürgős tisztulását.

Mély tisztelettel és szeretettel köszönt

Sik Sándor s. k.

Budapest, 1945. július 12.

Kérlek, kegyeskedjél intézkedni, hogy Ijjas barátunk kezéhez adott két kéziratomat visszakapjam.

Elolvasása után megdermedve néztünk egymásra, majd Mihalovics megkérdezte, ennek ismeretében is vállalom-e a magam szerepét és így a lap megindítását? Némi habozás után igenel válaszoltam. Oly köztudomású volt, hogy katolikus hetilap indul, oly nagy volt iránta a várakozás, oly előrehaladtak az előkészületek, hogy jóllehet tudtam, sőtébe lépek, nem felelhettem mást. Mihalovics később váltig hangoztatta, határozottságom döntően befolyásolta abban, hogy a vállalkozástól nem állt el. Rohamosan közeledett a megjelenés dátuma. Az első szám terve — Sik Sándor és Juhász Vilmos kiválásával — végrehajthatatlan lett, így aztán majdhogynem úgy kerestélük össze az első szám cikkei. A közlekedés Budapesten meg éppen hogy iti-ott megindult, gyalog kellett hát azokat felkeresni, akiktől cikket reméltünk. Rengeteget talpaltam, sokszor hiába. A visszautasítás érve legtöbbször az volt, amit Sik és Juhász hangoztatott. Nehézítette a helyzetet, hogy én soha újságírói körökben nem mozogtam, kevés ismeretséggel rendelkeztem. Végül is, a régebben kitűzött dátummal, 1945. augusztus 9-cel mégiscsak megjelent a lap 25 000 példányban. Előzetes propagandát csupán Mihalovics Zsigmond körlevele jelentett, amelynek szövege, mivel sokat megőrzött a kor levegőjéből, legalább részletében érdemes a közlésre. A körlevél vezetője a következőképpen hangzott:

Főtisztelendő papságunknak, szerzeteseinknek, szerzetesnőinknek és egyesületeinknek!

A Szövetségközi Ellenőrző Bizottság, illetőleg az orosz katonai hatóságok jóindulata, valamint a magyar kormányzati szervek megértése folytán az Actio Catholica Országos Elnöksége új katolikus hetilap indítására nyert engedélyt. Ezzel a nagy múltú és a hitélet terén egészen kiváltságos jelentőségű A Szív mellett a magyar katolicizmusnak most már egy olyan hetilapja is van, ahol társadalmi, kulturális és gazdasági kérdések kerülhetnek megvitaásra, sőt ahol hely jut a szépirodalomra is.

Nem szükséges bővebben előadnunk, hogy a jelen viszonyok között mit jelent nekünk ez a lap! Minden erőt megfeszítünk, hogy lapunk határozott hangon és modern külső formában gazdag anyagot adhasson és hogy minél méltóbban és minél hatékonyabban képviselje az egyháznak minden korokban és minden társadalomban örök és mindig új művét.

A lap címe: „Új Ember”. Hetenkint nyolc oldalon jelenik meg, rotációs papíron, nagy alakban.

A felelős szerkesztő nehéz tisztjét dr. Péntzes Balduin Szent Benedek-rendi tanár vállalta magára.

A lap ára: 6 P, s első száma augusztus 9-én jelenik meg. A szerkesztőség és kiadóhivatal címe: VIII. Szentkirályi utca 28.

Az elindulás pillanatában, tengernyi nehézségekkel küszködve, azzal a kéréssel fordulunk papságunkhoz, szerzeteseinkhez, egyházközségeinkhez, valamint egyesületeinkhez, hogy életünknek a jövő felé hidaló ezen alkotását mind a kezdeti küzdelmeiben, mind megerősödésében és megmaradásában segíteni szívesek legyenek...

Budapest, 1945. július 17.

E körlevélnek is köszönhetően, elfogyott a lap, de eléggé vegyes fogadtatásra talált. Jómagam, Ijjas Antal töredelő szerkesztő, Kézai Béla főmunkatárs s a munkában kezdetiől fogva részt vevő Radó Polikárp és Újlaki Andor mégis örültünk az eseménynek.

— Milyen körülmények között dolgoztak? Kik tartoztak eleinte a lap írógárdájához?

— Szerkesztőségünk nem volt, ha csak a Stephaneum csöpp udvari szobáját —

amelyből a telefon, írógép, fűtés egyaránt hiányzott — annak nem mondjuk. Az infláció egyre jobban dühöngött, a kiadás költsége fölemészte a bevételt, így sem a szerkesztőség tagjainak, sem a cikkíróknak fizetni nem tudtunk. De nemcsak a körülmények voltak kezdetlegesek. Nekem kezdetben a szakértelmem is, ezért a lap összeállítását lényegében Ijjas Antal végezte lakásán, a cikkek egy részét én szerkeztem, a többit Ijjas, s ő rengeteget írt is. Már az első számtól szívesen segített Rónay György, nem hátrított el bennünket Illés Endre és Tamási Áron, hogy a kevésbé ismert szerzőkről ne is szóljak. Tamási első kérésemre hajlandónak mutatkozott írni a lapnak, noha Just Béla, a neves katolikus író előzőleg próbálta őt közeledésünk esetére nemleges válasza rávenni.

A lap tervezésére hetente egyszer jöttünk össze Mihalovics lakásán. A megbeszélésekbe korán bekapcsolódott Nagy Miklós, az Actio Catholica akkori titkára. De a tervezéskor még nemigen tudtuk, milyen cikkek is érkeznek majd a megjelenendő lap számára. A számok mégis összeálltak, mégpedig hétről hétre magasabb szinten. Egymás után közzülhettük Parragi György, Thurzó Gábor, Kunszery Gyula, Harmat Artúr, Városi István, Bálint Sándor, Kocsis László, Toldalagi Pál, Beresztóczy Miklós, Bárdos Lajos, Mándy Iván, Gyergyai Albert, Horváth Richárd, Berda József, Dallos Sándor, a 12. számtól Sik Sándor és más, kiváló politikai és tudományos személyiségek írásait. A lap érdeklődési és tájékoztató köre is csakhamar kellően kiszélesedett, és fokozatosan kiterjedt az egyházi és világegyházi, a kül- és belpolitikai, valamint a kulturális témákra.

— Idejekorán felismert céllal, már megfogalmazott feladatokkal végezték munkájukat?

— Feladatunknak tartottuk az elmúlt kor bírálatát, a védhető értékek védelmét, az új élethez való kapcsolódás megkönnyítését, a vallási élet rárakódottságoktól való megtisztítását, a más világnézetűekkel és a más vallásúakkal való kapcsolatkeresést. Hogy a párbeszédet már ekkor ilyen komolyan vetjük, mutatja a Galilei-kör elnökének lapunkban megjelent cikke. Tapasztalataink az új magyar életben még nem voltak, a jövő kontúrjait is alig sej-

tettük, tévedtünk is eleget, de teljes odaadással és szerénységgel igyekeztünk egy új emberi eszmény és egy új, demokratikus Magyarország kialakításán dolgozni.

ÉS AZÓTA... ÉS TOVÁBB

— Az Új Ember életében is egy szakasz lezárását jelentette 1946. augusztus 1. — a stabilizáció kezdete. Az augusztus 4-i szám fejlécén már ez állt: *Ára 1 forint 20 fillér. Ebben az időben kapott megbízást Saád Béla, a lap későbbi felelős szerkesztője, a gazdasági ügyek fokozatos intézésére. Ő, főképp Csorba Béla segítségével, megteremtette azt az anyagi bázist, amelynek eredményeként sikerült megvalósítani az újság önállóságát, a Stephaneumtól való függetlenedést és elérni, hogy saját szerkesztői és kiadóhivatali helyiségek legyenek. Tovább bővülhetett a szerkesztőség állománya, új munkatársak felvételére nyílt lehetőség.*

— A szerkesztőség névsora: Magyar Ferenc, Ijjas Antal, Mihelics Vid, Kunszery Gyula, Szigeti Endre, Sinkó Ferenc, Possonyi László, Újlaki Andor, Kézai Béla — csupa olyan név, amely általánosan ismert volt akkor, csupa univerzális újságírói egyéniség, akik biztos katolikus világnézeti alapon állva, a világ minden jelenségét úgy figyelték, van-e bennük téma a lap számára. És senki nem tartotta rangján alulinak a legaprókékosabb, legkevésbé látványos feladatok vállalását. Fiatalok és szegények voltunk, tehát nyugodtak és vidámak, bár máról holnapra, néha a betiltás fenyegetettségében éltünk. A féltékenységet, a kibújtást a munka alól — nem ismertük.

— *Azóta már sokan eltávoztak a régi gárdából. Újabbak jöttek, fiatalok. Kiket becsül közülük?*

— Jól sikerült az utánpótlás, a fiatalok indítása; más szerkesztők irigykedtek is ezért. Ha neveket kell említenem: becsülöm Galántai Máriát tudásáért, pontosságáért, szorgalmáért, de különösen azért, hogy ismeri a Zsinat utáni egyházközségi élet mozdulásait, sikereit és tévedéseit, s jól tájékoztat ezekről. Tóth Sándort a magyar katolikus múlt szinte tudományos ismeretért és nagy szeretettel való ápolásáért. Vasadi Pétert lényegre törő szemléletmódjáért, megküzdött írói igényességéért, a leírt szó értékének átérzéséért, az igazságnak min-

den áron való elkötelezettségéért. Kipke Tamást íráskészségének állandó fejlesztéséért, szorgalmáért, amellyel egy-egy témáját felderíti és megfogalmazza.

— *Miben látja ma az Új Ember szerepét és jelentőségét?*

— Egy emlékemmel kezdeném. Ünepség volt Kalocsán, s ennek záróakordjaként az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke, Miklós Imre és a püspöki konferenciák akkori elnöke, Ijjas József kalocsai érsek beszédet mondott arról, milyen fontos az ország és az egyházak számára egyaránt az együttműködést akadályozó, folyton újratermelődő nehézségeket megoldó bizalom a harmonikus közös munka végzésében és a közös célok közelítésében. Nagyon okos, a problémákat el nem kendőző, de egymás gondolkodásmódját tisztelőben tartó, utat mutató megnyilatkozásoknak lehettünk tanúi. Húsz-harminc pap és főpap, néhány állami főtisztviselő hallgatta. Felöltött bennem: kár lenne, ha mindaz, ami itt elhangzik, csupán a jelenlevő kevesek szellemi tulajdona maradna. Mivel pedig erről és hasonló fontos dolgokról az állami lapok nem tudósítanak, a mi feladatunk és a többi egyházi lap feladata, hogy ezek a legtávolabbi illetékesekhez is eljussanak. Jelentős misszió ez, bár tudatában vagyok korlátolt sikerének. Vonatkozik ez azokra — bármelyik oldalon állnak —, akik szűkebb látókörűek lévén, az okos szóra sem változnak meg. De talán az értesülésnek annyi haszna mégis lesz, hogy a maguk téves eszméinek biztonságát meginog. S az elzárkózást és elriasztást, a nehézségek újratermelését nem tartják majd előreívó, ortodoxiájukat tanúsító és egzisztenciájukat biztosító, érdemszerző cselekedetnek. Ránk hárul tehát hírt adni olyasmikről, amiknek tudomásulvétele fontos, de csak mi, a vallásos világnézetű lapok tartjuk feladatunknak a róluk való híradást. Országunk egyházi életében és a világ egyházában ugyan csak sok olyan akad, amiről tájékoztatnunk kell, hogy egymásba bizalmat öntsünk, a jó példákat terjesszük.

Misszióink az evangélium igazságainak hirdetése is. Az igazság nem változik, az ezt befogadó értelem és érzélem azonban igen. Ezért minden misztikus feladata az örök igazságokat a kor embere számára befogadásra alkalmassá tenni, a kor számára lefordítani. Vannak nagyszerű példaképeink és hagyó-

nyaink szociális, filozófiai és művészeti téren. Ezek tudata — különösen itthon — elsüllyedőben van. Iskola, irodalom, tudomány félénken hallgat róluk, vagy lekicsinyli értéküket. Mekkora feladat hárul ránk! Az emberi együttélés javítása, küzdelem az elidegenedés ellen, a nemzeti egység erősítésének gondja... Még sorolhatnánk... Egy biztos: nem fogunk ki a teendőkből, csak mentől jobban tudnók ezeket végezni!

„Vae populo, qui nescit jubilare!”
 És minél többet ünnepelünk, annál kevésbé tudunk ünnepelni. Az egyház, az egyházi év ebben is segít. Ma is leg-

bensőségesebb ünnepünk a karácsony, amelynek fényét és melegét ezeréves hagyományok adják.

— *A végső mérlegre téve, mit mondana az életéről? A megtett út hosszáról és, értékéről?*

— Ha tökéletlenül is, 34 év óta e nagy feladatok végzése éjjelem és nappalom. És a végzett munkáról kapott bizonyítvánnyal a kezemben fogok az ítélő előtt is megjelenni, bízva abban, hogy „beati pedes annunciantis pacem, annunciantis bonum” — áldott a békét, jót hirdető lába nyoma.

Tallózó

A törökdúlás a magyarországi bencéseknek mind a negyvenhat kolostorát megsemmisítette. Virágzása teljében élő monasztikus kultúra fészkeit rombolták szét, melynek újjáépítése aztán évszázadokba telt. A regenerálódás ugyan már a XVII. század első felében megindult, de Pannonhalmát, annak egységesítő központját, a török újra elpusztította Bécs 1683-as ostroma során. S alig építhette ki Sajghó Benedek főapát 1722—1768 között a monostor keleti és északi szárnyát, a vendégépületet, a barokk díszítésű ebédlőtermet, midőn II. József „a közügyre semmi hasznót nem hajtó” bencés rendet 1786-os rendeletével föloszlatta.

Zavartalan újjáépítés tehát csak 1802-től, a rend visszaállításától és az új főapát beiktatásától kezdődhetett. E kezdeti évtizedek során látogatta meg Pannonhalmát Kazinczy Ferenc (1759—1831), s írta meg ott szerzett tapasztalatait Utazásim címen — 1831-ben, '39-ben és '73-ban — kiadott művében. Váci és esztergomi látogatásával kötötte egybe nyugati, s egyben utolsó nagyobb utazását, melyről hazatérve a kolerajárvány áldozata lett.

Választásában személyes kapcsolatai is közrejátszhattak. Ez időben élt Pannonhalmán Guzmics Izidor (1786—1830) bencés író, tudós és műfordító, későbbi bakonybéli apát, az Egyházi Tár című folyóirat szerkesztője, kivel 1822—1831 között Kazinczy több levelet váltott (ezeket Gulyás Elek adta ki Esztergomban, 1860-ban). Mint az alábbi leírásból is értesülünk, Guzmics lelkes híve volt az „unió”-nak, vagyis a keresztény vallások egyesülésének, olvasta Herdert s a klasszikusokat.

Pázmándi Horvát Endre (1778—1839) volt a másik ismerős, akiért Kazinczy szívesen kereste föl Pannonhalmát. A Zirc emlékezete (1814) című epikus költeménye óta Pázmánditól várta az irodalmi közvélemény a magyarságnak azt a nemzeti eposzát, melyet végül is Vörösmarty alkotott meg Zalánjával. Horvát Endre tíz évig dolgozott a maga eposzán, mely egy évvel akadémiai taggá választása után, éppen Kazinczy látogatásának évében készült el. Akkor már a szomszéd falunak, Pázmándnak lelkesze volt, nyolc év múltán ott is temették el, s ottani, közel 700 kötetes könyvtárát az Akadémiának hagyta örökül.

A magyarországi bencések s a magyar kereszténység egyik fő szellemi központját számos elnevezéssel őrizték meg számunkra az emlékek. Egy 1001-ből származó latin szöveg Szent Márton monostorának mondja, később Szentmárton-

nak, Győrszentmártonnak, Mons Pannoniae-nek, Pannonhegynek hívták. Ez utóbbit alakította át 1823-ban a napjainkban is használatos elnevezéssé — talán szülőhelye nevének mintájára — a széphalmi mester, Kazinczy Ferenc. Pannonhalmi útjának első kiadását Kazinczy az akkor ifjú Eötvös Józsefnek ajánlotta. Halála utáni, második kiadását — életműsorozatának részeként — Bajza József és Schedel (Toldy) Ferenc jelentették meg. Mostani, szemelvényes szövegkiadásunk ez utóbbi változatot követi.

Kazinczy Ferenc
UTAZÁSIM
Pannonhalma, 1831.

Pannonhalma mintegy királyi széken lebeg az alatta ellapult sík felett, hosszan elnyúlt szőlők végében. Szent Márton a monostor hegye alatt fekszik, játékos gyümölcsöseivel. Mindenfelé látni nyomait az itt bölcsen és erővel munkáló kéznek. Csavargó út van nyitva a monostorhoz, kőoszlopú stakétek és szelence (orgonafa) sorok közt, végig a szőlővel elhintett hegyoldalon, s mindez a kormányt negyvenöt esztendő alatt, noha nem mindig, viselt Novák Chrysostom apátsága óta. Azóta épült a monostor szárnya is, és a fedelen már túlemelkedett torony, s ez négyszögekre faragott kövekből. Ennek alapja a földön hét öl, túl ezen a kereszt hegyéig huszonkettő lesz. Köve a tájnak, s a monostornak vize nincs; s a kő ide Visegrád mellől hordatik.

A monostor keleti szárnya alá fordulván be, prof. Maar úr mutatá a Guzmics ablakát — az első ablak a legfelsőbb emeleten éjszak felé, az ebédlő kiugrása mellett — de Guzmics nem vala szobájában. Ellenben mások letekintettek, s ráismervén Maar úrra, s képzelvén, hogy evvel a Guzmics barátja jő, hírt adának neki; s a barna hajú kis barát rohant ősz hajú kis barátját megölelni a grádcson. — A főapát már ebédjénél ült négy vendégeivel és némely szerzeteseivel. Őt ismertem volna itt elsőnek, ha széke és keresztje annak nem mutatták volna is. Arcán egész lelke.

6.

Maar úrnak ebéd után vissza kelle menni Győrbe, a mit szívesen sajnáltam. Ő a legjobbak legjobbjai közé tartozik.

Guzmics, vagy Iszidor inkább, mert a szerzet fiai egymást szerzeti neveiken nevezik, levive kertjökbe, mely a monostor dombjának keleti felén kezdődik s a völgyig megyen. A nap igen szép volt. Tavaszi lágy leblek fogtak körül a violák illatjával, melyek kékelének a szilvás árnyéki közt. Szeder vevé által a kert intézését, s alkalmasb utakat von benne, s értelemmel. Itt láttam legelőbb ellepve virágokkal a mandola- s barackfákat. Pesten, és egész utamban eddig, még minden fa kopaszon állott, s telet mutata.

Másnap velünk ebédle Horvát Endre is, Pázmánd helységnek, hol született, plébánusa, a most megjelent Árpádiás éneklője. Ebéd után gyalog menénk le magányába, s az én kívánságomra gyalog. Ez az ő szőlőháza közel áll a monostor kertjéhez, s ő itt lakik inkább, mint benn a faluban, hol plebániája szűk és egészségtelen. Sokat szenved lábaira, s baját neveli testessége. Ritkán lobban dévajságra, vagy csak erővel.

A főapát tudni akará, ha Endre adá-e az én nevemet valamely fájának, mit tenni szokott, midőn író látogatja meg, s megvallá, hogy az most eszébe juta. Iszidor úgy akará, hogy menjünk le hozzá még egyszer, s így hozzassék helyre, a mit elmulasztottunk; de én azt óhajtam inkább, hogy a monostor kertje tartsa fenn ittlettem emlékezetét. Szavamon fogtak. Lemenénk tehát a sűrű szakába, és hogy félig téve nem legyen a mit csinálunk, egy aianthus kérgére a Guzmics betűjét, egy kanádai nyáréra az Endréét, egy fekete nyáréra a Szemeréét, egy gledicsiára a magamét, egy rhusra S betűt, egy platánra egy mást metszettem

fel, alávetvén a magaménak az esztendő számait, is. — *Crescetis amores!* mondtam, elkészülve munkámmal. — Klopstock nem tartá magános és öreg esztendeihez illetlennek egy-egy fát avatni a maga és az azok neveikre, a kiket szerete. — Mely igen nem boldog, a ki mindig böles!

S piruljak-e mondani, hogy éppen akkor, midőn egy nekem szent nevet megszék, és nem elébb és nem utóbb, szólala meg az első fülmile, melyet az idén hallottam?

7.

Negyedfél napot tölték a nekem felejthetetlen helyen, s a sok hol vígan, hol bölcsen töltött órák után ideje vala megtekintenem a monostor nevezetességeit. Szedder, Guzmicsnak talán leginkább kedvelt társa, a keze alatt álló pénzgyűjteményt és a természeti dolgok múzeumát, a homonnai születésű könyvtárnok Colomanus pedig a bibliothekát láttatá velem, s ez reggel óta délig; egész öllel hordozgatván előmbé incumabuláit és a sok bibliát s arab kéziratokat. Egy török, sikárlott papirosra írt munkára egykori birtokosa ezt jegyzé: *Le Gulistan et le Bostan de Saadi*. — *Rosarium Muslahi Addini Saadi Siraschensis*; — egy másikban a Hafiz ódája áll, perzsa nyelven.

Nekem mind ezeknél, és a miknek címjeit ott fél nap kijegyztettem, kedvesb vala a Denon aegyptusi utazása, melyet a gróf Teleki pesti könyvtárából ismertem ugyan már s ott a csudanagyságú táblákkal, de az illet mindig végig kell forgatni, mikor lehet. — Elragadtatva örömem által, ezt írák, míg a bibliothekáros a bibliákat előmbé hordá, a könyv táblájára: „Emberi nagy nagyság, mi volnál te ész, erény és honszeretet nélkül!” — A szót eljövetelem után megsejtették a könyv tábláján, s értették és szerették! Nem e három emeli-e az embert méltósága főpontjára? s nem szédelg-e, a ki Denonnal az Aegyptus pyramisaiba léphet?

A bibliotheka palotája nagy és magas. Hossza 12-öl, szélessége 7, s ebből északra s délre egy-egy cabinet nyílik. A palotának karja vap, s az húsz oszlopon áll, a két cabinet kar nélkül. A palota, mely a monostor éjszaki szárnyát foglalja el, hármias ablaktól kap világítást nyugat felől, s a két cabinet felett három-három kisebből, s így éppen nem sötét. Közel a hármias ablakhoz az ezzel átellenben megnyílt ajtón belépő maga előtt látja sz. Istvánt, az alapítót, és Ferenczet, a feltámasztót, márvány polczozaton. István talárisban áll, oltári palástjában koronás fővel; jobbjában az almásbotot, baljában az adománylevél tekercsét tartván; Ferencz lobogó huszármantében, tarsolyos karddal; s a feltámasztás diplomája könyöke alól gördül alá. Mind a két szobor a bécsi képelő-akadémia directorának, Klieber Józsefnek igen értelmesen gondolt, igen ügyesen dolgozott műve, s a Ferencz arcza idealizált, szépített, de hű, a hogyan plasticusnak kell, és még inkább mint festőnek. Sokan az István arczában papot találnak inkább, mint királyt, s felejtik, hogy az nem hiba. — A Novák büsztje itt most még csak gipszben, Schrott Andrásról, erővel teljes férfit mutat, s Novák az volt. Sok ízben bizonyítá magát ilyennek. Midőn a francziák ötezer forint harácsot kívántak tőle, semmit nem ada, s tűrte, hogy haragjokban majorjait, pinczéit kirablák. — Szenvedni erőszakot nem rút: rút megegyezni elkövetésében.

Klieber azon nemben is mere valamit, melyben magát nem gyakorlotta, s Minervája plafondon neki dicsőséget nem szerez. Szerencsére a stukk le fog vettetni, s a gerendák helyett boltozat vonatik. A honát szerető szerzet a plafond egyik felére kilencz boglárt, a másikra ugyanannyit rajzoltata, s azok közül nyolcz még nem kapa képet és nevet. A jobboldal boglárjaiban Nro 1. és 2. s 8. és 9. üres. Nro 3. áll Verböczy István, szürkébe szürkén, 4. Hunyady János (itt, az írók közt, helyén kívül), 5. Mátyás király, 6. Vitéz, a pécsi püspök, 7. Révai Miklós; — a baloldal boglárjaiban Nro 3. Szabó Dávid, 4. Zrínyi, a költő, 5. Kálmán, 6. Pázmán, 7. gr. Gvadányi József. —

A tiszteletünkre méltó s nagyon méltó szerzet, itt és leányházaiban, százezer kötet könyvnél többet bír. Mily szerencse, ha a gazdagság jók kezében áll! olyanok kezében, kik méltók, hogy gazdagok legyenek. — Hogy a szerzet visszaállítatott, a praemonstratensekével és cisterciakéval, azt leginkább a Somogyi János alcancellár tiszteletes hazafiságának köszönhetjük.

A főapát kormányja alatt három al-apátság van, a tihanyi, bakony-beeli és dömölki; s a szerzet ez idén áll 141 papból és 39 növendékből. Doctora a theológiában van 5, a philosophiában 15; iskolákat tanít a pozsonyi és győri akade-

niában, s a győri, komáromi, kőszegi, pápai, soproni, pozsonyi, esztergomi és nagyszombati gymnasiumokban. Tagja, magyarul nem tudó, egyetlen egy sincs.

Eltöröltetett a szerzet 1786. december 4-dikén, visszaállítatott 1802. ápril 25-dikén. — Novák meghalt 1828. october 20-án; a mostani főpát beiktatott méltóságába 1830. február 14-dikén.

A nagytemplom, melynek elébe, egy kisdud pitvarral együtt most építetik a torony, még a sz. István ideje óta áll, de ennek oltára előtt egy igen kisdud nyílik, mely még régiebb. A kettőt kora teszi tiszteletessé, nem architecturája, nem szobrai és képei. Építi a tornyot Páckh János Baptista, ki az esztergomi basilicát is.

Kormányszéki tanácsos Kriebel János úr, Brzánban, Lemberg mellett rám bízta, hogy Pannonhalmáról hoznám meg számára a sz. István diplomája facsimiléjét, a kisdud templom rajzát profilben, és a monostor képét, hogy mind hármat magyarországi történetének egyik kötetéhez adhassa, melynek most általam fogja ő cs. kir. főhercegségének a Nádornak a magyar múzeum számára benyújtani VII-dik kötetét, mint az előbbeni VI-dikát három esztendő előtt; regál-papírosra calligraphiai gonddal írva. A mi kevés ügyességgel e részben bírok, örömmel teljesítem vala a hazájához még idegen földön is szentül hív férfi kívánságát, s a monostor képeit, Guzmics és Szeder jelenlétökben lerajzolám; de nem a kisdud templomét, melyre több idő kívántatik, s még inkább nem a diplomája facsimiléjét, melyhez nem is férhetni. Az tokban tartatik, üveg alatt, és ráadásban, kiterítve ugyan, de azon görbülésekkel, melyeket a nyolczszáz harmincz évű irhán a sokszori nedvesülés ejte, hogy nem lehetne átlátszó papírost teríteni rá, ha kivennék is az üveg alól. Némely sorait — fájdalom, nem egészen! — Novák rézre metszeté, s elég híven, a diplomát pedig szóról szóra nyomtatattatja *Vindiciae* című munkájában 1782.

8.

A főpát kedden reggel egy halaszthatatlan újtára indult. Magunkban maradván, Guzmics jelenté, hogy ha nem lenne ellenemre, a convent ebédlőjében fognánk enni: úgy kívánják szerzetesei: s hajlandónak találván erre, kért, mutassam ott magamat tartalék nélkül, s saját színemben, nem a melyet a bevett rend az először látottak előtt parancsol. — Örömmel teljesítem kérését; kedves nekem mindig azokat látni, kik egykor majd fényt vetnek a hazára.

Egy hosszú asztal el vala töltve a Benedek fiaival, s ezen kívül két mellékasztal, hol a növényedékek ültek. A bornemisza vendég kötelességnek ismerte toasztolni s feleleveníté a gazdákat. De nem szokva az olyan látásához, csaknem meg vala zavarva, midőn étel előtt és után az egész sereg, fenszóval, sőt chorusi hangon, mondá asztali hosszú könyörgését, olykor egyszerre elhallgatván, azután ismét rá kezdvén. De rendtartásai minden háznépnek, minden társaságnak vannak.

A hol sokan laknak együtt, s kivált, ha nem nyűg nélkül, ott ritkán kerülhenni el a viszálykodásokat; így a beteg, ki még barátit is bántja, mert szenved. Pannonhalmá ment e vétektől; s a ház tagjai itt nyugalomban, barátságban élnek együtt. Guzmics bizonyossá tevé, hogy itt semmi kedvetlenségtől nem tarthatok. Mily tiszteletessé teszi előttem ez a szerzet mostani igazgatóját! mely tiszteletessé az itt élő, tudományt és mind azt, a mi jó és szép, híven szerető sereg! Áldám István királyunkat, hogy őket egyesítette. De bár mindig ily apátot kapjanak, és mindig magokhoz hasonló társakkal szaporítsák szerzetüket! Egy-két sötét fő, egy-két hiú és epés szív nyugalmodat felzavarhatná.

Az estvéket mindig, de kivált az utolsót, Guzmicsnak szobájában vagy az enyémben töltém, s itt már inkább komoly beszélgetésekben, mire bennünket az idő csende is meghívott. Guzmicsnak kedves ideája, kedves, tiszteletes álma az unió. — Ki ne óhajtaná azt? de ki merje reményleni, míg olyanok vagyunk, mint vagyunk? Ő theológus, és hív; és mégis alig van kedves könyve, mint a Herder *Ideái zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*. De miként is történhetnék az, hogy az ily korlátozott, de szabad, hogy az ily meleg lélek, mint az övé, Herdert ne szeresse? Guzmics sok holmit fejtegete: így a coelibatus cikkelyét is, s én tőle sok új ismérteket fogtam fel, melyek felől nem hittem, hogy enyéimé is lehessenek; s érzettem, hogy a kinek nem studiuma a tárgy, nem bánhat bölcsebben, mint ha hallgatja azt, a kinek az tárgya s tőle a jót tanulja.

TAKÁTS GYULA KÖLTÉSZETÉNEK kezdettől fogva a való volt a dísze. S ha költői fejlődését akarnánk nyomon követni, éppen ez lehetne egyik, s aligha mellőzhető szempontunk — írta róla Rónay György —: hogyan válik lírájában, lírája képeiben egyre pontosabbá a valóság észlelése és rögzítése. Az első kötetek lágyabb, párásabb tónusait, itt-ott egybefolyó akvarellszíneit hamarosan föl-váltja a folt helyett a vonal; kompozíciói mindinkább rajz-kompozíciók. Nem keresi — a tábla-festéssel konkurálva — a patetikus távlatokat. Világa inkább „a formás kis világ”, mint 1942-ből való *Rejtett ország* című verse mondja: ám ez a kis világ befelé nem kevésbé távlatos, nem kevésbé mély, mert „lelke” van, „titka”, külszínében tükröződő „lényege”...

Rónay György megállapításai 1965-ből valók. S ha alapképleteiben nem is nagyon változott Takáts Gyula költői világa, sok új színnel, mélységgel s erővel gazdagodott azóta is, mint ezt legutóbb megjelent kötete, *A semmi árnyéka* — melyről lapunk más helyén közlünk méltatást — bizonyítja. A hetvenéves Takáts Gyulát, a Vigilia egyik legrégebb munkatársát ezekkel a sorokkal köszönti tisztelettel és szeretettel, további boldog, alkotó esztendőket kívánva neki — szerkesztőségünk.

TAKÁTS GYULA VERSEI

Magunk biztatása

1.

*Semmit sem tükröz vissza,
csak önmagát adja a nagy tükör...
Össze az sem ér, de legnagyobb
mégis és kör csak így az a kör.*

2.

*Csak a van fénylik és titka
tündéri játék színpalak mögött!
Költők nosza!... Itt harsog varázsa,
mint üllőkön szikrázik a csönd...*

Hálója itt lobog

*Önmázás és nehéz a kód.
Bevonja mind, amit talál.
A felhő eltéved a fák fölött
s vadászni már bagoly se száll.*

*a fába metszett és nem árnyék,
de tuli-táji csillogás ragyog,
amelyben, -- akár ha odalátnék. —*

*Kéményben ül kormos keretbe.
Rólad tűnődik?... Avagy rajtam?...
S míg zúg a poszméh helikoptere,
ajtómba állsz... Fénylik az ablak,*

*az álmok népe mintha élve
labidázna emlékek kerjébe
s a labda átszáll, hálója itt lobog.*

Egy üzenet

*Valaki forgatja füzetem lapját.
Havazik kint és fehér
kristályokkal kezemhez ér
egy üzenet s áttenni volna jó
oly tisztán a hangját,
ahogyan hull a hó...*

Virágos temető

Elfeledett dunántúli irodalom

A címet Váth János 1927-ben megjelent antológiájából vettem kölcsön. A *Nemzedékek* című dunántúli irodalmi vállalkozás tízéves jubileumára jelent meg ez az antológia. 1917-ben — még az első világháború viharában — indult el ez a vállalkozás: Váth János, Kocsis László, Finta Sándor és Ósz Iván kezdeményezésére. Váth János az antológia *Tíz év* című előszavából — a szellemi indíték mellett — az egész vállalkozás lényegére lehet következtetni. „A *Nemzedékek* — írja Váth János — betöltötte életének tizedik évét s eljutott a harmincadik kötetéhez. Vidéki, tipikusan dunántúli vállalkozásnál ez ritkaság. Ha e kötetek között szemlét végzünk, elmondhatjuk, hogy a java része többre termett. Mint a fejezetek élére szedett *Irodalom* igazolja, volt erkölcsi diadala s virágaratása az egyes szerzőknek. Ha azonban el is jutottak egyesek a fővárosi bemutatásig, sőt tanulmányserű észrevevésig, alapjában eltemette őket a Vidék. Egy valóság, hogy általában a legtöbb kötetrel szereplők iránt volt a legnagyobb a kritika érdeklődése.”

A további összegezésben azután Váth János azt írja, hogy az antológia homlokára a *Virágos temető* cím illik legjobban. „A temetőben — folytatja — nyugosznak elég bőven szárnyaszegett indulások és betöltetlen remények a különböző hantok alatt. Uralkodó itt a kolostor csendje, balatoni nádak suttoják be a levegőjét és tözsomszédságában reng a lehajló kalász, rezg az örök árvalányhaj, ha sokuk íróját példázza is a hervadt tulipán. Megfér itt a Robinson szigeten az álmok szekere s a tiszta mecseki csend a Balaton levegőjével. Az aranyampolnában tiszta bor buzog.”

S ha a második világháború kitöréséig — a vállalkozás megszűnéséig — negyven kötetre szaporodott is a *Nemzedékek* könyveinek száma — több értékes irodalmi, képzőművészeti és művelődéstörténeti írás közül — mégis a négy alapító írói arcvonása rajzolódik ki.

Váth János a tízes évek közepén Zalában a vasúttól, postától eldugott Órsön tanítószkodott és ott melengette a könyvkiadás tervét. Tapasztalat szerint — abban a korban jelentősebb írókra is jellemző volt — saját kiadású könyvekre gondolhatott, főleg előfizetések gyűjtése alapján. Hogy miért *Nemzedékek* lett a vállalkozás címe? A saját kiadás leplezésén túl — talán üzleti érdekből, de még inkább a korban, törekvésben azonosuló íróbarátok összefogása jellemezte a *Nemzedékek* elindítását. A szervező, a összefogó, a Kazinczy levelező — 10 filéres levelezőlapokon — kétségtelenül Váth János volt. A kötetek válogatása, elfogadása azonban már az alapítók közös döntésén múlt. De ez kezdetben nem is okozott különösebb gondot. Indításnak Váth János Prohászka Ottokár *Hervadt tulipán, örök árvalányhaj* című cikksorozatát érezte erkölcsi erőforrásnak. Azután sorra következtek az alapítók kötetei. Az első tíz év 30 kötetéből fele Váth János, Kocsis László, Finta Sándor és Ósz Iván munkái voltak.

A *Virágos temető* bevezetőjében említett kör is (tájegységek szerint) ezeknek az íróknak jelentősebb könyvcímeire utal: Váth János *Pannon tenger csillaga*, Kocsis László *Kolostori csend*, Aranyampolna, Finta Sándor *Robinson szigetén*, Ósz Iván *Lehajló kalász* és mindenekelőtt: Prohászka Ottokár indító kötetcímére.

Ez a fedőnév (*Nemzedékek*) azonban akaratlanul is szellemi mozgolódás indítékát jelezte. A nagyváradi *Holnap* már jeladás volt a vidéken éledező fénygyűjtésnek a főváros egyre erősödő központi törekvései mellett. Tudatosan írom azt, hogy *mellett*, hiszen a decentralizáció *nem a főváros ellen irányult*, hanem az egységes magyar irodalom kialakulását akarta szolgálni. Nem kiszakadást, hanem a „tájak mindivel” való találkozást, ahogy Babits is fogalmazta. Így Váthék mozgalma akaratlanul is tágabb perspektívát kapott, ha céljuk kezdetben a fővárosi monopólium, — vagy inkább — mellőzés ellen irányult is. Mert már a múlt század végén (még inkább Adyék idején) Budapest adta az igazi érvényszerűsítés lehetőségét. A *Nemzedékek* tehát 1917-ben szinte megelőzte az 1920-as trianoni veszteség fordulójaival az elcsatolt területek — Erdély, Felvidék, Délvidék — önálló irodalmi életének kibontakozását. Természetesen itt nem az egységes

szellemi élet, a magyar szó megőrzésének léteért, hanem az egyes írók érvényesüléséért folyt a küzdelem. Két út állt az író előtt: a főváros felszívó kohója, vagy a vidék „temetője”. A példák sora igazolta a széljárást; csak Adyék nemzedékéből elég utalni a vidékre szorult Juhász Gyula esetére. A század elején ez még nyomasztóbb állapot volt, mint a 30-as években. Juhász Gyula még Szokolcán sóhajtozott a pesti színház fénye vagy a Puccini-opera szépsége után. Ez később — a rádió korszakában — már a tágabb szellemi lehetőséget hozta el a legtávolabb vidékre is.

Az irodalmi szervezkedés (könyvkiadás, lap, folyóirat) tehát a *saját portáért*, a *saját szóért* történt vidéken is. Mert az író a maga bőrén tapasztalta, hogy Budapesttől távol: megreked, nem jut el az olvasókhöz. Pedig az író azért ír, hogy „látva lássák” és szeretné „hogya szeretnék”.

Az országhatárokon túl kibontakozó (ismert) irodalmi élet mellett hogy is állt Dunántúlon a helyzet? Utaljunk a sajátos dunántúli góccokra. Babits Mihály egyik szép tanulmányából idézzük: „Dunántúl Magyarország legváltozatosabb tája — a dunántúli ember éppúgy megkaphatja a hegy-völgy, mint a róna könnyed benyomásait — s azonkívül enyhe, nyájas, utazásra csábító vidék. Irodalmi érintkezés, apró irodalmi góccok a Dunántúlon hamar fejlődhetnek.” A továbbiakban ezt olvashatjuk: „A Dunántúl enyhe kék vidék, hasonló legszebb részeiben Itáliához, Firenze környékéhez. Nem csoda, ha a dunántúli írók állnak a latin könnyedséghez legközelebb.” Ez a megállapítás a műltra vitelve: Janus Pannoniustól Berzsenyi, Vörösmarty, Jókai, Babits vonaláig terjed a 20-as évekig. (Azután már új csillagképek alakultak ki: Illyés Gyula, Németh László, Kodolányi János, és mások fellépésével a 30-as évekig. Később pedig Weöres Sándorral, Takáts Gyulával kezdődik egy másabb, frissebb kirajzás Dunántúl tájairól.)

Babits- és Illyés-vonal között volt tehát egy háttérben élő és ható irodalom: a *Nemzedékek* egyik vonulata. A nagy csúcsok mögött szelidebb lankák, virágos tájak, a szépség, a sajátos dunántúli szó énekesei és mesemondói. Már a 30-as években a szombathelyi Faludi Ferenc irodalmi társaságban való elnökségem idején láttam: Szombathely egyik jelentős nyugati végvára — Pécs, Sopron, Győr, Székesfehérvár, Kaposvár mellett — az irodalmi életnek, és beszéltem Illyés Gyulának erről az értékes írói háttérrel. Ez pár év múlva az általam szerkesztett *Írott Kő* című irodalmi és művészeti folyóiratnak is fontos írói bázisa lett. Hogy is kötődtek ezek az írók a Babits idézte dunántúli „kék vidék”-hez? Váth János bölcsőhelye a csodálatos Balaton világa — hosszú életpályája is a Balaton körül zajlott le —, Kocsis László a legősibb tájról, az Őrségből indult el, Finta Sándor a győri három folyó tájáról, Ósz Iván pedig a kétezres éves város (Savaria), Szombathely szülőtte. Írásaik ihletője is a megjelölt tájak világa, szépsége, népe: nyelv és tartalom kisugárzó erejével. Ízig-vérig fölszívták magukba Adyék (különösen Kosztolányi és Juhász Gyula) költői újításának gazdag inspirációját. Váth János pedig a Balaton világának flóráját, faunáját örököltette meg olyan reális színekkel, ahogy Tömörkény István a szegedi tanyák homokvilágát hozta felszínre a XX. század valóságával. Hogy az új irodalom miként hatott rájuk: 1920-ban Szombathelyen — a Holnap mintájára — *Tavaszi könyv*-et adtak ki hét költő közreműködésével. Még női poétájuk is akadt. Mindez persze nem érték hasonlítás, inkább a jelenség összemérése.

Ezek a költők, írók indulásomkor — a *Nyugat* nagy sugallói mellett — nekem pályamutatóim voltak. Első verseimet (*Öreg szülfa árnyékában*) 1926-ban Finta Sándor segítségével küldtem el a Tevan-nyomdához. Ósz Iván, Kocsis László költői barátsága halálukig hozzánk fűzött. Az első igazi Balaton-élményem pedig Váth János *Nádi farkas* című regénye és elbeszélései voltak. (A Balatont csak a 20-as évek végén láttam Zalai Tóth János építész és festőművész barátom társaságában. Badacsonyomajba látogattunk el a balatoni színek és fények nagy varázslójához, Egry Józsefhez.)

Évtizedek futottak tova, a *Nemzedékek* költőinek, íróinak műve kiteljesedett és lezárult. A Váth álmolta „virágos temető” hantja takarja alakjukat. De ő és valamennyien hitték, hogy a temetőből is van „poraiból kelő Phönix”. Ez a temetőjárás — sajnos — elég fájdalmas. Finta Sándor nevét még az 1963-ban kiadott háromkötetes Magyar Irodalmi Lexikon sem említi. Sírja is virágtalan a szombathelyi temetőben. Ósz Iván neve is feledésbe merült. Kocsis László halálakor összeállított *Aranyampolna* című válogatott kötete még vár a kiadásra. Igaz, a

szülőföld becsülése és szeretete több: Rábagyarmaton utca őrzi nevét és a régi tanítólakban (édesapja volt iskolája) emlékszoba őrzi költői hírét. Váth János régi munkahelyén, Balatonalmádiban pihen. Írói hagyatékát, műveit, levelezését, könyvtárát a Veszprém megyei múzeum vásárolta meg 1979-ben. (Az anyag — tudtommal — ma sincs feldolgozva.) De lényegesebb volna írói műveik válogatott, maradandóbb részének napfényre hozása, hogy írásuk „falat kenyér” legyen — Ősz Iván verse szerint — a maradék számára.

*

Váth János (1887—1962) a Balaton-vidék írója. Szegény halász szülők gyermeke, tanító, majd iskolaigazgató volt Balatonalmádiban. Írásaiban a víz világa, a halászélet ősi szépsége szólal meg nagyon egyéni, ízes nyelven. A *Nádi farkas*, *Szirtomlás* regényei mellett *Ungok, nádak, rónavizek*, *Lápvilágban* stb. elbeszélésein túl összegyűjtötte a Balatonról szóló költők verseit. A Balaton kultuszának a század első évtizedeiben senki nem tett nála nagyobb szolgálatot. És szomorú: egyetlen balatoni „írói kalauz” sem említi nevét és jelentőségét. Írásait a 20-as években a Balatoni Szövetség tíz kötetben adta ki. Egyes írásait németre, olaszra, lengyelre, románra fordították. Első kötetről Schöpflin Aladár a *Vasárnapi Újságban* tárcát írt. Supka Géza pedig a „magyar Provence Mistráljának” nevezte. Nemcsak a kor — kinzó szociális problémáival —, a társadalmi háttér, a néprajz, a letűnt halászélet, de a bazalt tömörségű nyelv, a gazdag göcseji és veszprémi szókincs is értékek Váth János művében. A már említett *Nemzedékek* létrehozása pedig az írás-szolgálat szép vonásával gazdagítja művét. Egy válogatott „halpaprikás” (elbeszélésgyűjtemény) ízelítőt adna műve szépségéről és Balaton-szeretetről.

Finta Sándor hírlapíró és tanító (1889—1950). Verseiben (*Rettenthetetlen ólomkatona*, *Robinson szigetén*, *Forrásvíz*) meleg biedermeier-hangulat érződik, Kosztolányira emlékeztető verszenével. A család költője volt, ez főleg prózai írásaiban érvényesült (*Szenvedés*, *Az ember egyedül marad*). *Rózsavár* című regényében a régi (10-es évekbeli) Szombathelyről rajzol finom, maradandó költői képet. *Szakállas kitykirty* regénye szülővárosa, Győr emlékeit idézi. Legjelentősebb regénye a *Vásárosok* — a letűnt kézműiparosok (édesapja csizmadia műhelyével) — hiteles korrajz Gárdonyira emlékeztető tiszta, friss hangjával. Kiadatlan maradt *Margaréta* című lírai regénye, melyben Adyék indulását és hatását fogalmazta meg. Emberi portréja is tele meleg színekkel. Első esszémet 1923-ban róla írtam: útrahívásom emlékéül. Egyik szép verse ma is fülemben cseng:

*Van úgy, hogy lelkes cimborák
Segítik inni Somló óborát,
Kedvesre szépül minden sors-szeszély,
S az ember mégis hallgat, nem beszél.*
(Van úgy)

Ősz Iván (polgári neve: Dr. Mészáros Hugó, 1892—1969) a kisvárosi poétája, ahogy a franciáknál Francis Jammes. Hogy ehhez a hírhez nem érkezett el: az magyar sajátság is. Indulása közös Kocsis Lászlóéval. Már diákkorukban együtt adták ki Szombathelyen első kötetüket *Röszelángok* címmel. Ősz Iván mindvégig a magyar kisváros világát, életét énekelte meg, Juhász Gyulás szomorúsággal. Verseiben ugyanazok a színek élnek dunántúli változatban. Csöndes, szomorú vágyak és nosztalgikák:

<i>A nagymindenség alagútja</i>	<i>Tudom, sosem jutok ki innét,</i>
<i>Ez a magányos, csendes utca.</i>	<i>Tudom: magam leszek csak mindég.</i>
<i>Az alagút kék boltívén</i>	<i>Nyomomban márciusi szél,</i>
<i>Reszket a sok kis égi fény.</i>	<i>Távol előttem messzi tél.</i>

(Kisvárosi utcák között)

Költői világa a szerelem, a szépség áhítata, a család, a kenyér, az ős, az elmúlás bánata. Visszatérő képei: a kisvárosi korzó, a fásor, a liget, a csillagok fénye, a titokzatos messzeség. Olyan ez a poézis, mint egy duruzsoló meleg kandalló. Tűzéhez oda lehet bújni, lehet benne bízni, álmokat idézni, könnyeket sírni és letörölni.

A *Lehajló kalász*, a *Lélekharang*, *Őszi este* című verseskötetei érdemtelenül kevés sikert hoztak neki. Pedig sok rokonvonást érzünk ezekben a vidéket idéző versekben Nadányi Zoltán verseivel. Egyik kritikusa így írt költészetéről: „Ősz Ivánt nem biztatjuk vidámabb hangokra, mint eddig cselekedtük. Ő ennek a szomorú nemes hangnak minden kétségen felülállóan kivívja majd irodalmi jogosságát.”

Szépprózai munkáiban: *Ősi rög*, *Kárhozat* (regények), valamint a *Melitta*, *Mind egyformák?* című novellái szintén a vidéki kisváros világáról, embereiről, szociális és lelki válságairól adnak nagyon egyéni, lírai hangulatú képet. Van valami krúdys elvágódás ezekben az eseménytelen, inkább hangulati finomságú írásokban. Ősz Iván a *Nemzedékek* írói közt mégis a lírát képviseli. Szombat-hely irodalmi életében — a két háború között — jelentős szerepet vállalt, az *Írott Kő* című folyóiratunknak is társszerkesztője és minden kulturális törekvés (hivatali beosztásából kifolyólag is, mint a város főjegyzője, majd polgármestere) lelkes támogatója volt.

Élete alkonyán nehéz körülmények között élt, de a költészet égi tüze mindvégig megőrizte szívében a szépség szeretetét. Hagyatékában több kötet verse vár kiadásra. Az öregeedés, a szenvedés nehéz próbáiról vallanak ezek a kötetek: *Hull már a hó* (1955), *Utolsó állomás* (1962), *Örök nyugvóhelyem* (1964), *Hőföregtegen hullott faleveleim* (1969).

A költő élete műveiben él tovább. Az olvasó magányos óráiban leemel egy-egy könyvet a könyvespolcra és kedves költőjével társalog. Ősz Iván méltó erre az odahajló szeretetre. Tíz megjelent kötetében — és bizonyára a fiókba zárt verseiben is — van ilyen örökhatyó írás. Idézzük talán legszebb kötetének, a *Lehajló kalász*-nak címadó versét:

Teérted bontottam kalászt,
Vágj bátran kezdeddel belém!
A sors egy nyár s mindennek vége
Egy nyárnak érett reggelén.

Sorsnak egyforma mindegyik!
Virág lehettem volna tán,
De elhervadtam volna úgy is
Ruhádon egy bál-éjszakán.

Így? Leszek áldott kenyered,
Szürke napokon szürkeség,
Vágynak — kevés, de élni rajtam,
Csak élni, ehhez még — elég.

Elhagyhat minden, ami jó,
Minden, mi valamit is ér,
De mi csak akkor jó, ha nincs más,
En maradok — falat kenyér.

Kocsis László (1891—1973). Társai közül ő látta Párizst, Rómát, a görög partokat meg a svájci havasokat. Papi életútja Vasból vitte Baranyába. Megjárta Tolna, Somogy, Baranya parókiáit, míg a pécsi Dóm költője és kanonok-plebánosa lett. Kritikai elismerésben is Kocsis volt a leginkább elismert a *Nemzedékek*-ből. A megújuló, katolikus szellemű magyar lírában is megbecsült név. Harsányi Lajos költészetéhez állt ebben a csoportban legközelebb. Természetesen ő is a *Nyugat* íróin nevelkedett: Kosztolányi formaművészete, Juhász Gyula tajszeretete variálódnak verseiben, a „Kék Dunántúl” színeiben. A *Bot Gergely rekviemje* című elbeszéléskötetén kívül csak a lírának hódolt.

Pályájának három jelentős fordulóját figyelhetjük meg: a *Kolostori csend* (1917) verseitől tíz éven keresztül zeng költészetében a Poverello világa, amelyért Babits „ferences poétának” nevezte. Illyés Gyula a *Nyugat*-ban (1933-ban) megjelent *Katolikus költészet* című cikkében is ezt a „ferences szellemet” érzi legjobban sajátos vonásának. *Szent Ferenc virágos kertje*, *Aranyampolna*, *Szent Ferenc misszeje* című kötetei jelzik ezt a korszakát. A 30-as évek sivar világa, nyomora is „Ferenc testvér” hangjának folytatása, ilyen mélységből fakadó kiáltással: „akinek / Nincsen földi kenyeré, nem nyúlhat az angyalok / Égi falatjáért” (*Minden nap kenyerünk*.) A *Két külön világ* után a harmadik szakasz a *Fatum képeskönyve* (1941) és a kiadatlan *Falusí pásztor* (1946). Az előbbiben a szülőföld, a vasi Őrség taja, népe, világa csendül föl olyan népi ízekkel, amelyre a nagy nép-rajzos, Bálint Sándor is fölígyelt. A *Falusí pásztor*-ban pedig papi pályájának új útja, a tolnai táj, az új dombóvári vasutas telep és népe rajzolódik ki. Egy elsüllyedt világ ősi rezgését érezzük itt is. Az előzőben a gyermekkor ősrégi emlékeit, az utóbbiban pedig a 30-as évek világát, ahogy Illyés Gyula „puszták népe” csapatot küld az „új telepre” és a számadó juhászból kocsi-rendező vagy mozdonyvezető lesz. Ez az évtized (1940—50) a legtermőbb időszaka Kocsis László költészetének.

Az utolsó két évtized (1950—1970), újabb pécsi korszaka, már nem a régi „termő ágat” mutatja, csak „szemelget” a pécsi Dóm tövében „hű fák, füvek, virágok” között (a hagyomány szerint ebben a kertközelen pihen a nagy előd, Janus Pannonius), vagy téli estéken a „kályhasarok melegében” (hányszor voltam „fűstől” társa ebben a nehéz korszakban) írta „őszikéit”, melyeket ő „licsi-locsi rímeknek” nevezett:

<i>nem hó, se jég</i>	<i>nem föld, se ég</i>
<i>nem csonk, se ép</i>	<i>nem torz, se ék</i>
<i>nem jó, se szép</i>	<i>csak kis emlék:</i>
<i>nem rajz, se kép</i>	<i>zúzmara...</i>

Magány, mellőzöttség, öregség, betegség vallomásai ezek a rímek, nem „égi dal”, hanem „haramia brummogás”, ahogy emlegette. Az 50-es évek után csak két föl villanása volt: a *Vigiliá*-ban megjelent Tüskés Tibor-tanulmány és a pécsi *Jelenkor* gesztusa: Szederkényi Ervin verskérése a „dóm költőjétől”. Dóm című szép kötetéből egyik verse megjelent a *Pécs, a költők városa* című, Martyn Ferenc rajzokkal díszített minikötetben:

*Nyárból kivirult a méla Mecsek
Alatt. Őszi színt vert a dombokon.
Zöld máglyaként ég, ha fagy és hó esett
A szőlőskertekre. Mint fény a homlokon*

*Ragyog a város arcán, tünde est
vagy sötétben, csillaggal hű rokon.
Ne szidd, ha mondom, vén sekrestyésedet,
Hogy átragyog a honi partokon.*

*Tegnap az angol fagyos szemébe
Tűzeltél s zöld tetőd izzó zöldjére
Helsinki ködében gondol a finn.
S smaragdod zöldje ott ring álmain
S mindenki álmába, ki egyszer megnézett,
visszacsald az örök reménységet.*

(A dóm zöld tetője)

Érdeklődése mindvégig friss maradt, érdekelte a vasi berek — Székely László, Kutas Kálmán dolgai — vagy Baranya szellemi pezsgése: Csorba Győző, Pákolitz István versei, a *Jelenkor* irodalmi műhelye. A *Dóm*-kötet külön magassága lírájának, hol az „örök fuvalaszót” hallgatta. Azután egy téli estén (utolsó évében) megkért, hogy mintegy félezer verséből (tíz kötet anyaga) válogassak egy kötetbe való: *Aranyampolna* címmel. Ismertem elgondolásait, óhajait. Kétszáz vers került a rostan átszűrt hagyatékba. Sirjánál, a temető kápolnája alatt, én mondtam a búcsúszavakat, azután csak egyetlen rangos, tömör cikk, Rónay László írása jelent meg róla. Hangoztatta: „Költészetének adása még a katolikus irodalomtörténetírás! Helyét és értékét azonban időtállóan fogalmazta meg egy régi tanulmányában Brisits Frigyes: »Kocsis László költeményei olyanok, mint a templomok gyertyái. Árnyékukat megaranyozzák a tárgyak, amelyekre rávilágítanak. Fényük pedig szép, mert a lélek nagyszerű liturgiája aranylik bennük. Öröm világosságukba állni.«” Ezt a fénylő világosságot hozná el költőjük és hívei számára a rég esedékes *Aranyampolna* megjelenése.

*

A Nemzedékek betöltötte hivatását. Váth János és társai az irodalom folytonosságát teremtettk meg a dunántúli háttérben, szegényesen, kevés példányszámú könyvsorozatban. Ezzel azonban a kor törekvésével szemben munkálkodtak. Hiszen Szabó Dezső erre a korra írta ezeket a jellemző sorokat: „Akik szétszórva tengődnek Magyarország testén, beteges rajongásban sínylődnek a főváros felé és nem élnek, mert egy elérhetetlen ideált neveznek életnek: nézzenek a körülöttük lévő élet mélyére. Ezer emberi szükség szája panaszlik feléjük: találd meg gyógyító igazságomat.”

Ezt a hivatást szolgálták ők hűséggel. Ha Illyés Gyula, Kodolányi, Németh László nemzedéke már új csillagrendszert hozott Dunántúl felől, a homályban munkálkodtak mások is: a „fény szomjasai”. Műveik halmazából igazgyöngyök ragyognak fel, sajátos írói, költői színnel. Mert Váth János balatoni írásai, Finta Sándor prózája koruk, világuk tiszta ábrázolását adják, Kocsis László, Ősz Iván lírája pedig igazolja Kosztolányi tételét: „egy költő azáltal költő, hogy egyéni varázst áraszt magából”. Így tudtak költők lenni olyan korban és olyan körülmények között, amikor ez egyáltalán nem volt könnyű feladat.

Emlékük ébresztésével cáfoljunk rá, hogy nem temető az ő művük: jobbik részük méltó a megőrzésre és a szeretetre.

DUNÁNTÚLI KÖLTŐK

Tél

*Oly elhagyott az életem már
Akár az árva állomás,
Ami az erdőszélen elzárt
A világtól a hófuvás.*

*Még várom, bár talán hiába,
Hogy majd a hófuvás elül,
A vonatok megjönnek újra
S nem leszek ilyen egyedül.*

*Néha még lelkeim táviróján
Jeleket küldök messzire,
De hiába, a nagyvilágból
Nem felel vissza senkise.*

*S a hó csak hull, hull, zúg a szélvész,
Temet a fagyos fuvalom.
Lassan nem lesz az állomásból
Más, csak egy fehér sírhalom.*

*De ver szívem a hó alatt is,
Üzenget a kis csengettyű:
Négy évszak csupán minden élet,
Az élet ilyen egyszerű.*

ŐSZ IVÁN

Lackó

*Tekintete, akár az őzikéé,
Bizalmasan, kíváncsian
Tekint reám a gondok erdejéből,
S magához hív a kis fiam.*

*Én fegyveresen, életharcra készen
Portyázom útlan-utakon,
S a könnyes őz-szem egy pillantására
Elhánynom fegyverem vakon.*

*És tárt karokkal, mint az álomlátó,
Száz tüskés bokrot megnyitok,
Mert vár a kedves őz a meseerdőn,
S az őz szívéen ezer titok.*

*Az erdő mélyén ordasok tanyáznak,
A messze síkon zúg a küzdelem,
S én körbe-körbe boldog rejtekünket
Virágsövénnel tűzdelem.*

*Vadállat bömböl, ember-csorda puskáz,
S mi elvarázsolt, csöpp odunk
Magányán édes, álomadta jókról,
S örökös szépről álmodunk.*

FINTA SÁNDOR

Parasztszánón

*Ha hull a hó, arra a hóra
Gondolok ma is untalan.
A nagy világ fehér virág volt,
Rajta az út meg nyomtalan.*

*Táncoló hóban siklott szánunk,
Parasztszán csengős lovakkal.
Zenélt a hó s vele csilingelt
Nem is egy, de hatvan angyal.*

*A szánon apám s anyám közé
Bújtattak egy nagykendőbe,
Nyitva csak szemem, a csodából
Mi se vesszen veszendőbe.*

*Két ürge szemem kapkodta is,
Lopkodta is a szűz világ
Ezer csodáját. Mi van a hóban?
Ekkor láttam, csupa virág.*

*Nincs szebb a hónál, nincs gazdagabb
Csillagerdő az égen se,
Nincs annyi csepp a gyors folyóban,
Annyi szirom a réten se.*

*Erdő lombátra nem oly függöny,
Mint a hulló hó függőnye,
Szívárvány szép, de szebb, tarkább
A hópelyhek gyémánt gyöngye.*

*Siklott szánunk a hó zenére,
Szaladt szán, ló is táncolva.
Akkor hullt belém azon a szánon
A zengő hónapok zápora.*

*Ha hull a hó, arra a hóra
Gondolok, mit akkor láttam.
Gyertyaszentelő délutánján
Abban a tündér parasztszánban.*

KOCSIS LÁSZLÓ

Dunántúl dicsérete

*Engemet is e táj, vizek, egek
ölelgetnek és féltőn rejtenek,
kis templomok a dombok tetején
kongatják ezüst harangjuk felém.*

*Fehér virágot dobálnak a fák,
hogy örvendező lelkük mutassák,
ami zamat és íz csak megterem,
itt érzem forrón mind az ínyemen.*

*Hisz fiának vall engem is e szép,
színtjátszó, édes dunántúli ég,
s a föld is, melyben születtem, anyám.*

*Dalomban is a rétek, patakok
boldog emléke él, csobog, ragyog,
s mintha már ezer éve hallanám.*

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS

MILYEN A „SPECTATOR”?

Az angol *Spectator* két éve ünnepelte 150. születésnapját. Hála a szerencsés történelmi viszonyoknak, Angliában nem ritkaság a 100—200 éves újság, de azért a 150. évfolyam itt sem múlik el csöndesen. A *Spectator* jubileumi számában, tompított humorral, több hirdetés jelent meg köszöntésképpen. Az *Economist* a következő szöveggel gratulált a 150 éves *Spectator*nak: „További sikereket kíván a csupán 135 éves *Economist*...” Hasonló a munkáspárti *Tribune* köszöntője: „A 41 éves *Tribune*, harcban a szociáldemokráciáért, kollegiálisan gratulál a vesztett ügyért harcoló *Spectator*nak...” Szellemes a baloldali *New Statesman* hirdetés-üdvözlése is: „Gratulálunk, mert a *Spectator*hól mindig tudjuk, mit akar a jobboldal. Ha érdekli, hogy mit akar a bal, miért nem fizet elő a *New Statesman*re is?” Ezekből a csipkelődő (fizetett) hirdetések közül — melyek, ismétlem, a *Spectator* ünnepi számában jelentek meg —, már sejteni lehet, hogy a 150. évet megért hetilap körülbelül milyen jellegű. De vigyázzunk: az angol viszonyok között a „jobboldali” fogalom mást takar, mint a kontinensen. Inkább konzervatívnak nevezném, de ezt is csak erős fenntartással, mert a *Spectator*ban sok olyan cikk jelenik meg, a lap sok olyan ügyért szállt síkra 150 év alatt, amiért nem egy európai országban rásütötték volna a radikális baloldali jelzőt. A fogalmak azonban viszonylagosak.

150 évvel ezelőtt R. S. Rintoul skót lapkiadó Londonba költözött és 1828-ban liberális-radikális szellemben indította útjára a lapot, amely kezdetben versenyezni akart a XIX. század elején teljesen tekintélyt vesztett napilapokkal. Az első kiadó-főszerkesztő elve a *Spectator* első számának beköszöntő cikkében olvasható: „A sajtó fő felada a az értelmes tájékoztatás”. Persze, azokban az időkben a lapelőállítás és -terjesztés gyerekcipőben járt. Egyébként is, az úgynevezett minőségi vagy színvonalas lapok még Angliában sem voltak soha milliós példányszámúak. A híres londoni *Times* napi példányszáma nem közelíti meg a félmilliót sem, miközben az úgynevezett bulvársajtó néhány

lapja 2—4 millió példányban jelenik meg. Igaz, hogy a példányszám emelkedésével legtöbbször egyenes arányban csökken a lap tekintélye. A *Spectator*nak legjobb idejében sem jelenik meg több, mint 90 ezer példánya egy héten. Jelenleg jóval húszezer alá csökkent ez a szám, de ennek sok, nem szerkesztésbeli oka is van. Például a televízió és a konkurrencia. 150 évvel ezelőtt a lap ára 9 penny volt. Óriási összeg az akkori időkben! Mintha ma másfél-két fontba kerülne egy-egy szám. Ennek ellenére gyorsan elterjedt azokban a körökben, ahol az angol politikát csínálják.

A *Spectator* a hírek közléséről áttért az események kommentálására, és különféle politikai reformmozgalmakat támogatott. A 150. évfolyam átlapozása után szinte 150 év angol történelmét lehet megismerni, hiszen a múlt század harmincas éveiben a parlamenti reformért, az amerikai polgárháború idején az Észak igazáért küzdött a lap, mindig a korabeli liberális eszméket hirdetve. A múlt század végére azonban a *Spectator* a konzervatív párt gondolatait tette magáévá. Legsikeresebb korszaka, amikor hírnevét külföldön is megalapozta, 1925 és 1954 közé esik. Ezekben az évtizedekben a konzervatív párt maradi szárnyát bírálta. A lap munkatársai között olyan közismert neveket találhatunk mint Evelyn Waugh, Angus Wilson és Kingsley Amis. Ebben a sikeres periódusban volt a *Spectator* a legharciasabb is. Jónévű publicisták és írók szellemesen, sőt tolulukat gyakran vitriolba mártva, lepleztek le és támadtak politikusokat, mozgalmakat. Nem kímélték a konzervatív pártot sem. A hatvanas években azonban ismét megváltozott a *Spectator* iránya. Állást foglalt Anglia közöspiaci tagsága ellen, és valahogyan elvesztette a kapcsolatot a valósággal. De még így is képviselt valamit. Nevezetesen az angol társadalom mély rétegeiben és tudatában meghúzódó *válságérzetet*, az elvesztett birodalom utáni nosztalgiát és a megszokott, évszázadokon át öröknek tűnő társadalmi és morális értékek megingásától való félelmet. Ez a véde-

kező, sündisznó-állásba húzódó magatartás azonban azt eredményezte, hogy az 1964-es 90 ezer példányszámról a lap fokozatosan lecsúszott a jelenlegi 20 ezer alá. A baloldali New Statesman szintén 90 ezerről a felére csökkent. De a New Statesman alapítása óta a fabiánus, radikális angol szocialista mozgalmak szócsöve, nemzedékeket szolgált ki, ellentétben a Spectatorral, amely 150 év alatt többször is irányt változtatott. Ennek ellenére van szerepe.

A gazdasági nehézségek miatt a színvonalas napilapok is kénytelenek voltak felvenni a versenyt a rádióval és a televízióval. A tömegtájékoztatás valóban nemcsak tömeges lett, hanem egyre kevésbé elégti ki az információs túlkínálatban értelmesen tájékozódni kívánó embert. Miután a tömegtájékoztatási szervek erre egyre alkalmatlannabbak, újból felfedezzük a heti és havi szemléket, amelyeknek szerkesztése és olvasása nyugodtabb körülmények között történik, mint a napilapoké. A szemlék áttekinthetnek részleteket, beszámolhatnak nemcsak eseményekről, hanem irányzatokról is, kitágíthatják a látóhatárt, vagyis hozzágigítik az embert, hogy a sok fa ellenére az erdőt is láthassa. Az óránkénti hírközlés nem áll ellentétben a hetilapok és folyóiratok hivatásával. Bizonyos szempontból egymásra szorulnak. A jól tájékozódni óhajtó olvasónak azonban szüksége van mindkettőre. Mint a Spectator jubileumi számának vezércikke írta: „Gyakori hiba a tömegtájékoztatásban, hogy az úgynevezett tényeket abszolút értékűnek tekintik, holott a hírek, a tények csak perspektivikusan és összefüggésükben mondanak valamit, s a Spectatornak, valamint a hozzá hasonló szemléknek változatlanul az a feladatuk, hogy ismertessék a dolgok hátterét.” Ezzel kapcsolatban rendkívül érdekes a Spectator beszámolója előfizetőiről. A példányszám kétharmad része, vagyis kereken 12 ezer, címekre jár, és így meg lehetett állapítani, hogy közép- és főiskolai tanárok, ügyvédek, biztosítási és könyvelési szakemberek, magas állású köztisztviselők és hasonló foglalkozásúak alkotják az előfizetők 95 százalékát. A Spectator hetenként átlag 50 oldalon jelenik meg, formára, méretre akkora, mint a budapesti *Film*, *Színház*, *Muzsika*. Oldalanként három hasábos beosztásban közli a cikkeket, melyeknek körülbelül a fele az angol

belpolitikával és a világpolitikával foglalkozik, másik felét a kulturális rovatok teszik ki.

A Spectator 150 éves története — mint említettem — Anglia történelme is. Az egyik cikk szerint: „Miben hasonlít egymáshoz Bertrand Russel, Robert Graves, Hemingway és a Spectator? A válasz egyszerű: mindegyik megérte, hogy saját halálhírét olvashatta, különféle vakhírek nyomán. A Spectator-t is eltemették néhány éve, de a lap ennek ellenére (vagy éppen ezért) 150 év óta rendszeresen megjelenik.” Jellemző az angol szellemi életre, hogy a Spectator egyik munkatársa, Michel Foot munkáspárti képviselő, aki — mint politikus nem tartozik éppen a Spectator köréhez — magánemberként rendszeres könyvszemleírója a lapnak. Az ünnepi számban Ignazio Silone műveiről írt összefoglaló szemlét. A lapra egyébként jellemző, hogy oldalterjedelmének majdnem a fele könyvszemle. Néha olyan jók, hogy az olvasónak kétsége támad: a recenzált könyv megüti-e az ismertetés színvonalát? A Spectatornak talán a könyvszemléje a legnagyobb erőssége ma is, ellentétben a kiállításokról, képzőművészetekről és a hangversenyekről megjelenő bírálatával, mert elvből elleneznek, vagy fanyalogva fogadnak mindent, ami új, holott nem minden tökéletes csak azért, mert régi. A Spectator azonban é téren is a saját hagyományait követi. Annak idején a *Traviata* első angliai bemutatójakor Verdi művét „az erkölcsi züllésre jellemző” operának minősítette. A radikális liberális elvek és a konzervatív szellem között körülbelül 80 éve beállt törés főleg ezekben a rovatokban érződik mind a mai napig.

A Spectator az első 75 évben valóságos nemzeti intézmény lett. Bekötött példányait ronggyá olvasták, főleg a vidéki előfizetők. Állítólag annyi olvasója volt a megörzött évfolyamoknak, mint Dickens vagy Scott regényeinek. Népszerűségére jellemző, hogy időnként az előző évfolyamokból válogatott cikkeket, novellákat is kiadtak és — a kor szokása szerint — a kötet végén közölték, hogy kik rendelték meg előre a kiadványt. Az egyik ilyen, múlt századi Spectator-válogatásban az előfizetők között szerepeltek a svéd királynő, a toszkánai nagyherceg, a pármái, a

modenai és a genovai herceg, több bíboros — nem is beszélve az angliai nagyságokról. Tény, hogy a *Spectator* általános irányvonalával szöges ellentétben álló véleményeknek is helyet ad, de csak a könyvszemlét írók számára. Ezek lényegében rövid esszék, némelyik valósággal gyöngyszeme az angol stílusművészetnek. A *Spectator*-ban könyvet recensálni ma is nagyobb kitüntetés, mint vezércikket írni. A jubileumi számban erről is ír az egyik munkatárs, figyelmeztetve a szerkesztőt: legyen éber és ne ragaszkodjék makacsul a múlt hagyományaihoz. Régi — talán meg is történt — esetet idéz a cikkíró, Staffordshire-ből. A megye kis falujának vidám bolondja arról volt nevezetes, hogy minden óráútesre és harangozásra énekkel követte a harangozót. Időközben a tornyot lebontották. A harang és a toronyóra már rég nem működött, de a félkegyelmű csak énekelt tovább, minden — már csak benne visszhangzó — óráútesre... „Ez bizony rendkívül érdekes rendszerezesség” — írja a kisesszé szerzője, majd hozzáteszi: „Szomorú dolog lenne, ha a *Spectator* is elérkezne egyszer abba a korszakba, amikor már egyetlen rendkívüli és érdekes tulajdonsága csupán a rendszeres megjelenés lenne...”

Ez az idézet a *Spectator*nak egy rejtett és csak több évig tartó olvasás után megmutatkozó tulajdonságára is jellemző. Az angol szó erre a „fun”, amit ez esetben „jó heccnek” lehet értelemszerűen magyarrá fordítani. Ez a kifejezés azt érzékelteti, hogy hiszen csak játék az egész..., nem szabad túl komolyan venni... A támadó és személyeskedő cikkeket is menti, ha szellemesek, és semmiképpen sem befolyásolhatják a sokkal fontosabb kapcsolatokat, barátságokat... „Good fun...” Jó hecc! Erre való a *Spectator* sok hasábjá. Mármint, a lap jelenlegi tulajdonosa egy Oxfordban végzett, igen jó módú magánzó. A jelenlegi szerkesztő szintén nagyvonalú, elégszám oxfordi öregdiák. A munkatársak többsége is ebből a környezetből való. Teljesen függetlenül politikai és világi nézeti felfogásuktól, egy angol típust tesztítenek meg, amely magával hozza középiskolai (rendszerint bentlakó kollégiumi) éveinek és a gondtalan egyetemi

éveknek stílusát. Ennek gyakran kifejezést adnak a legkomolyabb posztokon is. Részben ez az angol könnyedség magyarázata. Miután pedig az európai értelemben vett intellektuális képességeket nem illik túlbecsülni, sőt inkább szerénykedve le is tagadják (ha van), marad — a játékoság, a „fun”, a néha diákcsinnyekre emlékeztető vagdalkozás, hangoskodás, a másik fél ugratása. A *Spectator* legjobb rovatai és esszéi majdnem mind ebbe a kategóriába sorolhatók. Se Istent, se embert nem ismerve mondják el véleményüket azzal, hogy „utánam az özönvíz”. De az ilyen írókból mindig kiérezni, hogy a szerző közben cinkosan hunyorít is a megbírált vagy éppen megtámadott személyre, vagy intézményre. „Édes öregem, azért remélem, nem veszed szívedre, hiszen csak *fun*, hecc az egész...”

A *Spectator* utolsó oldalain mindig találni nosztalgikus cikket a falusi életéről. Sőt, van külön kertészeti rovata is, amelyben mesészp leírások jelennek meg egy-egy új rózsafajtáról, vagy a levéltetvek elleni permetezés közben támadt, nem éppen szakcikkbe illő — de végül is nagyon élvezetesen végigmeditált problémákról. Sajátosan angol rovat az irodalmi szövegekbe, idézetekbe bújtatott fejtörő és a keresztrejtvény, amely olyan népszerű a *Spectator*-ban, mint a — krikett-rovat. A dijak? A nyerteseknek kiírják a nevét. A „fun” része az is, hogy a neves szerzők, főleg a kritikusok, szintén a jó hecc, a szabad kifutás kedvéért bagóért dolgoznak. Nagyobb tanulmányokért se fizetnek 10 fontnál (700 forintnak megfelelő összegnél) többet, szemben a más jellegű folyóiratok több száz fontos honoráriumával.

Az ilyen szép kort megért lapnak, mint a *Spectator*, már óriási irodalma van. Kisebb könyvtárra való könyv, értekezés és emlékirat foglalkozik a szemle múltjával, befolyásos munkatársainak életével. Ez a háttér nyújtja azt a látszatot, hogy a *Spectator* nem szűnhet meg, hiszen már 150 éve megjelenik... De a 20 ezer alá csökkent példányszám a mai körülmények között már ráfizetéses vállalkozás.

AZ ENGESZTELÉS

Az engesztelés nemcsak vigasztalás, hanem megkérlelés, közbenjárás, kárpótlás, elégtétel, s mindez Krisztussal egyesülten. Krisztussal folytatni az egész megváltás művét!

Amit pedig a „Miserentissimus” enciklika a vigasztalásról mond, azt bárki elfogadhatja; vagy legalább fogja fel antropomorfizmusnak, amit Jézus szava is tartalmaz: „Nagyobb öröm lesz a mennyben...”

A felajánlás tárgyalásánál az imádás kötelezettségéből indultunk ki, de azt is kifejtettük, hogy a Jézus Szíve tiszteletben az áhítat tárgya: Isten szeretete, azért a jog és igazságosság motívumain felül mindig a szeretet uralkodik, s így a felajánlás legfőbb célja az, hogy a Teremtő szeretetét a teremtmény viszonzozza.

Ez a viszonzszeretet a kereszténységnek mindig jellegzetes vonása volt. Már Szent János is arra hivatkozik: „Előbb szeretett minket” (1 Ján 4,10). A megváltottság hálás boldogsága, a megváltó szeretet viszonzásának talán legszebb formája, sugárzik Szent Pál leveleiből.

Mindenesetre, a Jézus Szíve tisztelet a mai alakjában egy újabb szempontot domborít ki, azt, hogy a Megváltó szeretete elhanyagolt, megvetett, semmibe vett, visszautasított szeretet. Ez a viszonzásra nem találó, sértésekkel illetett, jogtalanságokkal viszonzott megváltó szeretet az „engesztelés” tárgya.

Ez az engesztelés a Jézus Szíve tisztelet második és egyben legjellegzetesebb gyakorlata, és a felajánlásnak egy újabb motívuma.

Amint a „felajánlás” szó kevesebbet mond, mint az átadás, odaadás, teljes odaszentelés, ugyanúgy az engesztelés kifejezés is csak részben fedi azt, amire itt gondolunk. A liturgiában, a pápai megnyilatkozásokban stb. több más kifejezést is találunk, amelyek rokonjelentésűek: vigasztalás, megkérlelés, siratás, sajnálkozás, fájlalás, enyhítés, kiengesztelés, elégtétel, jóvátétel, helyrehozás, kárpótlás.

Ezek közt egyes kifejezések érzelmi, mások jogi tartalmúak (hiszen az igazságosság címén is kötelesek vagyunk kárpótlásra). Mindegyiken uralkodik azonban a szeretet, mint fő motívum. És, mint minden igazi szeretet, úgy az engesztelés is kétféle elemet tartalmaz: érzelmi és eredményeket létrehozó, tevékeny elemeket.

Az érzelmi engesztelés. Egy komoly keresztény a viszonzszeretet motívumából megtette a teljes felajánlást Jézus Szívének; magáról lemondott és teljesen Krisztus ügyének szentelte magát. Ha ez a keresztény körülnéz a világban, látja a sok bűnt és gonosztságot, látja, hogy Krisztus ügye sokszor éppen a neki szentelt egyének lanyhasága miatt nem megy úgy, ahogy mennie kellene. Látja, hogy Jézus Szíve vágyai nem teljesülnek, hogy az emberek teljesen érzéketlenek a háttartalan szeretet iránt, amelyet Jézus irántuk tanúsít.

Vajon milyen érzelmei lehetnek az ilyen embernek? Csakis a bánkódás és a szomorkodás, sőt siránkozás. Ez nem „világfájdalmas hangulat!” Ennek megvan a létjogosultsága. Valláslélektani szempontból nézve, ezek az érzelmeik a tevékeny engesztelésnek, a gyakorlati jóvátételnek rugói és motorjai lesznek!

Az ilyen érzelmi engesztelés létjogosultsága a Szentírásból is világos. Az a Pál, aki az öröm himnuszait írja leveleiben, így vall: „Nagy a szomorúságom és állandó a szívem fájdalma” (Róm 9,2). Mert testvéreinek hűtlenségére gondol. Vagy talán törölni kellene a nyolc boldogságból ezt: „Boldogok, akik sírnak”? (Mt 5,4).

Ismertek Jeremiás siralmait, helyesebben Isten siralmait az ő ajka által. Az érzelmi engesztelés ószövetségi sürgetésére Ezekielnél találunk példát. A próféta

Részlet a szerző *Nyitott szívvel* c. kötetéből, mely a Szent István Társulat gondozásában jelenik meg az év folyamán. Megjelenését a katolikus sajtó időben közölni fogja.

Tel-Abibban, a Kobar folyó mellett ül, a Joakim királlyal Babilonba hurcolt zsidókkal együtt. Egyszer csak (591-ben) az Úr lélekben Jeruzsálembe viszi és ott grandiózus látomásban bemutatja neki Jeruzsálem romlottságát és a pusztító angyal megjelenését. De megjelenik egy fehér gyolcsba öltözött férfi is, aki azt a parancsot kapja az Úrtól: Járd be Jeruzsálem városát és jelöld meg tau-(†)-val ama férfiak homlokát, akik siránkoznak és bánkódnak mindama utálatosságok miatt, melyek benne történnek (Ez 9,4).

Ezek után a pusztító angyalok is parancsot kapnak: Menjetez keresztül a városon, kövessétek őt és öldököljétek. Szemetek ne irgalmazzon, ne könyörüljétek, öreget és ifjút, szűzetet, kisdedit és asszonyt öljetek meg irgalmatlanul, de senkit ne öljetek meg, akin tau-(†)-t láttok. Szentélyemnél kezdjétek! (9,5).

Megdöbbenő, hogy a szentélyben végül csak Ezekiel maradt életben, a városban is oly kevés volt a megjelölt, hogy a próféta Izrael maradékának megmentéséért könyörög. A tau-betűvel való megjelölés az Isten számára való tökéletes lefoglaltságot jelentette.

Ezek, akik siránkoznak és bánkódnak a Jeruzsálemben és főleg a templomban történt utálatosságok miatt, ezek azok a Sión gyászolói (Iz 61,3), akiknek szeméről minden könnyet letöröl az Úr (Ez 25,8). Ezekre utal az Úr Jézus is, amikor a Hegyi beszéd bevezetésében kijelenti: Boldogok, akik sírnak, mert majd megvigasztalják őket. — A Szentatyák — és a protestáns Zahn is — megdöbbenő elevenséggel írják le, hogy ez a boldogság nem azoknak osztályrészé, akik anyagi veszteségeik miatt sírnak, vagy valami földi baj fölött bánkódnak és szomorkodnak, hanem csakis azoké, akik Isten szívével nézik a világ erkölcsi romlottságát, az emberek gonoszságát.

Ha azonban még kételye van valakinek az emberek hálátlansága fölött való szomorkodás létjogosultsága felől, ha nem tartja férfihoz méltónak a megváltás eredménytelenségének megsiratását, a bűn uralma fölött való bánkódást, akkor menjen az Olajfák hegyére és nézze az Istenembert, amint gyötrődik, szomorkodik a vízriadásig, és hallja meg a panaszt, melyet a zsoltáros szavaival méltán adunk ajkára: „Gyalázatot és szomorúságot szenved a szívem, kerestem, ki szánakozzék rajtam, de nem akadt senki sem, ki vigasztaljon engem, de senkit sem leltem” (Zsolt 69,20—21).

Jézus vigasztalása. Vajon méltó-e a megváltott emberhez ez a sopánkodás és siránkozás, mely úgy állítja elénk Krisztust, mint csatavesztett hadvezért, aki vigasztalásért könyörög, és örömet lel abban, hogy néhány hűséges embere részvétét fejezi ki neki...

Mit mondjunk erre?

Vigyazzunk, hogy el ne ítéljük azokat a jó lelkeket, akik a legőszintébb Jézus-szeretettől áthatva, egyszerű, de meleg szavakkal igyekeznek vigaszt nyújtani a szenvedő Megváltónak.

„Jézusnak, mint Istennek vigasztalása” — ez is azokhoz az emberi nyelven kifejezett, Istenről alkotott képekhez tartozik, mellyel az igazi vallásosság tele van. Ezekre is csak Aranyszájú Szent János szavait idézhetjük: „Istenhez méltót nem mondhatunk, de ha valamit mondunk, azt Istenhez méltóan kell érteni”. Isten vigasztalása azt jelenti, hogy a sok Istent bántó hűtlenség, hálátlanság és sérelemmel szemben én a szeretet, hála, hűség és jószág érzelmeit ajánlom föl.

A Jézus szíve tiszteletben azonban nem Isten, hanem Jézus vigasztalásáról van szó. Erre a vigasztalásra pedig a „Miserentissimus” enciklika megadja a dogmatikus megoldást. Amint Jézus az Olajfák hegyén bánkódott és szomorkodott az összes bűnök és megbántások fölött, és határtalan keserőséggel töltötte el az a sok hűtlenség és lanyhaság, melyet előre látott, éppúgy vigaszt nyújtott neki a hűséges lelkek engesztelése, akik a sok hálátlanság láttára nemcsak hogy meg nem inogtak, hanem még nagyobb buzgóságra, még nagyobb szeretetre gyulladtak.

Lelektanilag csak az tudja ezt a vigasztalódást a maga egész jelentőségében felfogni, aki már átment valami hasonló „agónián” vagy szenvedésen, és önmagán tapasztalta, mit jelent az a biztos tudat, hogy sokan együttéreznek vele és reá gondolnak, és talán ismeretlenek is imádkoznak érte...

Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy mai engesztelésünkkel néhány cseppet öntünk abba a vigasztaló kehelybe, melyet az angyal vitt az Olajfák hegyére, hogy az agonizáló Krisztust megerősítse. Ide illik, amit az enciklika idéz Szent Ágostontól: „Aki nem szeret, annak hiába magyarázom, mert Szent Pál szerint »a testi ember nem fogja föl, ami az Isten lelkéből ered«” (1 Kor 2,14). Aki azonban szeret, az tudja, hogy a részvétet nem kell igazolni, az tudja, hogy a Jézushoz fűző személyes szeretetnek legmélyebb kifejezője ez a részvét, és hogy az együttérzés gyengéd megnyilvánulásai legjobban táplálják a szeretetet.

Ez az együttérzés már az ősegyház katekézisének is lényeges szempontja volt, amit legjobban az a tény igazol, hogy a négy evangélium semmit olyan egységesen, olyan részletesen le nem ír, mint Jézus szenvedéstörténetének fájdalmas állomásait. Ez az együttérzés a legrégebb és legmodernebb misztikának is jellegzetes vonása. Minél jobban szeretem a jót, annál jobban utálom, sőt gyűlölöm a rosszat, a bűnt. Minél jobban szeretem Krisztust, annál jobban szomorkodom, ha Őt megbántják, annál jobban fáj, ha hűtlenséget, hálátlanságot és a szeretet visszautasítását látom.

Ez a szomorúság nem szentimentalizmus, hanem vallásos meggyőződésünk mélységének kifejezése. Nagyon gyanús annak a vallásossága, aki ezeket a szent érzelmeket lebecsüli, kigúnyolja. Az ilyen vagy nem érti a hittitkokat, vagy nem fogja fel komolyan. Azonkívül, ezek a lebecsült érzelmek adnak erőt a tevékeny engesztelésre. Mint látni fogjuk, a tevékeny engesztelés oly széles körű, áldozatos munkaprogramot ad, hogy annak végrehajtására hatalmas erőforrásra van szükség. Csak az tud igazán lelkesedni a jóért és küzdeni a szeretet győzelméért, aki szereti Jézust, utálja a rosszat és szomorkodni is tud minden baj fölött.

Ezek az érzelmek tehát az üdvös szomorúsághoz tartoznak, melyről Szent Pál azt mondja: „Az Istennek tetsző szomorúság üdvös töredelmet eredményez, s ezt senki sem bánja meg; a világ szomorúsága ellenben a halálba visz” (2 Kor 7,10). Ez az a szomorúság, melyet Jézus tanítványainak megígért, „mely öröme váltózik” (Ján 16,20).

Aki pedig az evangéliummal, a jó hírrel összeegyeztethetetlennek tartja az engesztelés érzelmi elemei közt szereplő bánkódást, szomorkodást és siránkozást, az elfelejti, hogy Jézus is sírt Lázár sírjánál, sírt a farizeusok érzéketlensége miatt. Elfelejti, hogy Szent Pál is megvallja: „Igazat mondok Krisztusban... nagy a szomorúságom és állandó a szívem fájdalma... testvéreimért...” (Róm 9,1–3).

A szemlélődéshez Isten édességének megízlése mellett, a megváltottság ujjongó átérzése mellett, az istengyermeki boldogság lelkesültsége mellett, mindig hozzátartozott az az édesen kínzó és vigasztalással járó szomorúság, hogy a nagy jó-tétemények, a felfoghatatlan kegyelemajándékok viszonzásaképpen olyan csekély és gyarló viszonzszeretetet nyújthatunk, hogy a szeretetre oly sok hűtlenséggel válaszolunk, és hogy oly sokan távol bolyonganak az atyai háztól.

*

Bármilyen szép és értékes az érzelmi szeretet, mely a bánkódásban, szomorkodásban, részvétben és vigasztalásban nyilvánul meg, igazi értéké csak akkor válik, ha az érzelmek tettekre sarkall, ha a részvét és vigasztalás nem marad a pusztá szavaknál és sóhajtozásoknál, ha az engesztelés nem reked meg a szóbeli imádságoknál, hanem annak szelleme áthatja az egész embert és annak minden cselekedetét.

Az engesztelésnek ez a szelleme bírja az embert arra, hogy a megsértett isteni rendet tőle telhetően helyrehozza, a megbántásokért elégtételt nyújtson, az okozott kárt megtérítse, azaz a megkérdőimádságon felül, tevékenyen is kivegye részét az engesztelés, és így a jóvátétel és kárpótlás munkájából.

A PÁRDUC ÉS A GÖDÖLYE

(Filmforgatókönyv)

RÓNAY GYÖRGY
azonos című regényéből írta
Révész György
és
Hegyí Béla

KOLETINSZKY HÁZ

1. kép

— Átok ül ezen az ügyön, kérem. Ne csodálkozzon, hogy ha szóba hozza, az emberek elhallgatnak; vagy másról kezdenek beszélni. Akiknek meg közük volt hozzá, ahogy itt, Barcalon mondják: megbűnhődtek azért, amit tettek.

— Esküdni mernék rá, hogy az én drága férjemet is ez a szörnyűségesség úgy vitte sirba, és azt én soha nem fogom megérteni, hogy mások gonoszságáért ártatlanok is halállal bűnhődjenek.

Koletinszky Dánielné, a tiszti főorvos özvegye, a városka hajdani szépasszonya teát szervíroz vendégeinek. Ketten vannak: dr. Batár Endre vezető jogtanácsos, aki negyven éve bámulja leplezetlen hódolattal a háziasszonyt, és Moldi Péter harmincöt év körüli újságíró.

— Az ügyész, dr. Póth Bálint — folytatja teáját kavargatva az öregúr —, egy évre rá, itt a közeli Zöldes pusztán egy vadászat alkalmával saját fegyverével öngyilkosságot követett el.

Egy vadásztársaságról készült mosolygós fénykép, az egyik fej ceruzával bekarikázva.

— A népi ülnököt, amolyan fejbólintó János volt, disszidálási kísérlet közben agyonlőtték.

Esküvői fényképéről tekint ránk.

— A szakbíró teljesen lezüllött. Ki is rúgták tőlünk a bíróságról. Aztán végzett vele az alkohol.

Pillanattfelvétel egy rendkívül csúnya férfiről, aki két gyönyörű gyerekkel sétál a barcali főutcán. Aztán újságfotók: különböző 1950-es ünnepségek közepontjában egy meghökkenő arcú nő.

— Az egész ügy értelmi szerzője, Szi-mák Lajosné, a polgármesterasszony, el-

megyógyintézetbe került. Ott egy óvatlan pillanatban kivetette magát a második emeletről.

— Szegény Danim volt a háziorvosa — fűzi hozzá Koletinszky-né. — Ő ujalta be az idegosztályra epileptoid skizofréniával.

— És a másik bíró? — kérdez közbe az újságíró.

— A másik bíró — feleli az öregúr egy korty tea után —, a statáriális tanács elnöke, dr. Stoll Aurél volt, a híres jogászprofesszornak, Stoll Ákosnak a fia. Az alma ezúttal túlságosan is messze esett a fájától. Az apa, ahogy volt tanítványai visszaemlékeznek rá, maga volt a megtestesült Jog, illetve Jogbölcsélet, a szó legtisztább, legrómaibb értelmében. A fiú meg bármilyen ítélet meghozatalára hajlandó volt, csak bírói állását megtarthassa... Sorsáról bizonytalan hírek vannak forgalomban. Néhányan úgy tudják, hogy ötvenhatban a nyílt utcán agyonlőtték. Mások szerint belezavarodott abba, hogy emiatt a barcali ügy miatt megfosztották állásától, és jelenleg is valamelyik elmeorvosintézet zárt osztályán ápolják.

BALATON-PART

2. kép

A hideg, nyirkos északnyugati szélben huzamos égzengésként dübörögnek a tó felkorbácsolt hullámai. Nekizúdulnak a partnak, visszacsapódnak a kövekről, de a hátratorlódott habos vizet máris előregergeti a következő hullám. Az égen kifogyhatatlanul rohannak a mocskosszürke, késő őszi felhők.

A móló tövéénél két matróz toporog és beszélget. Hátuk mögött, a vízen, árva komphajót dobálnak a hullámok.

— Átkozott idő! A halak is megfagynak! — nevet az egyik és zakója zsebéből lapos konyakostüveget vesz elő. — Húzd meg...

A másik nagyot kortyol az üvegből.

— Csak kibírjuk! — szól —, amíg jön a kapitány... Aztán visszük ezt is teleni...

Az üdülőttelep központjában, a századfordulós, bástya-tornyos kastélyvilláktól körülveti kis téren, ingerülten hajladoznak az öreg platánok ágai.

Magas, szikár, hetvenes öregember tűnik fel. A bal csuklójáról lógó zöld bevásárlóhálót meg-meglengeti a szél, ahogy átvág a kihalt téren, a szerpentinút aljában álló egyetlen új keletű épülethez, az önkiszolgáló bolthoz.

Az öregember az egyetlen vevő az üzletben. Kosarával egyenesen az italospolcokhoz siet. Pillantását végigfuttatja az üvegeken, aztán bosszúsán fordul hátra. De már jön is az üzletvezető, két becsomagolt borospalackkal.

— Egy kékfrankos... kettő kékfrankos — helyezi széles mozdulattal a bíró kosarába az üvegeket. Az minden reagálás nélkül a pénztár felé indul. — Bíró úr, kérem — szegődik nyomába az üzletvezető —, tisztelettel megismételném ajánlatomat a havi előrendelést illetőleg. Ha meg tetszik engedni...

— Nem engedem meg!

— ...Most is csak az utolsó pillanatban sikerült megmentenem ezt a két palackot, úgy vettem ki a Napsugár beszerzőjének kosarából. Mivel a bíró úr ragaszkodik a márkához...

— Hagynak fizetni, vagy nem hagynak! — löki ingerülten a pénztárpultra kosarát.

— Csereüveg nincs? — kérdi a pénztárosnő egykedvűen.

— Csereüveg nincs! — mondja a bíró dühösen, és lecsap a pultra egy százast. Becsúsztatja az üvegeket a zöld bevásárlóhálóba, felmarkolja a visszajáró pénzt, és köszönés nélkül távozik.

BALATON-PART,

A BÍRÓ HÁZA ELŐTT

A parti sétányon tréningruhas fiatalok futnak.

Edzőjük biztatja őket:

— Pista, egyenletesebben! Lazábban!

— Gyula, ne lustálkodj! Zárkózz fel a többiekhez!

— Ez staféta, Marci, nem vesszőfutás!

A bíró átvág a kis téren, rákanyarodik a telep főutcájára. Itt a platánokat jegenyék váltják fel. Az első sarkon befordul a vízparthoz levezető kis melékutcába.

Meglepetten kapja fel a fejét.

A háza előtt egy viharvert Skoda áll.

A hátsó ülésen, egy takaró alatt összekuporodva, hosszú hajú fiatal lány alszik.

A ház tornácán hárászkendőbe burkolózott öregasszony áll.

Várják — veti oda reszelős, mély hangon a kertkapun belépő öregúrnak.

— Nem megmondtam, hogy senkit sem fogadok?

— Újságíró! — mondja a gondnoknő érezhető kárörömmel, és ellép a bíró útjából.

A BÍRÓ HÁZÁBAN

A fiatal újságíró, Moldi Péter ugrik fel a dohányzóasztalkán túli karosszékből.

— Tiszteletem, bíró úr. Elnézést kérek...

— Remélem, nem azért jött, hogy interjút csináljon velem? Mert akkor máris szedheti a sátorfáját.

Lelőki a sapkáját, leveti homokszín vihartkabátját, és komótosan átballag a hatalmas szoba dobogóval megemelt végébe, az íróasztalához. Közben a fiatalember kapkodva magyarázkodik:

— Nem mint újságíró jöttem. Én, kérem, egy ideje egy bizonyos történelmi korszakkal... a személyi kultusz éveivel foglalkozom. Ha szabad így mondanom, bizonyos tudományos igénnyel.

A bíró szó nélkül nekilát az egyik borospalack felbontásának. Látszólag rá se hederít a fiúra, aki egyre jobban hadarva próbálja kapacitálni:

— Természetesen tisztában vagyok az arányaimmal, pontosabban a képességeimmel. Két évig történelmet is hallgattam a bölcsészeten, ugyanis tanárnak készültem, mint az édesapám volt, vagy kutatónak, de aztán átesábultam a zsurnalisztikára. Gyorsabban ment, előbb juthattam álláshoz, nem is beszélve a keresetről. Hanem azért megmaradt bennem a becsvágy, valami többet, komolyabbat is csinálni. Megpróbálni valami maradandóbbat, ami nem folyik el a mindennapi papíráradattal. Földeríteni, ha csak egyetlen jellemző pontot is, elemeire bontani egyetlen cseppet a tengerből. Amiben azért benne van az egész, ha miniatűr arányokban is... Szerezni egy lábjegyzetnyi örökkévalóságot...

Kifulladásra elhallgat. A bíró bálványarccal ül az íróasztala mögött. Tölt magának egy pohár bort. Aztán hűvösen kérdi:

— És mi közöm nekem mindehhez?

Az epés hang egy pillanatnyi habozásra készíti a fiút. Aztán bátran ki mondja:

— A barcali ügyet szeretném földeríteni. A barcali akasztás ügyét.

A bíró lassan felemeli poharát, iszik egy kortyot, aztán a poharat letéve csak ennyit mond:

— Statárium volt.

— Higgye el, bíró úr — lendül újra támadásba a fiatalember —, én nem botránykrónikát akarok. Nem vagyok filmes, nem úgynevezett jó sztorit keresek. Én történelmet szeretnék írni. Bocsanat, ez így neveltséges nagyképűség. Ki vagyok én, hogy történelmet akarjak írni? Csak egyetlen kis adalékot a történelemhez. Egy tipikus ügyben, ha szabad így mondanom, tudományos módszerességgel megírni az igazságot... De ez az ön támogatása nélkül egyszerűen lehetetlen.

— Honnan tudta meg a lakhelyemet? — kérdez hirtelen közbe a bíró, azon a hangon, ahogy valamikor a bírói székből csapott le a kérdéseivel.

— Kinyomoztam — mosolyodik el az újságíró. — Van egy osztálytársam a minisztériumban...

— És még mit nyomozott ki?

— Nagyon keveset. Pedig háromszor is jártam Barcelon. Az iratok eltűntek. A megvei újság megírta ugyan az esetet, de a példányokat még aznap összeszedték, és ezt a számot a közkönyvtárakból is eltűntették, mégpedig központi rendelkezésre. A fővárosi nagykönyvtárak hírlaposztályain is hiába kerestem, nincs meg még a zárt anyagban sem. Akiknek meg közük volt hozzá, akik első kézből tudnák a történeteket, meghaltak.

— Szóval én vagyok az egyetlen élő tanú? A koronatanú, akit maga kinyomozott, és most szeretné kivallatni, hogy jó riportot írjon róla valamelyik képeslapban. Igaz?

— Nem — mondja az újságíró határozottan. — Én nem akarom kivallatni a bíró urat. Ehhez nekem semmi jogom sincs, de szándékom sincs. És riportot sem akarok írni. Én tiszta lappal játszom.

— Tiszta lappal?! Hogy hívják?

— Moldi Péternek.

— Miféle név ez?

— Rövidítés. A Moldaváry rövidítése. Boldogult édesapámat egy szép napon behívatta magához az igazgatója, ugyanis tanár volt, gimnáziumi tanár, és közölte vele, hogy ilyen dzsentrí névvel nem lehet tanítani. Vagy a név, vagy az állás. Apám persze az állást választotta. Így lett, hivatalos névváltoztatással, Moldaváryból Moldi. De utóbb azért mégis elbocsátották. Körülbelül a barcali akasztás idején — kanyarodik vissza a témához.

— Értem — mondja a bíró, és a palackért nyúl. Aztán szárazon veti oda: — Én abban az ügyben utasításra cselekedtem.

De kezében remeg a palack. Az újságíró észreveszi ezt, és egy kockára tesz fel mindent:

— Igen. Utólag mindenki ezt mondja. Utólag mindenki utasításra cselekedett.

A bíró meginog. Szája megvonaglik, arcát lilára festi az indulat. Ahogy ráhajol az íróasztalra, a pohár fölborul.

— Ember! — ordítja eltorzult arccal. — Hát nem érti, hogy én *valóban* utasításra cselekedtem?

Zihálva fölegyenesedik. Arcáról fokozatosan eltűnik a sötétes lilaság; bőre visszanyeri viaszos sárgaságát. Otthagya az íróasztalt, nehézkesen odatámaszlik a sarokban álló hatalmas fotelhez és beleroskad, mint egy zsák.

— Hozza ide a boromat meg a poharamat — mondja tompán.

Az újságíró felugrik, hozza a palackot meg a poharat, leteszi a fotel melletti kisasztalkára.

— Töltsék?

A bíró csak legyint, ami igen is, nem is lehet. A fiatalember félig tölti a poharat, aztán visszaül a helyére.

A bíró nem iszik. Két könyökét a fotel karjára támasztja, homlokát lassan a tenyerébe hajtja.

S távolról ismét hallja azt a huszonnyolc évvel ezelőtti telefoncsöngetést.

A HÁZ TORNÁCÁN

6. kép

Az öregasszony még mindig a tornácán áll.

A komphajót nézi, amely a part mentén lassan távolodik.

Aztán tekintete a kertkapura téved, a ház előtt parkírozó gépkocsira. Megállapodik a kocsiban alvó fiatal lány arcán, haján, majd tovarebben, végigpásztazza az utcát.

Most halad el a ház előtt a helybeli pap, lila karingben, két ministránssal. Az egyik fiú kezében csengettyű, néhány lépés után újra és újra megrázza. Haldoklóhoz mennek.

— Dicsértessék... — veti oda ijedten az öregasszony.

— Mindörökké... — válaszolja a pap.

A csengettyű hangja eltorzul, és a telefoncsöngetés hangjává erősödik fel.

STOLL LAKÁS**7. kép**

— Dr. Stoll lakás?

— Igen. Tessék.

— Dr. Stoll Aurél?

— Igen. Ki beszél?

— Kérem, készüljön fel, negyedóra múlva ott vagyunk önért. Közönséges utcai ruha is megfelel, de ha akarja, öltözhetsz sötétbe, az mindenesetre jobb benyomást kelt.

A közeli templomban megkondul a harang. Mintha idebent harangoznának a szobában. A bíró összerzezen, majd a harangszót túlkiabálva kérdi:

— De hát kivel beszélek?

— Csukja be az ablakot! — utasítja az idegen hang.

A bíró gépiesen engedelmeskedik. Előbb azonban kihajolva végigfűrkészi az utcát. A hullámozó harangszó kívülrered, a bíró visszatér a telefonhoz.

— Tehát negyedóra múlva lejön. Sietség nélkül, ahogy az esti sétájára szokott. Két kapuval odébb, balra... tehát nem az ön kapuja előtt, érti? Nem akarunk semmi feltűnést, semmi kompromittálást... Mire az ötvenegyes számú ház elé ér, mi is ott leszünk. A kocsii egyébként fekete Zim, ön beszáll, és máris megyünk tovább. Megértettük egymást?

— De hát kivel beszélek?

Kattanás. Letették a kagylót.

A bíró dermedten áll. A harang lassúva kong. Órájára pillant. A szekrényhez megy, fehér inget, sötét öltönyt vesz elő. Hirtelen eszébe villan valami. Az íróasztalához siet, kinyitja a fiókokat, és kapkodva vizsgálja át az iratait, leveleit.

Két levelet összegyűr, a nagy bronz hamutartóba dobja és meggyújtja.

Az egyik fiókban, hátul, egy kemény kartonlapot talál. Előhúzza és meglepetten bámulja:

A papi iskola érettségi tablóját tartja a kezében.

— Hajrá, Párduc! Hajrá, Párduc! — harsan fel az ütemes kiáltás.

PAPI ISKOLA HÁLÓTERME**8. kép**

A karcsú, kisportolt alkatú, tizennyolc éves Stoll Aurél egyszerre három diáktársával verekszik.

Egy ágytól rángatja el őket, ahol épp pokrócoztak valakit.

A hálóterem többi lakója ütemes kiáltással buzdítja:

— Hajrá, Párduc!

Ifjú Stoll Aurél valóban párducra emlékeztetően könnyed, de nagy erőre valló fogásokkal szétszórja a három fiút. Azláb egy kézmozdulattal csendre inti a biztatókórust.

Odalép az ágyhoz, és kihámoz a pokróc alól egy vékony, szeplős, könnyes szemű, vérző orrú fiút, Kende Pepit.

— Köszönöm, Aurél — rebegi hálaltelten.

— Töröld meg az orrod, Gödölye! — veregeti meg az ifjú Stoll védenca vállát.

Kende bálványozó mosollyal néz rá.

STOLL LAKÁS**9. kép**

A bíró egy nagy papírvágó ollóval szabdalja a vastag kartont.

Lázassá igyekezettel vágja szét apró darabokra az érettségi tablót.

— Minek ez... minek ez — mormolja maga elé. — Ha vége, akkor vége...

A darabkákat a tenyerébe söpri, és kisiet velük a fürdőszobába. Hallani, ahogy leereszti a W.C.-n a kompromittáló dokumentumot.

BELVÁROSI UTCA**10. kép**

A bíró kilép belvárosi házának kapuján. Sietve elindul, aztán észbekap, és az utasításnak megfelelően sétálós lépetekre vált.

A fekete Zim megelőzi, megáll, hátsó ajtaja nyílik.

A bíró beszáll.

BELVÁROSI UTCA**11. kép**

Az utca csendes.

A kirakatok tompa megvilágításban. Időnként elrobog egy-egy teherautó. Idős nénikék a kutyájukat sétáltatják. Itt-ott beszélgető emberek.

— Hallotta, hogy...

— Hallotta, hogy...

Nevetés.

— Micsoda pihent agy kell ehhez!

— A pesti flaszter...

AUTÓBAN**12. kép**

— Remélem, nem zavartuk meg az esti programját? — kérdi némi kedé-

lyeskedő árnyalattal, aki a kocsiban ül. A hang ismerős, az iménti telefonhanggal azonos.

A bíró nem válaszol, Elfordítja fejét, kinéz a kocsiból. Gyors zizegéssel sötét függönyök húzódnak az ablakokra. Kísérője most hirtelen feléje fordul.

— Ne féljen — mondja megnyugtatólag. — Nem vagyunk emberrablók. Biztosítom róla, hogy ha okosan viselkedik, a saját ágýában fog aludni ma éjjel.

A lehetőségtől, hogy valahol másutt is alhat, a bírónak torkába ugrik a szíve.

— Szereti a zenét? — kérdi szomszédja. — Persze, hogy szereti, különben nem járna hangversenyre. Ha nem tévedek, Brahms megy...

Kis kattanás hallatszik. Szepkőzt a vezető ülésének hátában, ahova pedig nem szoktak rádiót beépíteni, fölparázzlik egy varázsszem. A zene lassan erősödik. Valóban Brahms, a *Kettős verseny* második tétele.

A kocsi értelmetlennek tűnő kanyargásokkal suhan. A sofőr széles válla, birkózónyakon ülő hatalmas feje rezzenéstelen.

A kísérő hunyt szemmel hallgatja a zenét.

A bíró arcán a rémület verejtéke.

A FŐNÖK HAZABAN

13. kép

Egy park útjain kanyarog a kocsi.

Váratlanul megáll.

A zene megszűnik, a függönyök félrehúzódnak.

A bírót kísérik a kocsiból.

Mintha síneken gördülne, kapu nyílik előtte. Egy magas szőke, egyenruhás fiatal férfi a faburkolatos, gyér világitású előszobán át óriási terembe vezeti, és a közepén álló garnitúrához tessékeli.

— Sajnos, fel kell készülnie egy kis várakozásra. Közbejött valami sürgős ügy. Valami még sürgősebb. Vacsorázott már?

A bírót annyira meglepi a kérdés, hogy akarata ellenére kiszalad a száján:

— Nem. — Aztán ingerülten kérdi: — Mit akarnak velem?

— Egyelőre semmi mást, mint hogy megvacsorázzék.

Nyilván csengetheteti közben, mert egy észrevehetetlen tapétaajtón egy inas siet be. Abroszt terít az asztalra, címeres tányérokat, monogramos evőeszközt. Egy másik inas találóasztalkát gördít be. Dús veretű, barokk ezüsttálcaikon aszpikos halszeletek, hideg sültetek, sajtfélék. Középujt egy csésze húsleves gőzölög, a találóasztalka alsó lapján pedig azzsúros terítőn egy kövér palack Chianti áll. Mellette finom metszésű, zöldes csillogású kristálypohár.

— Jó étvágyat kívánok — mondja az inas. Meghajol, és gyors léptekkel távozik.

A bíró zavartan bámul a tálakra.

— Nyugodtan ehetsz, semmi nincs mérgező — bátorítja a szőke tiszt, és eltűnik egy másik tapétaajtón.

A bíró lassan, óvatosan körülnéz. Biztos benne, hogy valahonnan titokban figyelik, igyekszik hát nyugalmat mutatni. Annyira remeg azonban a keze, hogy a húslevest kilötytini az abroszra. Kapkodva itatja fel a szalvétájával.

Valahonnan a falból, halkán, de a bíró számára ütősszerűen zene csendül fel: a *Kettős verseny* zárótétele.

A bíró nagy erőfeszítéssel összeszedi magát, és nekilát egy aszpikos fogasszeletnek.

Nyílik a vele szemközti, majdnem a mennyezetig érő párnázott ajtó. Egyidejűleg megszűnik a zene.

A filmek mindentudó diplomáciai titkáira vagy főúri komornyikjaira emlékeztető, faarcú, sötét polgári ruhás férfi lép be.

— Készüljön! Fogadják...

A bíró megtörli a száját, lassan feláll.

— A tárcájához ne nyúljon!

— A tárcámhoz?

A cigaretta tárcájához a farzsebében. Ha dohányozni óhajt, nyugodtan rágyújthat, oda van készítve az asztalra a cigaretta meg a gyufa. De a tárcájához ne nyúljon. Lehetőleg egyáltalán ne nyúljon a zsebébe, mert félreérthetik a mozdulatát. Leghelyesebb, ha maga elé teszi a kezét az asztalra. Tessék, mehetünk.

— De hát... — dadogja — én nem is... Kérem szépen...

A férfi idegesen félbeszakítja.

— Ne magyarázkodjék! Induljon...

(Folytatjuk)

A Nereida

Írta TÓTH FERENC

Hosszú ideje ültek már a homályba vesző folyosón, mintha mindenki megfeledkezett volna róluk. A szikár aggastyán vészjósló nyugalommal forgatta térde közé állított ezüsfogantyús botját, vidoran villogó kunkori bajuszkája fölött az árokba süppedt szemekből egy másik homályba vesző folyosó nyílt, befelé. Unokája — maga is középkorú férfi — az orvosi jelentést fejtegette, ki-kilesve a papír mögül, mintha gyerekekre vigyázna. Egy csókaorrú, seszínű-köpenyes ember gyanús formájú kocsit tölt át a színen.

— Időpocsékolás! Az! — rozsdás-rekedt hang tört fel az öreg torkából.

— Bánáti doktor...

— Mit tud az? — apró legyintés. — Majd ha ő is megér kilencven évet...

— Nem hiába küldte ide, az egyszer biztos.

— Nézd, én jól megvoltam eddig orvosok nélkül, ezután is megleszek. Öreg vagyok, az a bajom, de hát ez nem betegség.

Már a Skodában is ilyen hangnemben társalogtak a kétszáz kilométeres út első felében. Később az öreg elpilledt. Csak a klinika előtt ébredt föl.

— Pestre vagyok én kíváncsi, nem a nagyokos doktoraidra. A háború után jártam itt utoljára, hiszen tudod, mielőtt Sanyiek kihívtak Zürichbe. No de hát — botjával a kőre koppintott — az nem Pest volt. Babilon romjai, vagy amit akarsz. Ez az új is valami más lehet. Félek viszontlátni. De kíváncsi is vagyok.

— Délre végzünk a klinikán, megebédelünk valahol, és jöhet a városnézés.

— Te csak ne huzigáld előttem a mézesmadzagot. Nem én vagyok a te unokád. Szenilis se vagyok. Szégyelled magad, ha azt hiszed.

— Ej, hát miért kell mindent a visszájára...

— Legyen szíves... — pattant ki az ajtón egy szemüveges kakukk. Mégis csak halad az idő, mint jég alatt a folyó.

Az öreg magára maradt. „Mindjárt átvesznek a fegyőrök.” Pergamen-szemhéja lebillent, lilába játszó, fonnyadt szája ferdén jobbra biggyedt. Mikor kinyitotta szemét, a folyosó végén feltűnt a kerekese tepszi, a csókaorrú nekiveselkedve tolt.

Fölállt, hátat fordított. „Nem szabad bevárnom.” Nem félelemből kocogott be az éppen kinyíló liftbe, nem is babonából, inkább — mindkettő ürügyén — a kalapja alatt motoszkáló dacnak engedelmeskedett. Lenn a forgóajtóban ráhunyorgott félrependülő tükörképe — meg volt elégedve a tartásával —, és máris kinn volt az Üllői úton.

A Szigony utca sarkán hóvirágot villogtattak, vett egy csokrocskát, és megbicsakló ujjakkal próbálta a gomblyukába tűzni.

— Majd én, bácsika! — kapta ki kezéből a csokrot egy babaarcú lány. — De ez sok lesz ám.

— Felezzük el, kedves.

— Kösz szépen! A bácsika az első, akitől hóvirágot kapok az idén. Bár szerencsét hozna, rámfér.

Póktól, csodabogártól szoktak szerencsét várni. Mitől csodabogár ő? Hogy itt toporog, virággal a gomblyukban? A kéményseprő is csak az utcán csodabogár, háztetőn egészen természetes látvány. Mogorván baktatott a villamosmegálló felé, nem is gondolt már a babaarcúra, megszokta, hogy a jelenségek elbuborékolnak, az ember pedig nem halacska — ezt már a hentesbolt kirakata előtt gondolta, az ormótlan akváriumra feledkezve, amelybe épp most ereszkedett alá a merítőháló, csapkodva-torlódva menekültek a tömör potykatestek, csak egy feketés hátú tapadt az üveglaphoz, csücsörítve tárogott a pergő vízgyöngyök felé, — ki is emelte a háló egy-kettőre.

„Csak nem megállni, persze.” Hiszen mozgatja ő a tagjait (kertet ás, fát vág, no csak az apraját), meg az elméjét is (olvas, jegyzetel, mostanában a század eleji évek érdeklik, nem is véletlenül, hiszen akkoriban volt fiatal). De nem a buborékokat kémleli, bizonygatja magának, hanem — mit is? Azt, ami előbugyogtatja a törvényt, a dolgok rendjét. Hozzá már csak ez méltó, mozgolódjanak a fiatalok, vegyék szájukba a világot, cikázzanak a felszínen. Lám, a film őskorában is az volt a nézők legnagyobb élménye, hogy a fénykép — mozgott!

A villamosmegálló nem találta, valaki azt mondta, ne is keresse.

— Akkor ezek a sínek dísznek vannak itt?

— Hát amíg föl nem szedik. Tessék elsétálni a metróhoz, arra ott.

A föld gyomrába futó végtelen mozgólépcső előtt megtorpant, mint Dante az első bugyor kapujában, de egy loholó csoport magával sodorta. A gyors süllyedéstől hányingere támadt, le kellett ülnie a lépcsőre. Hátulról a hóna alá nyúltak, odalenn a zöldruhás nő megállította a Hádeszbe futó lépcsőt, de ő intett, hogy semmi, szédelegve lépett rá a szilárd talajra, átbotozott az oszlopok között — miféle bolond lyukból fúj itt ez a bolond szél? —, aztán a többiekkel együtt beszippantotta őt is a kék vonat, és csak út a ringó ülésre hullva, lebegő kábulatban. A második megálló után eszébe jutott az unokája, szegény kölyök, vissza kell mennie hozzá. Nem így, majd taxival.

Minden baj nélkül ért föl a napvilágra, a szemközti hosszú padon kifújta magát. Csak azután nézett körül, hová is csöppent. Elámult: a Nereidákat látta maga előtt. Tizenkét éves volt, mikor elvitték innen a kutat. Hát visszahozták? Ugyanúgy bajmóldodik a két bőruhás nő a nehéz korszakkal, semmit sem öregedtek, a templom is a régi, a házak is, csak az a falánk betonárok új, ami ott hátul tucatjával nyeli el az automobiloikat.

De a sovány, biggyedt szájú gyerek hiányzik a képből, az, akit nyolcvan évvel ezelőtt itt a szobor előtt örökítettek meg. Megvan még a fakult fotográfia, nemrégiben vetette föl valamelyik fiókja.

„Itt van-e még bennem az a kölyök?” Ám annak összeszorított, biggyedt szája, összevont szemöldöke, kutató tekintete mögött már ott volt a későbbi szigorú tanár. Akkor fordítva is így kell lennie! Fotográfus keresztapja a háromlábú állványon súlyosodó, lepellel takart masinával nemcsak a tízéves gyerekre irányította rá a ragadozó módra kitágult gépszemet.

„Az a kép mégsem ez a kép.” A Nereidák ugyanazok, de hiányzik az a kocsikerék-kalapú dáma, aki végigsöpörte a macskaköveket hosszú ruhájával (a macskakövek is kisimultak azóta), és hol van a konfliskocsis, aki a képen mögötte áll, éppen a lova nyakából kanyarítja le a zabostarisznyát, de félbemaradt a mozdulata, nyilván meglátta a ráirányuló lencsét; groteszk testtartással, félterdén a zabbal, széles mosollyal behunyorog faun-arca a gépbe, a ló pedig csupasz ínnyel röhög szűk jelene napsütésében.

„Hol vagy, te kölyök?” A szobor melletti hölgy fején nincs kalap, szoknyája is alaposan összezsugorodott, térdéig sem ér, a konfliskocsis viszont szórén-szálán eltűnt.

Egyszeriben melege lett. Kalapját a feje búbjára tolta, szemét félig lehunyva csak szűk résen át nézte a teret, így kiélesedtek a kontúrok. Most, most megtörténhetne a csoda, — soha már, ha most nem.

Elegáns férfi állt meg a tér közepén. Szeméhez emelte fényképezőgépét. A lencse düledten meredt rá, mozdulatlanul. Ekkor jelent meg messze a háttérben a konflis, feketén cammogott a színes autók között.

Kiáltani akart, de beleszorult a szó, csak a jobb karját tudta fölemelni. Hiába, a konflis eltűnt. A fényképező férfi is. Jobban kellett volna akarnia.

„Hazamegyek. Ideje hazamennem.” Beballagott a Curia utcába. Itt született, és itt lakott csaknem húszéves koráig; apja innen járt át gyalog az egyetemre, ahol az ógörög irodalomról tartott előadásokat. A kapualjban föltette szemüvegét, nézegette a lakók névsorát. Talán abban reménykedett, hogy rábukkan az

apja nevére? Nehézkes lépésektől döngött a lépcsőház. Ez csak az apja lehet, mindjárt rávillantja cvikkerét, és megkérdezi, hol csavargott ennyi ideig. Megmondja az igazat: elaludt egy padon, azt álmodta, hogy kilencvenéves, és nyolcvan éve keres egy konflist, amelyben utazik valaki, akit meg kell találnia. Szamárság! — legyint majd az apja, ő pedig fölszalad memoritert tanulni Liviusból.

És ha nem így van, csak azért, mert az álomból (amiről panaszkodni fog az apjának, mihelyt leér a lépcsőn) nem tud fölébredni, az öreg viszont mindjárt lent lesz, és megpillantja őt kilencvenévesen, mi lesz ebből?

Magas, korpulens öregember (nála azért jó húsz évvel fiatalabb) bukkant elő a lépcsőházból, rápillantott és továbbment, de hirtelen visszafordult:

— Kit tetszik keresni?

Gépiesen bement az apja nevét. Sajnálkozó fejcsóválás volt a válasz.

— Pedig itt lakik! — makacszkodott.

— Itt, kérem, soha. Negyven éve lakom ebben a házban.

Nézte a korlát kovácsolt vasrózsáit. Azok visszanéztek rá, nagyon messziről, valami homályba vesző folyosó kaleidoszkópszerű végéből. Jól eltűnt benne az a biggyedt szájú gyerek, mintha sose lett volna itt. Praesens imperfectum, praeteritum perfectum... Mindig összekeverte az igeidőket. Most a feltételes múlt drapériái között bujkál.

Homályos tériszony borzongatta, a lépcsőház liftaknává változott. Leült volna a lépcsőre, ha nem érzi magán a lakó vizslató tekintetét. Köszönömöt mormolva kilépett az utcára.

Körülötte plakátok szecessziós betűit, szalagjait lobogtatta a szél. A Váci utcában befordult egy üvegajtón, két deci bort kért, hogy megnyugtassa a gyomrát, de csak valami méregerős röviditalal szolgálhattak, amitől elbódult. A Duna felé tartva rémülten látta, hogy a masszív házak kibillentek alapjukból. Botjával feléjük csapott. Fölsegítették és leültették egy padra, ahonnan a Dunát lehetett látni. Víz- és halszagú szélrohamok jöttek, földön heverő kalapját megszire elgurították, senki sem ment utána.

Sokáig ült ott, egy homályba vesző folyosóra gondolt, ahova vissza kell mennie valamiért.

Valaki eltakarta előle a napot.

— Rosszul van, bácsika?

A babaarcú lány hajolt föléje, papírzsebkendővel kezdte törölgetni az aggasztán száraz arcáról a sarat.

— Hazakísérjem? Hozok egy taxit, jó?

Leült mellé, anyáskodva csóválta a fejét.

— Elvesztette a hóvirágját is. Látja, az enyém megvan.

— Kutya bajom... — az öreg hetyke mosolya ferdére sikerült. — Nagyon erősen süt a nap.

— Allati jó! — a babaarcú lehunyta bogárszemét. — Mintha nem is február lenne. Én mégsem tudok neki örülni.

Az öregember rápillantott.

— Nocsak! Nem jött el az a himpellér?

— A bácsika valami mágus?

— Latintanárr. Harminc éve nyugdíjban.

— Hű, de régen!

— Régen? — az öreg aggodalmas arcot vágott. — Miféle szó ez?

— Melyik szó?

— Nincs semmi értelme. Mi az, hogy régen?

— Ja?!... — a babaarcú fölhúzott szemöldökkel nevetett. — Hát ami lekegyezett...

— Leketyezett? No persze... — Egymásba kapcsolódó, kozmikus méretű fogaskerekekre gondolt, régi naiv rajzok ábrázolták így az Univerzumot. — De azért mégiscsak furcsa.

— Micsoda?

— Ez az igekötő, ez a „le”...

— Nem akar még hazamenni?

— Irigylí fölém a napot?

— Dehogy, dehogy! Tessék csak napozni, de aztán hazakísérem.

— Ne fáradjon miattam.

— Azt hiszem, mindketten az Üllői úton lakunk.

— Hogy hívják, kedves?

— Idának.

A süppedt szemek fölcillantak:

— Sejtettem! Sejtettem, hogy Nereida!

— Szekeres Ida.

— Nem tud megtéveszteni. Engem aztán nem.

— Miért akarnám megtéveszteni?

— A neve is megtévesztő. Hiszen maguk tulajdonképpen Danaidák.

— Azt tetszik gondolni?

— Csak tudnám, ki keresztelte el magukat Nereidáknak. Szétverném a hátán a botomat.

— Hű, de jó erőben tetszik lenni.

— Pongyolaság! — dohogott az öreg. — Lazítsa meg már a kravátlimat, legyen szíves. Kutyául érzem magam... Köszönöm.

— Megyek, fogok egy taxit.

Az öreg egyedül maradt a padon, mellére horgadt féljellel bóbiskolt. Galambszárnyak hussantak fölötte. Lódobogásra riadt. Konfliskocsi állt meg előtte. Még száma is volt: 90. Kezében hóvirággal a Nereida intett ki belőle.

— Jöjjön, bácsika, jöjjön!

Feje körül hálás, szabadon engedett áldozati galambok.

— Jöjjön hát!

Keménykalapos, szakállas fiatalember ült a bakon. Leszállt, fölsegítette az öreget, közben ráhunyorgott. Ő lenne az?

Nyolcvan év után végre összeállt, és megelevenedett az állókép. De milyen fiatal ez a kocsis!

Akkor viszont...

— Mondja, Danaida, nem lát rajtam semmi különöset? Semmi változást?

— Változást?

— Igen-igen... — türelmetlenkedett. — Hány évesnek látszom?

A babaarcú komolykodva fürkészte izgatott útitársa arcán a koncentrikus ránc-félköröket, a kihűltükben láthatóvá vált mágneses erővonalakat.

— Hát úgy negyven körülnek — bökte ki végül.

Megtörtént hát az első metamorfózis! Az istenek, akiknek felhőtlen, mediterrán sugárzását közel negyven évig tükrözte a katedráról, most csodát műveltek vele. Megjutalmazták, mert egyet akart velük: megcsúfolni a beavatatlan emberek végzetét, a halált; örökké élni, de nem egy másik világban, hanem itt, így. A Danaida érte jött, új szakasz kezdődik mindkettőjük életében.

— Hát megjöttél? — mondta hangosan.

— Nem találtam taxit. De így se rossz, igaz?

— Most magadat is megválthatod.

— Úgy tetszik gondolni?

— Nem kell többé vizet hordanod.

— Már hogyne kellene. Ma is hordtam. Eltört a nyomócső az utcánkban.

— Velem együtt te is megszabadulhatsz a sorsodtól.

— Lehet is attól megszabadulni!

— Gyere hozzám feleségül, majd meglátod.

— Ez ám a fordulat! — a lány nevetése egészen sirályszerű volt.

A patkók vidáman klappogtak, a kocsi ringva beúszott az Irányi utcai házak zsilipkamrájába. Ingerült surrogással előzgették őket az autók. Kifelé haladtak a Váci utcán. A délutáni nap éles sugárzása fölpuffasztotta a falak szeccszíós cirádáit, behorpasztotta az arcok holdtengereit. Egy barokk templom előtt az öreg megjegyezte:

— Nem találod furcsának, hogy ekkora városban Jupiternek egyetlen temploma sincs?

— Ez bizony elég fura.

— Keresztény templomban esküdünk? Mi, a pogányok?

— Hát ez csakugyan...

— Hanem ezt a mai napot megünnepeljük!

— Hová menjünk?

— A Három hollóba! Igaz, hogy falernumi bort ott se kapunk, de különben jó hely, ismerem.

A babaarcú szokása szerint nevetett, és kihajolt a kocsiból.

— Ismersz valami Három hollót a közelben? — kérdezte a szakállastól.

— Még messzebb sem, Iduskám. Nincs is ma időm, mondtam, hogy ötre várnak a filmesek. Cikis dolog ez. Azt mondtad, rosszul van a kisöreg. Hol kell kitenni?

A babaarcú visszazöttyent az ülésre.

— Szólt a holló: sohasem! — mondta.

— Mit beszélsz? — hajolt hozzá az öreg.

— Azt, hogy a kocsinak másutt van dolga, nem ér rá minket hurcolászni...

— retükjéből tükröcskét meg festékrudat halászott ki, és kékíteni kezdte szemhéját.

Az öregember elhűlve motyogta:

— Nem ér rá, nem ér rá... Akkor miért jött?

— A bácsika különben is beteg. Hazavisszük.

— Ezért jött? Képtelenség!

— Megyünk az Üllői útra!

Az aggastyán elvörösödött, száraz, fehér arcbőre életszerűvé vált.

— Oda, ahova mondtam! Most én parancsolok!

Ezüstfogantyús botjával kinyúlt, verni kezdte a kocsi oldalát.

— A Hollóba! — rikácsolta rekedten.

A szakállas hátrafordult, a babaarcúra nézett, kérdően, tenyerét háromszor is elhúzva a homloka előtt.

— Bácsika! — szigorodott el a babaarc. — Mi lelte magát? Adja ide azt a botot.

És elvette tőle. Az öreg viszont a tükröt kaparintotta meg, belenézett, és megmerevedett a rémülettől.

— Becsaptál. Megöltél!

— Nyugodjék már meg, mindjárt megérkezünk.

— Ők is becsaptak... — Az öregember szíjogva sirt, a lány papírzsebkendővel törölgette megpuhult arcát.

— Ejnye, no! Miért csinálja ezt?

— Miért hazudtál?

— Nem hazudtam, csak tréfáltam.

— Velcm? Most?!

— Nem gondoltam, hogy komolyan veszi. Én soha nem veszem komolyan azt, ami nincs.

— A vízhardást komolyan veszed?

— Arra szükség van.

Az Üllői út bal oldalán a legfelső emeletek még fényben álltak, valamelyik ablak pengeéles vissz sugar-nyalábót vágott a szemükbe. Az öreg a macskaköveket kémlelte.

— Itt és így... Milyen egyszerű lett volna.

— Tessék?

— Gyanúsan egyszerű. Mert hát semmi sem az.

— A Szigony utcánál száll ki?

Bólintott, nem a kérdésre, valami másra. A szakállas a járda mellé kanyarodott, és meghúzta a gyeplőt.

— Itt a botja, bácsika. — A Nereida kiszállt, hogy lesegítse az öreget. — Jöjjön, maga már itthon van.

A sarkon még árulták a hóvirágot, a lány odaszaladt, vett egy csokrot és a megszelidült öregember kezébe nyomta.

— Az elveszett helyébe. Viszlát, bácsika!

Elbuborékol, mintha sose lett volna. Ez a jelenet egyszer már lejátszódott, a hely is ismerősnek tűnt. Olyanformán tartva kezében a csokrot, mint orsó cérnát, amit lépésről lépésre visszagombolyít, az öregember elérkezett egy kapuhoz, majd egy forgóajtóhoz. Mire azon átnyomakodott, már mindenre emlékezett. A portásfülkéhez csoszogott.

— Engem köröznék! — Nem mert a portásra nézni.

— Hogy tetszett mondani?

— Nem keresett senki?

— Hogy hívják, kérem?

Megmondta a nevét. A kapu őre föltette szemüvegét, hosszasan bogarászott egy füzetben, matatott az asztalon fekvő cédulák között.

— Itt nincs nyoma, kérem. Én különben csak kettőtől vagyok itt.

Kopogott a botja a sötétedő utcán. Most aztán hová? Megszökött a sorsa elől, az is megszökött előle. Csak egy padot találna valahol.

Kigyúltak a villanylámpák. Leült a járda szélére, mielőtt összerogyott volna.

Halk zúgást hallott. Mintha a mélyből jönne. Jobbra fordult, bűz csapott a orrába. A kanális mellett ült.

A lyuk. Lyukas a világ, mint a Danaidák hordója. Ezer szerencse, hogy lyukas, — hol folyna el máskülönben a szennylé-özön...

Az utca másik oldalán üvegfal, tömör fényből, mögötte fehér kabátos pincérek, a táplálkozás fontoskodó szertartásmesterei. Micsoda céció a találás körül, pedig egy helyre jut az egész, és mi lesz belőle? Kloákák kígyóznak a föld alatt a folyók felé, folyók a tengerekbe. Meddig győzik befogadni őket az óceánok, nem telnek be végül mocsokkal?

Eleredt az eső. Az öreg túrte. Sem ereje, sem kedve nem volt föltápáskodni. Behúzott nyakkal ült, ritkás ősz haja szálanként tapadt a koponyájára.

Az utca kiürült, csak a túlsó oldalon vonult egy csomó nő, esernyőik — széles szájú korsók? — ütemesen imbolyogtak. Ütemesen lüktettek az ereszcatornák is, zihálva lökték a vizet, a megújult óceánokét.

Alig érezte könnyűvé ázott testét. De ha valóban súlytalan, miért nem tud föllátni a járdaszélről?

Nincs itt tévedés. Mégiscsak Nereidák a Danaidák, Nereus tengeristen lányai, gyertyaláng-egyenesen áll fejükön a korsó, átzúdítyják a vizet sejteken, rostokon. gondolatokon. Sziszifuszi munkának látszik, de nem az. Mindegy már, miért vezekelnek, férjgyilkosság vagy Éva almaevése miatt, fő, hogy teszik, amit tesznek. — mocsári szörny lenne az ember nélkülük.

Váznak, emberformájú jelnek érezte magát, csak a lényeg világított benne: ESSE. Így, lebegő, csupasz infinitivusban.

A tavaszi zápor már elállt, talán a húst is kimosta a csontjai közül. Bordái között szabadon fújt át a nedves szél.

Amikor a mentők elvitték, még eszméletnél volt. Egy gyűrött hóvirágcsokor maradt utána az aszfalton. Reggel az újabb zápor azt is elsodorta.

Egész nap zengett a bádogcsatornák rekviemje.

Hegyfoky Kabos – a nagy meteorológus

Szinte minden szaklexikon említést tesz Hegyfoky Kabos tudományos munkásságáról. A Természettudományi Lexikon ekként ír róla: „Klimatológus. Statisztikai módszerekkel Magyarország éghajlatának majdnem minden részjelenségét feldolgozta.” Ennél teljesebb kép rajzolódik ki azonban Réthly—Bacsó Időjárás-Eghajlat és Magyarország éghajlata (1938) című kötete alapján. Egész működését Róna Zsigmond, az Időjárás című folyóirat szerkesztője méltatta, teljes irodalmi munkásságát pedig Réthly Antal állította össze (Időjárás, 1919. 23. évf. 5–6. füz. 57–75. o.).

Hegyfoky Kabos a szepesi Újlesznán született 1847. július 8-án. Iskoláit Lőcsén és Egerben végezte, majd érettségi után az egri Papnevelő Intézetbe jelentkezett. Jó tanulmányi előmenetele szorgalmas munkát takart, de hagyott időt természettudományos érdeklődésének kielégítésére is. 1871-ben pappá szentelték. A diszpozíciós értesítés Fegyvernekre hívta segédlelkésznek, lelkipásztori működését ezt követően Kunszentmártonban, Tardoson, Bánhorváton folytatta. Húszévi lelkiismeretes pasztorációs munkája alatt fennmaradó szabad idejét a meteorológiai szakirodalom tanulmányozására fordította.

Türkeven egyfolytában 28 évet töltött el; életműve megalkotásában döntő jelentőségű ez az alföldi kisváros. Tízéves papi szolgálat állt mögötte, amikor levelet küldött a Természettudományi Társulatnak, melyben meteorológiai szakmunkák iránt érdeklődik. Heller Ágost válaszolt neki, felhívta a figyelmét Mohn: Grundzüge der Meteorologie és Hann—Hochstätter—Pokorny: Allgemeine Erdkunde című könyveire.

Nem sokkal később ismét segítséget kért a Társulat titkárságától, s ekkor kapta meg Schenzlnek, a Meteorológiai Intézet igazgatójának nevét: szeretne volna tudni ugyanis, hogy a Calderoni cég 50 forint áron hirdetett műszerei alkalmazhatók-e tudományos megfigyelésekre. 1882. január 28-án kelt levelében a lelkes kutató felajánlotta munkáját Schenzlnek: „Minthogy kedvem van hozzá és fél esztendő óta Calderoni-féle 18 forintos angol barométerrel (légnyomásmérővel), csak egész fokokkal bíró C (Celsius)-hőmérővel, a magam készítette esőmérővel és szélászlóval, magánhasználatra szánt észleléseket teszek, igen szívesen hajlandó lennék, pontos műszerekkel a meteorológiai intézet utasításai szerint a tudomány érdekében adatokat gyűjteni.” A kapcsolat létrejött, megkapta a szükséges műszereket s boldogan szállította le azokat Kunszentmártonra.

Hallatlan akaraterővel és lelkesedéssel dolgozott. Számos kérdésben marandót alkotott, s az alapvető meteorológiai művekben még ma sem ritkaság névének említése, jóllehet a személyére vonatkozó adatokat a Katolikus Lexikonban hiába keressünk. — A felső légáramlatok tanulmányozása mindig kedvenc témája volt, ennek kutatására egyszerű műszert konstruált. Naponta reggel 5 óra és este 9 óra között tíz alkalommal feljegyezte a borultság mértékét, a felhők alakját, vonulási irányát és látszólagos sebességét. A megterhelő észlelések két (!) teljes évig folytak (1893. okt. 1.—1895. szept. 30.). 37 évig — haláláig — állt a Meteorológiai Intézet szolgálatában, ez idő alatt legfeljebb csak néhány napig végezte más a méréseket, amíg esetleg betegeskedett, különben minden mérésre maga ügyelt.

Főleg a klimatológiában alkotott jelentőset; megértette a hazai és helyi mérések, a hiteles adatok tudományos fontosságát. Sorra jelentek meg érdekesebbnél érdekesebb szakcikkei a hazai és külföldi folyóiratokban.

Foglalkozott a májusi fagyok problémájával, a légnyomási viszonyokkal az Alföldön, s többek között pontos magyarázatát adta a Tisza-völgy légnyomási szerepének s hatásának az uralkodó széljárás természetére. Noha a felhőzet, az esőadatok és légáramlási kérdések egész életében fontos kutatási témákat jelentettek, a gyorsan fejlődő hazai mezőgazdaság érdekében bekapcsolódott a növényfenológiai megfigyelésekbe is. A virágzás idejének ingadozásáról, a növényfejlődés és a klíma kapcsolatairól írt értékelő tanulmányokat. Am a fenológiai (je-

lenségtani) ismeretszerzést sem szűkítette a növényekre. Kapcsolatba lépett Herman Ottóval, s nagyszámú cikkben madár-fenológiai (vonulási) megfigyeléseket is végzett a Madártani Intézetnek.

Elsőként vetette fel, hogy szükséges lenne obszervatóriumot létesíteni a Magas Tátrában: a nagyszámú cikkből ajánlotta (1895). A tervet a Természettudományi Társulat támogatta, sőt gyűjtést kezdeményezett, és bekapcsolódott a szervezésbe a Földrajzi Társaság is. Az I. világháború eseményei azonban közbeszóltak, így a kérdés elvesztette aktualitását.

A világháború megváltoztatta napi tevékenységét. Erről így számolt be Róna Zsigmond az Időjárás hasábjain: „Midőn 1917 nyarán néhány kedves órát vendégszerető házában töltöttem, elpanaszolta, hogy a háború okozta bajok enyhítése nagyobb fokú társadalmi munkásságra kényszeríti; a Vörös Kereszt-egyesület vezetése, kórházak alakítása, aggódó anyák levelézése annyira lekötik, hogy kénytelen a tudománytól elpártolni. Erős szervezete és lelki frissége akkoriban azzal a reménnyel biztattak, hogy a tudományhoz visszatérve, szakirodalmunk még sok gyarapodást várhat buzgóságától, várankozásainkat megsemmisítette az utolsó influenzajárvány, ezt az érdemes férfiút az élők sorából kiragadta, ami a hazai meteorológiai tudományra nézve nagy veszteséget jelent.”

Növeli karitatív tevékenységének értékét, hogy ekkor már az ismert és nagyrebecsült tudós mögött öt tudományos könyv, igen sok tanulmány és a folyamatosan végzett megfigyelések jegyzetapparátusa álltak. Tíz tanulmánya jelent meg az MTA gondozásában, két cikke a temesvári Természettudományi Füzetekben, 87 munkája a Természettudományi Közönyben, 47 írása az Időjárásban, 41 cikke az Aquilában, 8 a Földrajzi Közleményekben, 14 a Túrkevében, további 60 tanulmánya német folyóiratokban és 14 időszakos periodikákban.

Méltán írta róla megemlékezésében az Időjárás szerkesztője: „A meteorológiai tudományt és a meteorológiai intézetet nagy veszteség érte: a hazai meteorológusok nesztora, Hegyfokj Kabos életének 72. esztendejében február 7-én elhunyt. Olyan férfiúról emlékezünk meg ő benne, aki nem előkelő származás, magas állás, zajos siker-előrelépés szerzett ismert és megbecsült nevet a hazai és külföldi szakkörökben, hanem tisztán és kizáróan lankadatlan, páratlanul buzgó tudományos munkásságának köszönhetette azt.

Egyénisége mindenképpen felkelti érdeklődésünket. Már maga az a körülmény is érdekessé teszi, hogy Hegyfokj a papi pályát választotta életének hivatásául és az idők folyamán jeles meteorológus válik belőle. Nem szokatlan-e, hogy mint ismeretlen falusi segédlelkész egyre-másra küldi kéziratait tudományos társaságoknak, ahol aggodalmas bírálók kezdetben talán bizalmatlansággal fogadják, de — látva a komoly kísérletet — mégis kiadják? Hogy a kezdő író, ezen a sikeren felbuzdulva, komolyan nekilát egy új szakma tanulmányozásának, megtakarított filléreire szakkönyveket, műszeréket vásárol, fizikai és matematikai ismeretekkel megbarátkozik, hogy aztán tudásában öregbedve és ítéletében megerősödve, ismét elárassza értekezéseivel a tudományos társaságokat? De most már mint teljes értékű szaktudós, kinek dolgozatait a Magyar Tudományos Akadémia, a Természettudományi Társulat, sőt mint szakfolyóirat az első helyen álló Meteorologische Zeitschrift is szívesen látja...”

Jelentősebb munkái: A május havi meteorológiai viszonyok Magyarországon. M. k. T. T., Bp. 1886. — A szél iránya a szent korona országában. A barométerállás és az eső című függelékkel. Bp. 1894. — Az eső évi periódusa Magyarországon. Meteor. Int. VII. köt. 1909. — Esőadataink az 1851–1870. évi időszakból. Meteor. Int. XXXVII. köt. 1909. — Az esőről. Népratkák, Bp. 1916.

Az alsó és felső légáramlatok sebessége. MTA, 1895. — Folyóink vízállása és a csapadék. MTA, 1902. — A zivatarokról. MTA, 1889. — A virágzás idejének ingadozásáról (részleteiben: 1919, teljes: 1927). — A virágzás a Duna és Maros között elterülő vidéken. 1913. — A Duna és Tisza hőfoka. 1897. — Az óceán és a kontinens hatása éghajlatunkra. 1901. — A nyugati és keleti levegőáramlás hazánkban. 1902. — Mi indítja meg a madárvonulást? 1911. — A kökény virágzása és az időjárás. 1914. — Jeruzsálem és környékének éghajlata. 1900. — Az eső Indiában s a Nilus vízállása. 1914. — A vándormadarak megérkezési adatainak ingadozása. 1897. — Hogyan kellene a madárvonulást kellő pontossággal tanulmányozni? 1912. — A virágzás Giessenben és Magyarországon. 1913. — Túrkeve éghajlata 1892–1911. 1914.

SURÁNYI DEZSŐ

Ez a rendkívül sűrű vers talán még pontosabb és hitelesebb igazolása Takáts Gyula fontos és jellemző kísérletének: a nyugatos vershagyományt megőrizve igyekszik megteremteni a modern ember életérzésének és a mai kor tudományos világképének, tárgyi világának összhangját. Hisz a kötet felütése voltaképp annak bizonyítása és igazolása, melyet Tóth Árpád oly megragadó erővel fejezett ki: hosszú az út lélektől lélekig. De ezt nem kicsit szecessziós, kicsit romantikus borongással mondja ki, hanem kérlelhetetlen szigorral, szinte meghatározott, mértani alakrajzzal, melynek kipontozott sorai és felsorai mintha távoli jelzések volnának, a másik szív, vagy egy másik viágrend fogható, appercipálható, de pontosan meg nem fejthető híradásai. S ez a vers — akár a kötet egésze — azt is igazolja, hol, milyen ponton haladja meg Takáts Gyula az egzisztencializmus gondolatkörét: míg Heidegger „semmi”-je létünk felszíne alatt van jelen s meghatározza egész életvitelünket, a költő gondolat-rendszerében és képeinek világában viszont a semmi alatt rejtőzik a tetten érhető, de a valóságban, legalábbis ebben a világrendben „elérhetetlen”, teljes igazság.

Ezért kulcsfontosságú szava újabb lírájának a „mögé”, a „mögött”, a valóságosan felfogható tárgyak és események háttérében rejlő, szívünkkel és idegeinkkel felfogható teljesség szimbóluma. Hatalmas parkban lépked (*Mert végül is*), a tárgyakkal és természeti jelenségeknek alig-alig kivehetők a kontúrjai, de bizonyos, hogy valahol, a tejfehér fűgöny mögött ott a teljesebb, a hitelesebb, a sejtelmünket és megérzéseinket maj-

dan igazoló másik valóság. Ennek hite és tudata avatja otthonossá Takáts Gyulának azokat a költeményeit is, melyekben voltaképp a látszat-léttel, lelke árnyaival, gondolatainak fantomjaival vívja küzdelmét. Mert megtalálhatjuk lírájában a heideggeri gondolat szó szerinti megfelelőjét — „Az aggodással, mint hangulatunk meghatározójával, elérjük a létnek azt a történetét, amelyben a semmi egyszeriben nyilvánvalóvá válik” —, de nem kétséges, hogy nála a semminek is van egy mögötte, mely éppen a semmiség, a kiszolgáltatottság tudatának átélésében válik nyilvánvalóvá. S meg tudja érezni — éreztetni — a látzólag kietlen valóság gazdagságát, ahogy évek rakódnak az évek, évszázadok és évezredek az évszázadokra és évezredek, s közben maga az ember is folyton teljesedik, szemlélete mind átfogóbb és gazdagabb (*A régi pálya*). Ami még ismeretlen marad, az majd a halálban tárul fel, ekkor lehet az ember minden titkok tudója és megismerője:

Már a nagy titok tudója vagy.

Ezért hogy egyre nősz.

Szobánkat némán tágtíva át,

fénylessz, mint a márciusi ósz...

(Loncinak)

A *semmi árnyéka* a „gyönyörű Echo!” szólításával zárul. Takáts Gyula változó világa, megválaszolatlan, de együttérzést és -gondolkodást kínáló költeményei is tovább gyűrűznek az emberi lélekben, s visszhangozzák a kérdéseket és felismeréseket, melyeket e lassan alkonyuló színekben pompázó költészet most is eleven erővel és változatlan hűséggel képvisel.

RÓNAY LÁSZLÓ

ZENE

Ferencsik János Mozart-sorozata

Meglehetősen régen fordult elő, hogy egy bérleti sorozatot hirdető plakáton megjelent a sokat mondó utólagos felirat: „Mindenképp bérletben elkel”. Am alig néhány nappal az új Ferencsik-bérlet kiragasztása után — ez történt. És esetben maga a jelenség is figyelmet érdemel. A rendkívüli érdeklődés ugyanis azt tanúsítja, hogy a közönség

ma is nyitottan fordul a klasszikus, emelkedett szépség felé. Ma is őrizzük magunkban azt az értékek iránti nyitottságot és fogékonyságot, mely a metszet-albuma fölé hajló Goethét az első képzőművészeti kritikák írására ösztönözte. Maga a vállalkozás is tiszteletet parancsol: a kitűnő karmester hat egymást követő hétfői estén Mozart nagy szimfóniáit, néhány kiemelkedő jelentőségű versenyművét és a Requiemet vezényelte. Voltaképp tehát a bécsi klasszicizmus nagy összefoglalásának bemutatására vállalkozott. Mintha azt akarta volna igazolni egyre eszköztelenebbé, már-már puritánvá váló mozdulataival, hallatlanul összefogott értelmezésével, hogy a klasszicizmusnak ma is van friss,

időszerű mondanivalója számunkra, s az az eszmény, mely egyszerre jutott betetőzéséhez Goethétől Haydnon át Mozartig, korunkban is tisztító emberi tartalmakat hordoz.

Adolphe Boschot (Mozart, 1935) finom érzékkel és találóan írta ennek érzékeltesére, hogy az ember lelkében élő „égi törekvéseket” Mozart zenéje közelíti meg leginkább. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy a zenei világ a nagy bécsi muzsikusként esetében is majdnem azt az utat járta végig, amit Bachéban: félreértették, félremagyarázták, a kedves, bájos, áttetsző, csipkés finomságú rokokó mesterének vélték, hogy aztán felismerjék benne a hevülésig fokozott emberi érzések egyik legtökéletesebb kifejezőjét. Századunk tragikus, ellentétektől szabdalt történetére is jellemző az az epizód, melyet a kor talán legnagyobb Mozart-karmestere, Bruno Walter mond el Téma variációkkal című könyvében. Salzburg közvetlenül a német határ mellett fekszik, a városkából villamosvasút vitt Berchtesgadenbe. S miközben az ünnepi játékokon újra meg újra felcsendült Mozart zenéje, mint a megbékélés és az ember ember iránt érzett szeretetének jelképe; a szomszédos hegycsoport csúcsáról esténként lángolva villant elő a horogkereszt.

Nem véletlen, hogy ezt a sorozatot a Varázsfuvola nagy sikerű felújítása után vállalta Ferencsik János. Hallhattuk, olvashattuk nyilatkozatát: Mozart operájában énekelni — kitüntetés. S az utolsó nagy szimfóniákat vezényelni — nyilván az önvizsgálat és a gondolkodás továbbmélyítésének nagyszerű alkalmá. Említettük már Ferencsik Jánossal kapcsolatban egyik kedvenc Montaigne-idézetét: „Ahogy az életem egyre rövidebb lesz, mind mélyebbé és teljesebbé kell azt tennem”. Nos, az elmélyülésnek, a lélek belső tartományai feltárásának kevés olyan adekvát kifejezése van, mint Mozart zenéje. S aligha véletlen, hogy Ferencsik János tolmácsolásában teljes fényességében és szépségében ragyogott e gazdag világ. Itt nem is a karmester és a zene találkozása volt a legfontosabb; hanem a zenei és emberi hitvallás: a humánus érintetlen tisztaságának, becsületének vállalása és felmutatása. Ezt a gesztust, s a bennünket is önvizsgálatra készítő klasszikus eszmény viszáldozását értette meg és értékelte az Erkel Színház határfőről hétfőre zsúfolásig megtöltött közönség, mely minden alkalommal hosszan ünnepelte a karmestert és a vele összeforrott Állami Hangversenyzenekart. (R. L.)

Korunk Zenéje, 1980 (II.)

„A jazz egészében véve másfajta kapcsolat a zenéhez, más fajtája a zenélésnek” (Sztravinszkij). A jazzt egy olyan etnikai csoport hozta létre, melyet döntően nem befolyásolt az európai zenei tradíció. Ezért alkotói-előadói-befogadói sztereotípiái lényeges pontokon különböznek az európai hagyomány szokásaitól. Olyan központi fontosságú kategóriák, mint például „komponálás”, „műalkotás” vagy „interpretáció” nem használhatók a jazzmuzsikával kapcsolatban.

A jazz esetében — szemben az európai zenével — általában sem a zeneszerzői tevékenység, sem a művészi produktum, sem pedig az előadás nem válik külön egymástól, ezeket az improvizáció egyesíti magában, mely egyszerre alkotási és előadási folyamat s melynek eredménye a hangzó zene. (Már ennyiből kiviláglik, hogy a jazzmuzsikát nem lehet az európai zenére érvényes esztétikai szempontok szerint adekvátan megítélni; vagyis — fel kellene vázolni a jazz saját esztétikáját.) Az improvizációra jellemző egyrészt, hogy mindig személyhez kötött alkotásmód, tehát az improvizátor az előadás pillanatában éli át a zenei folyamatot — és ez a kifejezés hitelének biztosítéka —, másrészt, hogy az improvizáció még legintellektuálisabb formájában is közösségben zajló alkotásmódot feltételez, és ugyanakkor csaknem mindig közönségnek is szól. Következésképpen a jazz szinte mit sem tud az európai zeneművészet részekre szakadásáról és az ebből eredő elidegenedett állapotról. Pernes András jazzről írott könyvének ez a konklúziója: „A jazzmuzsika... még egyszer visszaállítja a zeneművészet mind technikai, mind pedig társadalmi értelemben vett totalitását. A jazz tehát sajátos eszközeivel egy bizonyos vonatkozásban és egy bizonyos területen a zenét visszavezette az elidegenedés előtti állapotba.” S bár hozzá kell tennünk, hogy mindezt lassan húsz éve írta és azóta sok minden megváltozott a jazz világában, másik megállapítása viszont, mely szerint hazai körülményeink között „...a jazzművészet területén mutatkozik a művészetek valamennyi területe közül a legelrettentőbb visszamaradottság”, teljes mértékben igaz máig is.

Idén hangoztatott fel első ízben jazzhangverseny a Korunk Zenéje keretében. A figyelmes koncertlátogató azt tapasztalhatta, hogy e koncert publikuma nagyrészt más társadalmi rétegekből vá-

logatódott, mint a többié. A zeneszociológia komoly feladata lenne, hogy a nemzetközivé vált jazz esetében is feltárja és megmagyarázza a zenével kapcsolatos társadalmi, szociológiai és pszichológiai vonatkozásokat, ami egyébként feltételezné a jazz értékeinek belső differenciálását is.

Szakcsi Lakatos Béla együttese és Gonda János mellett bemutatkozott a Zeneakadémián Szabados György triója is. Szabados György a free jazz egyetlen következetes képviselője Magyarországon. (A free jazz a jazztörténet, viszonylag új, rendkívül figyelemreméltó szakasza, mely az ötvenes évek végén született. E stíluskorszak ismertetése zenei könyvkiadásunk nagy adóssága, nem is beszélve a lemezipiacról.) Véleményünk szerint Szabados György a free jazz amerikai és európai alkotói között is jelentős helyet foglal el. Sajnálatos dolog, hogy lemezdokumentáció híján (idáig mindössze egy önálló lemeze jelent meg) a külföld szinte nem is ismerheti tevékenységét, bár a free jazz kategóriában, 1972-ben fesztivált nyert quintettjével Spanyolországban. A hallgató a mostani hangversenyen is megfigyelhette zenéjének sokfelé ágazó vonatkozásait, melyet érdemes volna részletesen analizálni. Különösen érdekes volt a harmadik improvizáció kezdetének születését vagy a kidolgozás kulminációját végigkísérni. Ha az ilyen hangzasképeket „hangszerelve”, vagy éppen szimfonikus zenekarra átvittetve képzeljük el, nyilvánvalóvá válik, hogy az avantgarde jazz és a kortárs zene némely ága igen hasonló eredményeket mutat fel, bizonyos pontokon pedig találkozik.

*

Akik a Magyar Zeneszerzők Szövetsége Fiatal Zeneszerzők Csoportja koncertjein évek óta bemutatkoznak, jó értelemben véve konzervatívnak mondhatók. Ők a zeneszerzést a hagyományokhoz igazodó, komoly, építő szándékú mun-

kának tekintik. A „fő vonulatot”, az európai zenetörténet felhalmozódott értékeit próbálják folytatni. Úgy is mondhatnánk, ők az új zenét kereső fiatalok „hivatalos” iskolája. Akkor viszont biztosítani kellene a Szövetség fiataljainak, hogy például nagyzenekarral is kísérletezhessenek, mert az állandóan visszatérő kamarazene-méret, a szűk zenélési lehetőségek előbb-utóbb bátoratlanságot eredményezhetnek. Idén hallhattuk első ízben a Zeneakadémián a Miskolci Új Zenei Műhely Együttesét. Elsősorban a rendkívül egyszerűen és pontosan vezénylő Selmeczi György érdeme, hogy — úgy érezzük — objektív képet nyerhettünk az általuk bemutatott három darabról. Közülük kiemelnénk Orbán György Őt Kánon József Attila verseire című művének értékeit: első és negyedik tétele kiváltképpen tömör fogalmazású, a weberni zenével tart szoros kapcsolatot, míg az utolsó, az ötödik tétel egy lágyabb, oldottabb és oldóbb hangvételű muzsika, stíluseszménye inkább a Debussy—Lutoslawski vonal folytatása. Hogy e két, jellegében más kifejezés mód hogyan békül össze, hová vezet majd Orbán György későbbi műveiben, azt a jövő dönti el. Darabjában a kifejezés ereje (mint a különösen szuggesztív Szerelmes kiszólás hangja) egyértelműen megragadott.

A hangversenysorozat mélypontjának a KISZ Központi Művészegyüttes Új Zenei Stúdiója hangversenyét tartjuk. Nem kívánunk részleteiben foglalkozni a koncert programjával, de egy jellemző példa talán megvilágítja e koncert szellemi jellegét. Jeney Zoltán KATO NK 300 1979. július 22. 10:30 Budapest Lipót utca című „szerzeménye”, ha jól értettük, egy daru által kiadott két különböző hangmagasságot váltogató hangzó jelenség pusztá adaptációja egy másik (éppenséggel ugyancsak hangzó) közege. Zeneművészet? Amint fentebb láthattuk, vannak vonzóbb útjai is korunk zenéjének.

VÁCZI TAMÁS

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kérjük kedves munkatársainkat, hogy lapunknak szánt kézírataikat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (kettős sorközzel, megfelelő margóval) küldjék be, mert ezzel egyrészt megkönnyítik a nyomdai korrektúra munkáját, másrészt megkímélik a szerkesztőséget a kéziratmásolás többlet-költségeitől. — Kéziratokat és illusztrációkat, amelyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen meg nem beszéltünk, nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

SZÍNHÁZ

Az Emigránsok Budapesten és Krakóban

Ha egy ködös vagy éppen verőfényes reggelen az emberiség arra ébredne, hogy elfelejtette a „politikai emigráció” és a gazdasági indítékú „kitántorgás” fogalmát, este pedig elmenne nehezen szerzett jegyével a színházba és megnézné Mrożek drámáját, az új helyzet ellenére műsoron felejtett *Emigránsok*-at, csodálattal állapítaná meg: a történelmi valóság gyökeres megváltozása semmivel sem tette szegényebbé az előadást. Azért nem, mert a közvetlen társadalmi vonatkozás csak egyetlen, méghozzá a leginkább felszíni, jelentésrétege a műnek. Ennek a jelentésrétegnek azonban, ama ködös (vagy verőfényes) reggelig olyan erős marad a kisugárzása, hogy a mélyebb tartalmakról szinte mindenkor elfogja vonni a közép-kelet-európai néző figyelmét.

Egy idegen országban, valamely polgári bérház pincelakásában él összezártan AA, az értelmiségi emigráns és XX, a „kitántorgott” munkás. A hétköznapokon XX dolgozik, hogy akkora vagyont gyűjtsön, amekkorával megalapozhatja otthoni boldogulását; AA gondolkodik, mert foglalkozása szerint gondolkodó. A kétféle sors találkozásának, összeütközésének dramaturgiai alkalmát a szokásos életritmusból kikököntözött ünnep, az új év előtti számvetésre készített szilveszteri óra. Ám a drámai számvetés nem az esztendő krónikáját rögzítő eseményleltár, hanem két, mindenben ellenkező személyiség kapcsolatának — összeütközéseinek és egymásrautaltságának — megjelenítése.

A cselekmény színhelye a köznapi valóság síkján csak rideg otthon a szerény egzisztenciájú bevándorlók számára, de van ennek az átmeneti hajléknak egy mélyebb, misztikusabb jelentése is, amely a világirodalom nagy élettérszimbólumai — Kafka bírósági épülete, Sartre tárgyalóterme, Dosztojevszkij odúja, Becket szemetes hordói, Plátón barlangja — közé emeli a pincelakást. Ez a jelentés az ember számára szabott tér szükségessége és elhagyhatatlansága; a kapcsolatteremtés igénye és a létrejött viszonyok terhe; a falakon belüli otthonlét és a falakon kívüli idegenség

élménykettősségeinek sorozatából tevődik össze. Leginkább mégis a bibliai cethal-mítoszt idézi Mrożek életér-víziója: „Néha úgy érzem, hogy a hasukban lakunk — mondja AA. — Mint a mikrobák. Nézd ezeket a csöveket, nem emlékeztetnek a belekre? Nem éppen olyanok, mint a belek? (...) Úgy élünk itt, mint két baktérium egy organizmus belsejében. Két idegen test. Élősdiek, vagy annál is rosszabbak. Lehet, hogy két kórokozó baktérium vagyunk. A bomlás okozói az egészséges szervezetben.”

A barlang-gyomor: cella. Lakói az emberi idő, a közösségbe kényszerített-ség, és önnön lényük foglyai. Az eredeti bekerítetttség e három tényező közül az utóbbiból fakad, mert a hősök mindegyikénél saját céljaik — saját életprogramjuk — rabjai. Ebben a vonatkozásban az *Emigránsok* a *hiány drámája*. Mindkettőjük „kivándorlását”, idegen és ideiglenesnek tetsző közegben való vegetálását valamilyen létszükséglet kielégítetlensége motiválja. XX-et az anyagi érvényesülés akadályainak tapasztalása, AA-t a szellemi szabadság hiánya teszi elégedetlenné sorsával. XX, az otthonától távol, hidraulikus fűrópajzsával a többszörösét teljesíti egy bennszülött állampolgár normájának, többszörösen keres, fogyasztása azonban a létminimumot biztosító szintet is alig éri el: vagyont gyűjt a „hazatéréshez”. A haza az ő számára finansziális fogalom: az anyagi javak megszerzésének szabadságát, a termelő munkában hozott áldozat elismerését kívánja szülőföldje társadalmától. Élete teljességének a gazdagságot és az egzisztenciális fölénytudatot álmodja. Ám célja elérhetetlen. „— Már elmagyaráztam. Azért, mert rab vagy — szembesíti helyzetével AA. — Ott az állam rabja, itt a saját kapzsiságodé. De így vagy úgy, mindig rab vagy, és nincs számodra szabadulás. A szabadság az, hogy az ember maga rendelkezik önmagával. De veled mindig valaki vagy valami más fog rendelkezni. Ha nem az emberek, akkor a tárgyak. (...) Nem szünhetsz meg, rabnak lenni, (...) mert nem változtathatod meg a természetedet, mert akkor valaki mássá kellene lenned, és ez lehetetlen. Lehetetlen, mint ahogy nem szünhetsz meg fukar lenni, ahogy nem tépheted ki magadból a hazautazás ábrándját, ahogy nem mehetsz haza...”

AA emigrációjának oka a szellemi szabadság hiánya. A hazatéréssel kapcsolatban nincsenek illúziói, de van tu-

dományos életcélja: meg szeretné írni a *rab ember* természetrajzát. Fölismeri, hogy kutatása módszerül nem választhatja az önmegfigyelést, mert szökése következtében megszűnt rabi szubsztanciája. Ezért XX-ben igyekszik újraélni korábbi önmagát. A drámai folyamatot AA visszalényegülési törekvése alkotja egyfelől, a *rab ember* tűrőképességének próbája másfelől. AA kísérleteket végez XX-en, igyekszik lerombolni illúzióit, de ő ellenáll: álmai védelme érdekében képes volna följelentésre, gyújtogatásra, gyilkosságra. A végső érvvel szemben azonban úgy érzi, bizonyítania kell szabadságát: megsemmisíti a vagyonát. A végkifejlet mindkét személyiség pusztulása felé vezet. XX összetépett bankjegyekkel a kezében, reményeitől, vágyaitól és álmaitól megfosztottan öngyilkosságra gondol, miközben AA a hajdani önmagával létrejövő azonosulás pillanatában rádöbben: nemcsak kísérleti alanya, de ő sem szakadhatott ki a számára eredetileg szabott lélettérből, kívándorlása látszólagos volt. A lázadás után a nullpontról ugyanazon az úton indulhatnak el, amelyen eddig jártak. XX az anyagi javak, AA a szellemi szabadsága foglya marad — erre predestinálja őket értéktudatuk. Így a hiány drámája a kulcsjelenetben a sorssal szembeni tehetetlenség drámájává válik.

AA-nak a megvilágosodás percében nemcsak helyzete megváltoztathatatlan-ságát kell tudomásul vennie, hanem agresszív értelmiségi magatartása, tudományos életprogramja tarthatatlanságát is. XX-szel való kapcsolata során ráeszmél, hogy közöttük a megértésnek fogalmi akadályai vannak. A képletes formulák XX mindent a gyakorlat nyelvére fordító agymechanizmusába kerülnek, s az elme fikciójátékai az animális szellemiség szintjétől csak kevésbé eltávolodott ember számára tragikus következményekhez vezetnek. Ezt az embert semmilyen — akár a legobjektívabb — metafizikai igazság érvényesítése érdekében sem szabad megfosztani helytelennek ítélt, transzcendentális meggyőződésétől, ameddig az másikkal nem helyettesíthető. Ezért az utolsó jelenetben AA — immár a belátás bölcsességével — visszaadja XX-nek minden illúzióját: hinnie engedi, hogy az emigráció ideiglenesség, a teljesség pítvara, amelyből vezet út a megálmodott boldogság felé.

Az *Emigránsok* hibátlan dramaturgiájú, motivikusan pontosan kidolgozott, nehezen megbontható vagy átalakítható irodalmi szöveg, s egyszersmind töké-

letesen kidolgozott partitúra. A dialógusok és az instrukciók egysége, rögzítettsége, összeépítettsége miatt a színpadra állításnak szinte egyetlen lehetősége van: a hűséges tolmácsolás. Így történhetett meg, hogy Székely Gábor, a Nemzeti Színház játékszíni produkciójának rendezője és Andrzej Wajda, a krakkói Stary Teatr által felkért vendégrendező csaknem teljesen azonos előadást hozott létre. Mindössze két tényezőben észlelhető árnyalatnyi különbség: a nézőpontban, illetve a stilizáltság fokában.

Wajda és Székely közönsége más-más távlatból szemlélheti a darabot. Wajda már a Pesti Színház (a vendégjáték színhelye) bejárata előtti plakátokon is mozielőadást hirdet, s a teremben a nézőtér és a színpad között csakugyan áttetsző mozivászon feszül, amögött játszódik a cselekmény. Ez a fikció az élményszerítési eszköze. A nézőnek nem kell feltétlenül azonosulnia az egymással és önnön tehetetlenségükkel összezárt hősökkel, hanem képzelheti magát a pincelakás fölötti emeletek lakójának is, aki most éppen egy jó mozit lát, ketrecben tartott, egzotikus lényekről. Székely közelítése kegyetlenebb, nem enged kibúvót az azonosulás alól.

A nézőpont különbsége lényegében meghatározza a stilizálás mértékének lehetséges különbségét is. Wajda mozi-fikciója révén nagyobb hangsúlyt kap az *idegen* közeg, tehát az emigráns lét tartalmának aktuális nemzeti vonatkozása. A krakkói előadásban Jerzy Stuhr és Jerzy Binczycky igazi lengyel értelmiségit, igazi lengyel munkást alakít egy igazi nyugati nagyváros pincelakásának díszletei között. A Nemzeti Színház két művészenek játékában több a stilizáltság. Garas Dezső nem annyira patrióta értelmiségi, mint amennyire cinikusan kísérletező filozof, Avar István nem szakma és nyelvtudás nélkül külföldön vergődő magyar, hanem egy bármely vidéken föllelhető primitív szellemiség képviselője. A budapesti megjelenítés tehát mélyebben irányul az általános emberi lényegre, s kevésbé a cím elsődleges jelentésére. Ezek az árnyalatnyi arányeltérések azonban egyik előadás értékét sem befolyásolják.

BALOGH TIBOR

TUDOMÁNY

Szer monostorától Ópusztaszerig

1848-as szabadságharcunk bukásának dermesztő csendjét először költőink és íróink törték meg, de csakhamar követte ezt tudományos irodalmunk művelőinek jelentkezése is. Kerek 120 esztendeje annak, hogy Hornyik János, Kecskemét város szorgos levéltárosa összegyűjtötte, majd könyvalakban közzétette a Tisza melléki Szer monostorának történetét. Ő természetesen csak az okleveles anyagot használhatta, de 1882-ben már ásatás kezdődött a területen, melyet Rómer Flóris, a magyar régészet megalapítója vezetett. Az ásatás eredményeit kis könyvben ismertették, megkísérelve pénzalapot teremteni az egykori romok rekonstrukciójára. Sajnos, mindössze annyit értek el, hogy az eddig föld alatt rejtőző maradványokat tovább pusztították, sőt úgyszólván teljesen elhordták a környező lakók. A Trogmayer Ottó vezette nagyarányú feltárás azonban, mindezek ellenére, komoly eredményeket hozott és lehetővé tette a szeri monostor építéstörténetének hiteles felderítését. Erről számol be a tavaly, a Magvető Kiadó gondozásában megjelent kis kötete.*

Nincs itt terünk s nem is lehet célunk, hogy a nyolc építési periódust aprólékosan nyomon kövessük. Összességében három különböző típusú templom — egyhajós, szentgallen-i típusú és háromhajós bazilika — többszöri átépítését sikerült megfigyelni. Az egyes templomok korának megállapításához kevés biztos támponttal rendelkezünk ugyan, de a közvetett bizonyítékok — elsősorban a mintegy 1000 sírban talált ré-

gészeti leletek — alapján aligha kétséges, hogy a legelső templom legalábbis a XI. században épülhetett.

Az egyik csontváz bokájánál hüvelykujnyi vastagságú, bot végére szorítható vaskarika és az ebbe illő, lefelé hegyesedő nyúlvány feküdt, vállánál pedig hengeres elefántcsont-faragványt találtak, amelynek egyik oldalán kerek mélyedés: fölülről, vasszeggel erősítették meg a hosszú botot, amely vállmagasságig ért. Európa-szerte igen ritka lelettel állunk szemben: a mankószerű, úgynevezett Tau-alakú pásztorbottal. A lelet a templom építéstörténetének, de egyúttal a Dél-Alföld X. századi történetének is fontos kulcsát adhatja. A Tau-pásztorbotok száma oly kevés, hogy elenyészőnek mondható a ránk maradt kampós végű pásztorbotokéval szemben. A pásztorbot 633-ban jelenik meg először a toledói zsinaton, de szinte ezzel egyidőben említik Galliából is. Liturgiai jelentősége a XI. századtól van, talán az invazitúraharc során alakult ki kampós végű változatban. A keleti egyházak napjainkig használják a Tau-botot. Maga a Tau-jegy a kereszt egyik legrégibb változata. Nyugat-Európából három díszítetlen példányt ismerünk, melyek X—XI. századiak. A szeri pásztorbot tulajdonosa feltehetően egy Közép-Európából ide vándorolt apát, aki a XI. században érkezett a monostorba, magával hozva méltóságjelvényét. Bizonnyára az ő irányítása alatt építették fel a szentgallen-i típusú templomot. Ez az időszak megfelelne a pogánylázadások utáni konszolidáció korának, s eszerint a monostor felvirágzása Szent László nyugat-európai bencés kapcsolataival magyarázható.

A könyv második felében Zombori István követi nyomon — levéltári kutatásokra támaszkodva — a település török hódoltság utáni életét.

KÓHEGYI MIHÁLY

* Trogmayer Ottó—Zombori István: Szer monostorától Ópusztaszerig (Magvető, Gyorsuló idő sorozat, 1980).

KÉPZŐMŰVÉSZET

Egy kiállítás története

(*Fiatal grafikusok*) „A Szentendre felé vezető műút sávjainak és a HEV sínpárainak hosszára nyúlt artériái és vénái egy harmincezer lakosú új városrészt kapcsolnak Budapesthez.” Ez a békásmegyeri — népszerűen „békási” — lakótelep, mely eredetileg mezőgazdasági művelés alatt álló, vagy „gazdátlan”, illetve a régi falu egy részének elbontásával nyert területekre épült. Látszólag tehát egy hagyományokban szűkölködő, minden különösebb történeti tradíció nélküli, folytonosan növekedő panelvárosról van szó. Talán nem túlzás azt állítani, hogy a köztudatban megközelítően ekképpen él, s hasonló lehet az újdonsült békásmegyeri lakók elképzelése is otthonukról.

Amikor először merült fel egy Békásmegyeren megrendezendő képzőművészeti kiállítás — tudomásunk szerint az első ilyen jellegű próbálkozás — gondolata és minden feltétel adottnak látszott, természetesen és egyben logikusnak tetszett, hogy a rendezők mindenekelőtt pár fiatal, köz- és elismerten tehetséges művésznek ajánlják fel a lehetőséget — közösen vállalva a „tabula rasa” előnyeit és kockázatait. Néhány hivataloskodást nélkülöző közvetlenségű, ám udvariás hangú levelet küldtek szét, illetve közvetett személyes ismeretségek révén kísérleteztek.

B. és Z. kiváló fiatal grafikusok nem méltatták válasza levelüket. K. kiváló fiatal iparművész sürgős megrendeléseket elégít ki. A. kiváló fiatal grafikus — üzenete szerint — „már csak nívós helyeken” állít ki. Ám felesleges irodalmiassá duzzasztani példáink sorát, így is látható: a rendezők kudarcot vallottak.

Ekkor — valószínűleg a helyzet „kényszere” folytán — szinte „tudatalatti” eltemetettségből, spontán bukkant elő annak az egykori művészársaságnak az emléke, amely Békásmegyeren az ötvenes évek elején főleg Kassák Lajos és Gadányi Jenő köré csoportosult. Következésképp Békásmegyer sincs minden művészeti tradíció híján; a feladat pedig annak kinyomozása, hogy kik voltak e társaság többé-kevésbé állandó tagjai. Mindenesetre stabilnak tűnt a meglevő két név.

(*Első olvasmányok, támpontok*) „Öt hónappal ezelőtt költöztünk be Békásmegyerről. Nyolc évig éltünk a két Kevély-hegy lábánál, távol a pesti zajoktól és tülekedésektől — írja Kassák 1955-ös naplójában. — A házat a háború utáni első boldog lázakban nemzeti ajándékként kaptam »nagyjelentőségű munkáért« a kormánytól.” (...) „Megóvtuk magunkat a pénzek és pozíciók kísértésétől. Ezt annál is inkább megtehettük, mert helyben akadt egy nagyszerű barátunk, Gadányi Jenő kitűnő festő, éppen olyan gyalázatos formalista, mint én és éppen olyan megtörhetetlen karakter, mint én. Figyeltük a környező életet és dolgoztunk, sokat dolgoztunk...” Kassákék és Gadányiék tehát már 1946-ban kiköltöztek ide a városból; ugyanakkor a „belső emigráció” éveit csak a negyvenes évek végétől számíthatjuk: „Hogy ne kelljen meghasonlanom a külvilággal, nyugtalan energiáimnak ismét a festészet adott kiélhetési lehetőséget. Mintegy elhagyatottan Békásmegyerén éltem, fájdalmakkal a bensőmben, körülöttem a megújuló és elhaló, majd ismét megújuló természettel” (Kassák Lajos: Önarckép — háttérrel). „Kassák teljes visszavonultságban, elég kedvetlenül élt, galambokat tenyésztett, anyagilag is szűkösen volt, matematika-tanárnő felesége jövedelméből élték” (Dévényi Iván visszaemlékezése).

Kevesebbet tudunk a kiköltözés és a sokszor taglalt hallgatás éveit közötti időszakról, a békási körülményekről. Elenyésző a dokumentum, a visszaemlékezés ezekre az időkre, pedig manapság már harmincöt esztendő is művészettörténeti „távlát”-nak számít; egyrészt a felgyorsult ütemű társadalmi és művészeti mozgások, másrészt a sűrűn születő, személyes, memoár-jellegű írások perspektívaimitizáló hatása következtében. Békásmegyer esetében mégiscsak elszórt emlékszilánkokra találunk, bizonytalan és meglehetősen pontatlan fogódzókra. A legcélszerűbbnek — s egyben a legérdekesebbnek is — a tényleges „szemtanúk” felkeresése látszott, egykori elméneik és emlékezetük személyességére bízva magunkat. A rövid, előzetes telefonbeszélgetések nem várt sikert eredményeztek. Minden felhívott újabb és újabb nevekkal tudta bővíteni Békásmegyer művészeinek névsorát. Így érlelődött végleges elhatározásom a gondolat: a kiállítás Békásmegyer művészeinek — az egykori s mai ott élőknek — első, kései, nosztalgikus kollektív bemutatkozása lesz. A névsor mindenesetre — még

így, feltehetőleg tovább bővíthetően is — a reveláció erejével hat: Bán Béla, Bene Géza, Borberek-Kovács Zoltán, Deli B. Rózsi, Domanovszky Endre, Gadányi Jenő, Gyarmathy Tihamér, Hincz Gyula, Kassák Lajos, Kerényi Jenő, Kontraszty László, Marosán Gyula, Marosán Lajos, Schalk László, Szandai Sándor, Szervátiusz Jenő és Tibor, Takács Erzsébet, Vedres Márk.

(*Szék kukoricával*) Az ajtón névtábla helyett apró, elsárgult cédula — Gadányi Jenő aláírása, s aki ezen a délelőttön ajtót nyit: a festő özvegye. A szobákat erős fény árasztja el: az óriási háztömb legfelső emeletének saroklakása ez, meglehetősen magasan fekszik és nagy ablakai inkább az égre, mint a városra néznek. Képeket válogatunk Gadányinival. Udvariasan bár, de kötöm magam az elképzelt békásmegyeri olajképekhez, noha meggyőződöm róla, hogy a helyiséget uraló, előttünk terpeszkedő hatalmas komód szinte mozdíthatatlanul néhez fiókjai tele vannak különféle technikájú, jobbnál jobb grafikai munkákkal. Elkelné most egy marokkó-játékos ügyessége, amikor a zsúfolt képtároló állványból a különféle méretű olajképeket kezdem kiemelgetni — a gyomromban kis izgalommal az ingatag építmény sorsát illetően. Vendéglátóm igen türelmes, pedig alkalmi tárlatot rögtönzők az állványban található vásznakból, de azért, persze, némi aggodalommal járkál a hátam mögött. Megtudom, hogy ez az életműnek csak kisebb hányada; Gadányiné ugyanis az esztergomi Balassa Bálint Múzeumnak ajándékozta a képek javát s ígérete van egy emlékház jelle-gű, állandó Gadányi-kiállítás létrehozására a városban. Mindez a kiváló Rácz Aladár-portré kapcsán kerül szóba, melyet ugyan most még kedvemre támaszthatok egy széknek a jobb megvilágítás kedvéért, de amely már a leendő Rácz Aladár-gyűjtemény részét képezi — szintén ajándékként. És ide állítom mellé az általam valaha is látott Bartók-portrék közül az egyik legkifejezőbbet: Gadányi Jenőét. Van ezen a vásznon egyféle lehetetlen könnyű átszellemültség, amely csak az egész képből sugárzó békesség és nyugalom által juthat kifejezésre és amely felzaklatott energiák nélkül is valami nagyon lényegre érintőt tud elmondani Bartókról. Ostoba beidegződéssel palástolni próbálom lelkesedésemet — szerencsére nem megy, s egyben jóleső, ahogy felszabadulni érzem torz „civilizációs” gátlásaimat.

A békásmegyeri alkotások közül a kiállításra először két kisméretű olajképet választunk ki. Ezekben együtt van a Gadányira oly jellemző líraiság és konstruktív szerkezet- és kompozíció-építés. Harmadiknak egy különös perspektívájú csendéletet veszünk elő, címe: „Szék kukoricával”. — Ez annak idején Kassáknak nagyon tetszett — emlékezik Gadányiné, és önkéntelenül egyszerre nézünk a falon fejkünk felett függő kis Kassák-képre. Ez is békásmegyeri kép, ez is csendélet, s az „övháttalan magány” (Bálint Endre) emlékezte sűrűsödik most egyszerre az általuk együtt eltöltött hosszú békásmegyeri évek nosztalgiaja burkál. Gadányi Jenő utolsó fényképén komoly arccal néz felénk egy furcsa kagylófogtömből, egy tárlat látogatóinak kabát-láb-cipő gyűrűjéből. Eszembe jut Kassák verse: „Jó nekünk együtt / Jobb, mint halaknak a parton / Jobb, mint madaraknak a csapdában”.

(*Képriportok*) Az első Deli Rózsi-képet Szandai Sándornénál láttam, a másikat Kassák Lajosné otthonában. Érdekes, zaklatott színviláguk és kompozíciójuk egy zsákutcába került és tragikus véget ért élet alkotói erőkkkel megáldott napjait idézik emlékezetünkbe. A huszadik század derekán, egy emberektől túlsúfolt nagyvárosban reménytelenül, egyedül éhen pusztulni — karkai abszurdítású, de csehovi realitású hétköznapi tragédia. Ez jár az eszemben, mikor Kassáknénál gyűjteményének békásmegyeri vonatkozású részét nézhetem meg. Egyetértünk abban, hogy a huszadik századi magyar művészet történetének eddig feltáratlan, unikum-jellegű epizódja ez az egy-két esztendő, amikor a háború után valóságos „művészkolónia” élt Békásmegyeren. Persze ez az epizód más-más hosszúságú és jelentőségű volt az egyes művészek életművében. Példának okáért Kassákot egy teljes alkotói periódusa kapcsolja ehhez a faluhoz, környezet-höz. Tus-, szén-, színes ceruza- és krétarajzok, akvarellek és olajképek is — s a java mind megannyi primer, inkább a gesztus spontán erejétől, mint az eltanult-kifinomult mesterségbeli tudástól hiteles munka. Gyakorta gyermekien naiv — ahogy Bálint Endre írta 1957-ben: „Nincsenek bevált fogásai amikor kiemel magából egy figurát, mint ahogy a horgász sem tudja, hogy mit fog kihúzni, de a zsinór húzása elárlója, milyen küzdelmei lesznek.” Mindenesetre a köztudatban absztrakt-geometrikus festményeivel, képarchitektúráival élő képzőművész Kassák ezen a kiállításon —

tiszteletben tartva a dokumentum hitelességét — csakis e kevésbé ismert békásmegyeri arcát mutatja majd.

Azt a fényképet, amelyiken a Kassák házaspár egy természetközeli képest félelmetes méretű vonófűrésszel dolgozik, már Szandai Sándorné mutatta meg, aki annak idején szerencsére megőrizte egy albumban néhány újságcikket, képriportot ezekből az évekből. „Vasárnapi faluzás Békásmegyeren”; „Amikor egy álom valóra válik” — ma már kissé disszonáns ezeknek az írásoknak kedélyeskedésbe bújított fenntartás nélkülsége, filmhíradó-elragadtatottsága: „A festői szépségű dombkaréj alján megbúvó Békásmegyeren hónapok óta tökéletesen boldog emberek élnek: festők, szobrászok, írók, színészek, akik a kitelepült svábok kertjeiben rousseau-i örömben bújnak meg a természet ölen.”

Szandainé Vedresékre emlékezik, „Maxi bácsira” és „Maxi nénire”, és a békási hegyoldalon Hinczéknel eltöltött hosszú, „cigarettafényes” esti beszélgetésekre. Mostani otthona falain és sarkaiban Szandai utolsó alkotói periódusának eredményei, párizsi tartózkodása után született nonfiguratív fémbomborításai és egyéb plasztikái. De akkoriban Békásmegyeren még más problémák foglalkoztatták Szandai Sándort, s ha a hivatalos izlésirányítók tetszését nem is nyerte meg a groteszk bájú, eseten harmonikázó nadrágos, vakolókanalát ágaszkodva magasba emelő „Munkás” — hiszen arcán elszántság helyett fanyar mosoly látszik s inge alatt sehol egy acélosan feszülő izomnyaláb —, most örömmel állapodunk meg kiállításában.

Végül is a dolgok valahol összeérnek, mert kapcsolatok, megfelelések várnak szilárd kötésben egy ügyes, de kíméletes kézre. És valóban: milyen könnyedén simítja végig most vakolókanalával ez a kis alak az egykori események téglasorát.

(Katalógusszöveg) „E kiállítás — (helye a békásmegyeri Kelta utcai általános iskola aulája volt) — életrehívását nehéz volna megindokolni bármiféle divatos esztétikai-művészeti elméleti okoskodással. Nem is áll szándékunkban utólag, mesterségesen »konceptiózussá« stilizálni a most bemutatott anyagot. Persze, mégis van valamiféle közös vezérelv, amelynek segítségével a kiállításon szereplő összes alkotás minden különösebb művészettörténeti »beavatottság« nélkül is elrendezhető. S ez nem egyéb, mint Békásmegyer — a település maga. A ki-

állító művészek ugyanis mindahányan itt éltek és dolgoztak hosszabb-rövidebb időn át — s akad közöttük olyan is, aki ez idő szerint is Békásmegyert mondhatja otthonának.

Nem sokkal a felszabadulás után — 1946-ban — állami kezdeményezés folytán jutott házhoz a két Kevély-hegyre kapaszkodó faluban számos kiváló képzőművész és az írók közül például Veres Péter és Darvas József. A művészek egy részének sok évig állandó lakhelye lett Békásmegyer, mint Kassák Lajosnak és Gadányi Jenőnek, mások a tavaszi jó idő beálltával költöztek ki ide a városból. (...) A Kőbányai úton és a Fő utcán egymás mellett sorakozó házakban közvetlen szomszédságban éltek a »mezitláb-as Nagybanya« (korabeli újságcikk kifejezése) lakói. Kiállításunk nem titkolt nosztalgiával idézi fel ezeket a kezdeti időket, amikor a legkülönbözőbb stílusú és formaeszményt képviselő művészek élete és műveik szinte egymás szeme láttára alakultak. (...) A művészi értékteremtés sokféle és egyaránt lehetséges útjai kívánták a hasznos, spontán vitákat; s hogy ekkor még egyik álláspont sem törekedhetett kizárólagosságra, ezt bizonyítja kiállításunk is: a művek — az egyes életművek békásmegyeri mozaikjai — sokarcúsága és öntörvényűsége.

Am nem kívánjuk túlságosan idillikussá szelídíteni az egykori művészkolónia világát. Túlzás lenne ugyanis »egy kenyéren élő« társaságként elképzelnünk a falu összes festő-szobrász-író-színész lakóját. S az is az igazsághoz tartozik, hogy a személyi kultusz éveiben a »kegyvesztettek« számára Békásmegyer a »rousseau-i édenből« sokkal inkább tartózkodásuk kényszerű színterévé vált.

Tény továbbá: a művésztelep ma már a múlté, a művészettörténeté, hiszen lakóinak többsége fokozatosan visszaköltözött a városba, és akadtak mások, akik külföldre mentek. De ha körülnézünk a mai Békásmegyeren, a harmincezer lakosú, városnagyságú — és egyre terjeszkedő lakótelepen, érthetővé válik kiállításunk célkitűzése: felkutatni a hagyomány nélkülinek látszó városrész valójában gazdag művészeti tradícióit s élő, mai értékeivel együtt megismertetni az érdeklődő közönséggel, mindenekelőtt Békásmegyer lakóival. Eddigi munkánk eredménye ez a — természetesen teljességre nem törekvő — bemutató, melyet feltehetőleg egy másik követ majd...”

ANDRÁSI GÁBOR

Revue mensuelle — Rédacteur en chef — Chefredakteur: BÉLA HEGYI
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an — Abonnement für das Jahr: 16,50 US dollar

R É S U M É

Quelques écrits de notre numéro s'occupent de deux excellentes personnalités et de leurs temps où ils jouèrent un rôle important dans le domaine de l'histoire, la littérature et l'histoire de l'Église hongroise. Nous savons bien, qu'on appréciera même de nos jours l'évêque contre-réformateur Péter PÁZMÁNY (1570—1637) et le prince calviniste de Transylvanie Gábor BETHLEN (1580—1629) comme deux représentants opposés de notre histoire, qui préfigurèrent une controverse réalisée par exemple sur le tard entre Széchenyi et Kossuth, au 19ème siècle. Mais nous savons en même temps, que le point de départ de leurs critiques semble de même significatif dans le résultat du bilan fit sur leur rôle spirituel et politique certainement opposé — c'est pour cette raison que leurs erreurs tout comme leurs mérites se montrent clairs devant nous. Naturellement, le *Vigilia* ne prétend pas établir une comparaison forcée entre les deux personnages, ni les faire réconcilier par une identité voulue; ils incarnèrent des alternatives incontestablement opposées, mais ils vécurent dans le même temps, entourés des mêmes problèmes, controverses, questions de survivance nationale. Le rangeant de deux côtes différents, Pázmány et Bethlen aussi, représentèrent des valeurs et des indications remarquables et émises pour toujours au peuple hongrois.

Ferenc SINKÓ: Le Pázmány, du sermon — Béla BÜKY: Dans quelle traduction hongroise Péter Pázmány se servit-il de la Bible? István MÉSZÁROS: L'affaires écolières dans le temps de Bethlen — József BARCZA: Bethlen et la tolérance.

Balduin PÉNZEZ, fondateur et premier rédacteur en chef de l'hebdomadaire *Új Ember* est décédé à la suite d'une longue maladie à l'âge de soixantedix ans. Il a été enterré le 21 novembre de l'année passée à Pannonhalma. L'entretien postume que nous publions maintenant, s'est réalisé à la demande de *Vigilia* il y a quelques années, voué par Balduin Pénez lui-même au rendement de compte de toute sa vie. — Dans notre série récemment inaugurée „Glanes”, le lecteur pourra lire quelques extraits des impressions de voyage de Pannonhalma (1831) de Ferenc Kazinczy. — Un chapitre („L'expiation”) du recueil à prochainement paraître sous le titre „Du coeur ouvert” de Imre MÓCSY. — Nous félicitons Gyula TAKÁTS, le poète septuagénaire, un des plus anciens collaborateurs de notre revue et nous analysons son dernier livre intitulé „L'ombre du néant”. — Dans la rubrique „Faits et perspectives” Kázmér NAGY présente la revue anglaise „Spectator”. — Nous commençons à publier le scénario du „Panthère et le Chevreau” (issu d'un roman du même titre de György RÓNAY) transcrit par le cinéaste réalisateur György RÉVÉSZ et le rédacteur en chef de *Vigilia*, Béla HEGYI.

Dans notre numéro, les belles-lettres sont représentées par des poèmes de Gyula TAKÁTS, János BÁRDOSI NÉMETH, Péter VASADI et le récit de Ferenc TÓTH. — Dezső SURÁNYI évoque l'oeuvre du prêtre-savant renommé Kabos HEGYFÖKY, le grand météorologue.

I N H A L T

Einige Beiträge unserer Nummer befassen sich mit zwei hervorragenden Persönlichkeiten der ungarischen Geschichte, Literatur und Kirchengeschichte im XVII-ten Jahrhundert. Kardinal Péter PÁZMÁNY und der Landesfürst von Siebenbürgen, Gábor BETHLEN, als Repräsentanten der Gegenreformation, bzw. der Reformation werden im allgemeinen ebenso als Gegenpole erwähnt wie später im XIX-ten Jahrhundert István Széchenyi und Lajos Kossuth. Und obwohl diese zwei bedeutenden Figuren der ungarischen Geschichte in vieler Hinsicht gegen-

sätzliche Positionen einnahmen, bewertet wurden sie immer demnach, wer und aus welchem Interesse ausgehend ihre Tätigkeit erwog. Wir wollen selbstverständlich keine von weitem hergeholte Parallele zwischen den beiden ziehen und keine forcierte Versöhnung herbeiführen: de facto standen sie als Gegner einander gegenüber. Andererseits verband ihren Geist das Zeitalter mit allen seinen Problemen, Glaubenskämpfen, nationalen Existenzfragen und wenn sie auch auf gegensätzlicher Seite standen, repräsentierten und vermittelten beide grosse Werte für das ganze Ungarntum.

Ferenc SINKÓ: Pázmány der Prediger — Béla BÜKY: Welche ungarische Bibel benützte Péter Pázmány? — István MESZÁROS: Schulwesen in der Zeit von Gábor Bethlen — József BARCZA: Bethlen und die religiöse Toleranz.

Im Alter von siebzig Jahren starb, nach langer Krankheit Balduin PÉNZES, Gründer und Chefredakteur des katholischen Wochenblattes Új Ember. Als Mitglied des Benediktiner Ordens wurde er in Pannonhalma beigesetzt. Ein mit ihm geführtes und jetzt schon posthumes Vigilia-Gespräch, das wir jetzt publizieren, entstand vor einigen Jahren und wurde von Balduin Pénez als eine Zusammenfassung seines Lebens gedacht. Imre MÓCSY: Die Sühne (ein Kapitel aus einem in Kürze erscheinenden Buch des Autors, betitelt „Mit offenem Herzen“). Wir grüssen den 70-jährigen Dichter Gyula TAKÁTS, der einer der ältesten Mitarbeiter unserer Zeitschrift ist und wir würdigen gleichzeitig seinen letzten Gedichtband. Kázmér NAGY präsentiert das in London erscheinende Blatt „Spectator“. Wir beginnen mit der Veröffentlichung eines Drehbuches geschrieben von dem Filmregisseur György RÉVÉSZ und Béla HEGYI aufgrund des Romans von György RÓNAY, betitelt „Der Panther und die Zicke“.

CONTENTS

Some articles of our present issue deal with two outstanding figures of the 17th century Hungarian history, literature and church history. We know that Péter PÁZMÁNY, the representative of counter-reformation and Gábor BETHLEN, who stood for reformation, are referred to even today as antagonists just like Kossuth and Széchenyi for example. They undeniably came up against each other and had opposite views and although they have always been evaluated according to the point of view and mainly to the interest that guided the consideration of their activity and conception, the merits, errors and morals of both of them are equally clear-cut for us. Of course, Vigilia isn't trying to draw a forced parallel between them either, nor do we want to reconcile them on the basis of some assumed identity. They were unquestionable opponents but at the same time their minds and creative lives were undeniably connected by the age with all its problems, theological controversy, questions of national life and death and even if they took the opposite sides, both of them represented indisputable values and meanings and they conveyed them to the whole Hungarian nation.

Ferenc SINKÓ: Pázmány, the Preacher — Béla BÜKY: What kind of Hungarian Bible did Péter Pázmány use? — István MESZÁROS: Educational affairs in the age of Gábor Bethlen — József BARCZA: Bethlen and Religious Tolerance — Balduin PÉNZES, the starter and chief-editor of the catholic weekly Új Ember died at the age of 70 after a long disease. He was buried on 21st November 1980 in Pannonhalma. We are publishing a posthumous interview we had with him some years ago at the request of Vigilia. Balduin Pénez wanted it to be the summing up of his life. — We're publishing a passage, The Atonement, from Imre MÓCSY's volume titled Open-hearted, that will come out in the near future. — We celebrate Gyula TAKÁTS, the 70-year-old poet, who is one of the oldest contributors of our periodical. At the same time we review his recent volume The Shade of Nothing. — In his column Facts and Prospects Kázmér NAGY presents the Spectator, which is a London weekly. — We start publishing the scenario titled The Panther and the Kid based on the novel by György RÓNAY and written by filmdirector György RÉVÉSZ and Béla HEGYI. — In our literary material we have poems by Gyula TAKÁTS, János BÁRDOSI NÉMETH and Péter VASADI and a novel by Ferenc TÓTH.

szolgálat

„Az egység útján” sokatmondó címet viseli a 47. szám, mely számos kitűnő tanulmánnyal igyekszik szolgálni az ökumené sokat vitatott, sokféleképp értelmezett gondolkörét. Némi igazsága van a bevezetés írójának, amikor arra figyelmeztet, hogy az utóbbi években mintha csökkent volna a közeledés lendülete. De ahhoz, hogy az ökumenizmus valóban uralkodó irányzat lehessen, olyan elmélyült, őszinte, a szellemi interferencia nehézségeit sem palástoló írásokra van szükség, mint **Békés Gellérté**, aki „A keresztény egység mai kérdései” címmel írta a lap vezető tanulmányát. S módszertani szempontból is figyelemre méltó **Farkasfalvy Dénes** írása, mely az újszövetségi kánont, mint az ökumenikus gondolat példaképét elemzi. — A lap e számával együtt jelent meg a Szolgálat 1–40. számainak repertórium, amely eltér ugyan a szokott bibliográfiáktól, viszont kitűnő csoportosításával nagy segítséget nyújthat az egyes kérdések iránt érdeklődőknek, akik a folyóirat régebbi számaiban is tallózni kívánnak.

A lap 48., 1980 karácsonyára megjelent száma a **Hívadás** alcímet viseli. Nem a papi, szerzetesi hivatás összetevőit vizsgálja, pontosabban: nem csak azokat. A II. vatikáni zsinat fényénél próbálja értelmezni, magyarázni a keresztény ember különféle hivatás-lehetőségeit, részletesen elemezve az életnek azon alkalmait, pillanatait, midőn Isten hívása elérhet hozzánk.

Ahhoz, hogy ezt a hívást meghalljuk, megértsük és értelmezzük tudjuk, ki kell alakítanunk magunkban azt a nagykorú — Alszeghy Zoltán tanulmányának szavaival — „dialogikus magatartást”, amely alkalmassá tesz arra, hogy az élet különböző területein valóban hivatást teljesítsünk; ne csak elássuk a ránk bízott talentumokat, hanem forgassuk is azokat, hogy minél több hasznot hajtsanak végső birtokosának.

A lap új száma valóban a modern élet hivatásgyakorlata számára igyekszik segítséget adni, amikor nem az elméleti, hanem a gyakorlat felvetette kérdéseket állítja középpontjába. Különösen izgalmas és tanulságos Giny Kranenburg **A keresztény nő hivatása** című írása, melyben a keresztény édesanya elettpasztalatait összegezve mutat rá arra, hogy a nő csak akkor teljesítheti küldetését, ha egész életének alakító és meghatározó elvévé válik az evangéliumokban oly sok helyen szereplő „szív”, mely szerinte a gazdag, igaz és tevékeny élet nagyszerű jelképe.

Ezt a sugárzó szívet emelte élete jelképévé Florence Nightingale, akiről Elek Gizella jól tájékoztató tanulmányát olvashatjuk. A szerző **Fridericka Görres** jellemzéséből — („Florence Nightingale választott volt és Isten nagy szolgálója. Küldetést kellett betöltenie a világban, nagy és jelentős jellemhibái és gyöngeségei ellenére.”) — indul ki, s vázolja fel az elmúlt századra jellemző áldozatos, de ma is sok tanulságot kínáló életútját.

Hadd hívjuk fel a figyelmet újból a miszsiós levelekre, melyek kitűnő kiegészítői a hivatásról elméletben mondottaknak, mintegy annak bizonyítékául, hogy aki meghallja a titokzatos hívást, sokszor egész addigi életét hátrahagyva vállalja áldozatos küldetését.

SZÁMUNK ÍRÓI

SINKÓ FERENC újságíró, az Új Ember ny. szerkesztője, a Vigilia munkatársa. Lapunkban korábban megjelent tanulmányai: „Régi magyar szentség” (1976 július); „A korszerű magyar egyházművészetért. Jajczay János (1892–1976)” (1977 szeptember); „Keresztény bölcsesség — magyaroknak” (1979 május). „Margaréták és árvácskák” című elbeszélését az 1979 októberi számunkban közzeltük.

BÜKY BÉLA kandidátus, az MTA Nyelvtudományi Intézetének főmunkatársa. Fő működési területe a nyelvtudomány és a pszichológia összefüggéseinek kutatása.

MESZAROS ISTVÁN, a neveléstudományok kandidátusa, az ELTE Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Tanszékének docense. 1978 szeptemberében „Az anyanyelv szeretete Széchenyi Béla ifjúkori leveleiben”, 1980 márciusában pedig „A népiskolák reformkori tanévbeosztása a pécsi egyházmegyében” című tanulmányát közzeltük.

BARCZA JÓZSEF református lelkész és könyvtáros, 1975-től a Debreceni Református Kollégiumban működő Egyháztörténeti Kutatóintézet főmunkatársa, számos cikk és tanulmány szerzője. Bethlen Gábor, a református fejedelem című könyve 1980-ban jelent meg a Református Egyház Sajtóosztálya kiadásában.

MÓCSY IMRE SJ életének 73., pappá szentelésének 44. évében 1980. június 12-én Budapesten elhunyt. Június 24-én temették el Pannonhalmán.

Ára: 20 Ft

HUNGAROTON HANGLEMEZ AJÁNLAT

MOZART

F-dúr mise K. 192

F-dúr templomi szonáta K. 224

Vesperae solennes de confessore, K. 339

Zádori Mária, Paul Esswood,
Alexander Oliver, Polgár László

Az Ifjú Zenebarátok Központi Kórusa,
A Budapesti Filharmóniai Társaság Zenekara,

Ella István (orgona)

Vezényel Fischer Iván

SLPX 12235

ára: 70,— Ft

GOLDMARK

Sába királynője

opera 4 felvonásban (német nyelvű felvétel)

Takács Klára, Kincses Veronika,

Siegfried Jerusalem, Gregor József,

Miller Lajos, Kalmár Magda, Polgár László,

Sólyom Nagy Sándor

A Magyar Néphadsereg Művészegyüttesének
Férfikara,

Az Ifjú Zenebarátok Központi Kórusa,

A Magyar Állami Operaház Ének- és Zenekara

Vezényel Fischer Adám

SLPX 12179/82

ára: 280,— Ft

VERDI

Dalok és románcok

Takács Klára (mezzoszoprán)

Falvai Sándor (zongora)

SLPX 12179

ára: 70,— Ft

DOHNÁNYI
RURALIA HUNGARICA
VARIATIONS ON A NURSERY SONGS

ISTVÁN LANTOS
BUDAPEST SYMPHONY ORCHESTRA
GYÖRGY LEHEL

DOHNÁNYI

Ruralia Hungarica

Változatok egy gyermekdalra

Lantos István (zongora)

A Magyar Rádió és Televízió

Szimfonikus Zenekara

Vezényel Lehel György

SLPX 12149

ára: 70,— Ft